

Milorad Ilić
PRAKTIKUM
za
vladu
koja želi dobro svojim građanima

©2010.

Sva prava su zadržana. Ni jedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovan niti smešten u sistem za pretraživanje ili transmitovanje u bilo kom obliku, elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način, bez prethodne pismene dozvole autora.

Milorad Ilić

Praktikum

za

vladu

koja želi dobro svojim građanima

Beograd, 2010.

Hvala Dž. M. K.

S A D R Ž A J

1. Uvod	1
2. A kofa je bušna...	5
3. Ekonomska kritika	11
4. Redosled potreba	15
5. Dva problema i tri greške (zablude)	19
5.1. Veličina novčane mase (nivoa monetizacije)	20
5.2. Veličina izvoza roba (veličina uvoza roba)	29
5.3. Veličina javne potrošnje	36
6. Kreditno-monetarna politika	43
6.1. Sanacija penzionog fonda	43
6.2. „Plafoniranje” i indeksiranje	46
6.3. Potrošački krediti	51
6.4. Investicioni kriterijumi	52
6.5. Nacionalna korporacija za osiguranje (stambenih) kredita	52
6.6. Zbogom, nema više keša	53
7. Politika deviznog kursa	57
7.1. „Dolarizacija”	57
7.2. Dileme	61
7.3. Fiksni kurs u oblandama	68
8. Spoljnotrgovinska politika	73
8.1. Pogonsko gorivo (struktura i kvalitet)	78
8.2. Degresivni sistem carinskih stopa	84
8.3. Necarinske barijere	89
8.4. Crvena linija	95
8.5. Spoljnotrgovinski bilans, budžet i M2	98
9. Fiskalna politika	101
9.1. Akcize i PDV	104
9.2. Porez na dohodak građana	104
9.3. Porez na ukupan prihod građana	106

VI

9.4. Porez na imovinu	109
9.5. Posredno oporezivanje građana	118
9.6. Efekti predloženih mera kreditno-monetarne i spoljnotrgovinske politike	119
9.7. Ostali porezi	119
9.8. Sekundarne obavezne rezerve	119
10. Sektor unutrašnje trgovine	121
11. Stanogradnja	129
11.1. Rast cena nekretnina	133
11.2. Stanovi i Vojska Srbije	136
11.3. Garaže i stanogradnja	141
11.4. Prenamena poljoprivrednog zemljišta	143
11.5. Zakoni	145
12. Infrastrukturni objekti i lokalni građevinski radovi	153
13. Agrarni sektor	157
13.1. Poljoprivredne zadruge	158
13.2. Garantovane – otkupne cene	159
14. Turizam	163
15. Auto-industrija	167
16. Cene koje su pod kontrolom države	173
17. Politika raspodele	179
18. Tito, Sloba i G17+	189
19. Rezime	193
20. Kraj	205
LITERATURA i „LITERATURA”	211

SKRAĆENICE

APEC	– Asia-Pacific Economic Cooperation (Azijsko-pacifička ekonomska saradnja)
BDP	– bruto domaći proizvod
BNB	– Bulgarian National Bank (Bugarska narodna banka)
BRIC	– Brazil, Russia, India and China
BS	– Banka Slovenije
GDP	– Gross Domestic Product (bruto domaći proizvod)
DIV	– Duvanska industrija Vranje
DIN	– Duvanska industrija Niš
DHB	– Državna hipotekarna banka
EPS	– Elektroprivreda Srbije
EU	– Evropska unija
EUR	– evro
EUROSTAT	– The Statistical Office of European Communities (Statistički zavod Evropske zajednice)
ECB	– European Central Bank (Evropska centralna banka)
ZND	– Zajednica Nezavisnih Država (bivši SSSR)
IZIT	– Institut za istraživanje tržišta
JP	– javna potrošnja
JUS	– Jugoslovenski standard
JFK	– John Fitzgerald Kennedy International Airport (Međunarodni aerodrom Džon Fildžerald Kenedi)
M1	– novčana masa koju čine gotov novac i depozitni novac (novac na tekućim računima)
M2	– novčana masa koju čine M1 i kratkoročno oročeni depoziti

VIII

M3	– novčana masa koju čine M2 i preostala novčana sredstva
M2/BDP	– nivo monetizacije (mera zadovoljenja tržišta novcem), kao odnos M2 i BDP
MMF	– Međunarodni monetarni fond
MNB	– Magyar Nemzeti Bank (Mađarska nacionalna banka)
MNK	– multinacionalna kompanija
NBP	– Narodowy Bank Polski (Narodna banka Poljske)
NBS (SVK)	– National Bank of Slovakia (Narodna banka Slovačke)
NBS	– Narodna banka Srbije
NBR	– National Bank of Romania (Narodna banka Rumunije)
NIS	– Naftna industrija Srbije
NKOSK	– Nacionalna korporacija za osiguranje stambenih kredita
NKOK	– Nacionalna korporacija za osiguranje kredita
OECD	– Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj)
ORA	– omladinska radna akcija
PDV	– porez na dodatu vrednost
Fond PIO	– Fond penzionog i invalidskog osiguranja
FRUT	– fond roba i usluga na tržištu
PPP	– Purchasing Power Parity (paritet kupovne moći)
RZZO	– Republički zavod za zdravstveno osiguranje
RZS	– Republički zavod za statistiku Republike Srbije
RS	– Republika Srbija
RTS	– Radio-televizija Srbije
SAD	– Sjedinjene Američke Države
SNB	– Swiss National Bank (Švajcarska narodna banka)
SSP	– Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju

SSSR	– Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
STO	– Svetska trgovinska organizacija
SFRJ	– Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SFSO	– Swiss Federal Statistical Office (Federalni statistički zavod Švajcarske)
UN	– United Nations (Ujedinjene nacije)
USD	– U.S. Dollar (američki dolar)
FRB	– Federal Reserve Bank (Banka federalnih rezervi SAD)
HNB	– Hrvatska narodna banka
CEFTA	– Central European Free Trade Agreement (Centralnoevropski dogovor slobodne trgovine)
CNB	– Czech National Bank (Češka narodna banka)
WTO	– World Trade Organization (Svetska trgovinska organizacija)

1. Uvod

Srbija je zatočenik raznorodnih zabluda koje su posledica različitih uzroka. Iznenadjuće je da zablude često kreira i pomodarstvo u nauci. Tako je sedamdesetih godina prošlog veka u ekonomskoj nauci uvedena moda izbacivanja logike iz razmišljanja. Kada nema logike u razmišljanju onda je neminovna pojava gluposti u nauci. U ekonomskoj nauci, ta glupost zove se monetarizam. Kasnije, kao da nije bilo dovoljno nelogičnosti u samom monetarizmu, razvija se neoklasična liberalna ekonomska teorija u kojoj nevidljivo tržište glumi Supermena i rešava sve probleme sa kojima se susreću svaki pojedinac ili zajednica, u užem ili širem obliku. Moda kao moda. Fešn vik do fešn vika. Dobijaju se i Nobelove nagrade, gotovo isto kao i statue za najlepše kreacije ili frizure na smotri. U onoj dooo-broj seriji „Grlom u jagode”, Bane Bumber bi rekao: „Te, 1976. godine, Nobelovu nagradu za ekonomiju dobio je američki ekonomista Milton Fridman, rodonačelnik monetarizma...” Nemam ništa protiv mode, ali smatram da ona treba da se zadrži u sferi odevanja i sličnih oblasti. Posledice iz sveta manekenki i kreatora nisu velike. Tu i tamo neka upala, anoreksija i slično... Posledice zbog onih koji prate modu u ekonomskoj nauci, i to u retro stilu, oseća svako biće na ovoj planeti. Ali, da se koncentrišemo na ovaj deo Zemlje koji sebe naziva Srbijom.

I ova naša mala zemlja ima isti problem kao i druge države koje prate modne trendove u nauci. Lično mi ne bi smetalo što vlada prati modu da na bazi njenih odluka o modnim trendovima za jesen 2008/zimu dve hiljade i ko zna koje nećemo nositi odela manja za četiri konfekcijska broja. Evo koje su najveće zablude u Srbiji od početka svetske finansijske krize:

- a) Da nam je kurs dinara stabilan, mi gotovo i ne bismo osetili krizu. Oni hrabriji iz vlade bi govorili da nas je kriza u potpunosti zaobišla.
- b) Shvatanje da je potrebno samo „preživeti” do dobijanja statusa kandidata za ulazak u Evropsku uniju (EU), tj. stići do tako željenih pristupnih fondova Evrope.
- c) Poistovećivanje finansijske krize kod nas sa istom krizom u svetu i vezivanje rešenja domaće krize za okončavanje takvih problema u Americi, EU i drugde.
- d) Insistiranje na štednji na svim nivoima, a posebno na smanjenju veličine javne potrošnje. Više od godinu dana kreatori ekonomske i monetarne politike tragaju za originalnim modelima: šorts u kompletu sa sakoom bez revera „a la gospodin Goluža” za muškarce ili mini suknja bez suknje za žene.
- e) Uverenje da je problem Srbije u malom izvozu domaće privrede, tj. da bi država trebalo da pomogne svako preduzeće koja se aktivira u tom pravcu.

Zašto su navedene konstatacije zablude:

- Prvo, ekonomska kriza u kojoj se Srbija nalazi još od raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) najdalje za tri godine pokazala bi svu svoju brutalnost i da nije bilo svetske finansijske krize. Jedini način da se to izbegne, a da se nastavi sa ovakvim modnim pravcima u vođenju ekonomske, monetarne i devizne politike jeste da se stigne do pristupnih fondova EU. Oni

bi trebalo da obezbede stabilnost kursa dinara, tj. „meru” za rešenje krize u Srbiji. Međutim, teško ćemo stići do ovih fondova. Potrebno je ispuniti uslove Haškog tribunala, a pojaviće se i neki drugi uslovi, pa treći...

- Kao drugo, status kandidata za ulazak u EU, kao i članstvo u toj zajednici, ne predstavlja nikakvu garanciju za izbegavanje krize, o čemu svedoče primeri Litvanije, Irske, Mađarske, Rumunije, Grčke, Španije, Portugala i tako sve do 27. zemlje iz Unije pogođene krizom.
- Dalje, međunarodna finansijska kriza rezultirala je krizom likvidnosti zato što nije bilo međusobnog poverenja – niko nikom nije želeo da pozajmi novac. Kriza likvidnosti u Srbiji nije povezana s pitanjem poverenja kod pozajmljivanja novca, nego s nedostatkom novca u prometu.
- Javna potrošnja u Srbiji nije velika. Ona izvesno ima lošu strukturu, ali sama njena veličina nije problem. U našoj zemlji ne treba da se štedi, nego obrnuto, treba da se troši i to mnogo više. Još pre 40 godina ekonomisti su ustanovili da nije problem nešto proizvesti, nego prodati konkretan proizvod ili uslugu.
- Na kraju liste zabluda, trebalo bi shvatiti da veličina srpskog izvoza nije mala kao što se misli. Saglasno veličini društvenog proizvoda i suštini naših problema, izvoz je na sasvim zadovoljavajućem nivou.

Evo, izneo sam neke stavove za koje ću, verovatno, biti optužen za „jeres”. Ipak, molim malo strpljenja za tekst koji sledi.

Želim unapred da se izvinim čitaocima zbog neakademskog rečnika u mojim kritikama upućivanim kreatorima naše ekonomske propasti. Možda ću reći da su neka rešenja glupa ili da su njihovi tvorci glupi. Znam da bi bilo lepše kada bih upotreb-

ljavao eufemizme: nepromišljeno, brzopleto, nedovoljno mudro itd. Međutim, ti termini bi se mogli koristiti za rešenja za koja su, prilikom njihovih usvajanja, postojali bar neki argumenti da će blagotvorno delovati na naš privredni sistem. Mislili smo, ili precenili smo dobre aspekte nečega, omanuli smo... Dešava se, to je prirodno. Ali ukoliko usvojite neki privredni mehanizam za koji unapred, po svim zakonima logike, ne možete naći nijedan pozitivni aspekt kad se radi o našoj privredi, onda se može reći da su takva rešenja nelogična iliti – glupa. Sad, što ti kreatori imaju svoje ime i prezime, to je već njihov problem. Atributi koji potiču od reči glupost zalužuju se podjednako teško ili lako, kao i atributi koji potiču od reči pamet.

2. A kofa je bušna...

Naša vlada ne shvata dimenzije krize kod nas. Pored toga, krizu u svetu pogrešno svodi na njen pojavni oblik u sferi finansija. „Smejem se, smejem se, a plakao bih...” Osećao sam se kao Oliver Mandić, 7. aprila 2009. godine, slušajući ministra Mlađana Dinkića kako objašnjava da mi nećemo moći da rešimo krizu kod nas dok ne bude rešena svetska finansijska kriza. Za većinu građana to možda i ima nekog smisla. Nažalost, i za većinu ekonomista to takođe ima smisla. Takav stav potpuno je pogrešan. Dubina strukturalnih problema s kojima se suočava Srbija nema nikakve veze s pojavnim oblikom ekonomske krize u međunarodnim okvirima. Shodno tome, prvi vladin paket mera bio je na nivou modnog trenda „Svi rešavaju krizu, 'ajde i mi to da radimo”. Vrlo brzo je donet novi paket koji se zove „stezanje kaiša”, a sada se sprema i najnoviji „Idite kući, nema više rupa na kaišu”. Umesto da se vlada svom raspoloživom tehnikom obruši na požar koji plamti već dvadeset godina, preduzete mere više liče na pokušaj da se vatra ugasi kofom vode i to onom bušnom.

Recimo, vladina odluka da stimuliše kupovinu „Fijatovog” „punta”, kao i ponuda zamene starog automobila za novi, direktno je prouzrokovala povećanje tražnje za devizama, tj. pad kursa dinara. Verovatno 70% prodajne vrednosti „punta” sačinjava vrednost inosklopova koji moraju da se plate „Fijatu”.

Dakle, veća prodaja znači veći pritisak na tražnju za evrima i neminovni pad kursa dinara. A po shvatanjima naših „eksperata” (nažalost, i velikog broja profesora ekonomije), kurs dinara je osnovno merilo krize. Međutim, kofa je bušna. Ako je vlada želela da očuva ugovor sa „Fijatom”, trebalo je da napravi konkretan aranžman oko prodaje „punta”. Sredstva koja bi se ostvarivala prodajom „punta” (zbog vladinih stimulativnih mera) trebalo bi uplaćivati na račun firme koju je „Fijat” osnovao sa Vladom Srbije i to na ime nadoknade obaveze „Fijata” prema ugovoru. Iz tih sredstava bi se modernizovali postojeći pogoni „Zastave” koji bi trebalo dalje da proizvode „Fijatove” automobile. Tako ne bi rastao pritisak na tražnju za evrima, te bi se bar po tom osnovu zapušila rupa na kofi. „Fijat” bi morao da pristane na ovu opciju, ukoliko stvarno želi da ostane pri potpisanom ugovoru (osim ako ova najnovija verzija ne krije neka iznenađenja), jer bi svoju ugovornu obavezu izmirio sa duplo manje sredstava i to onih koje bi ostvario kroz prihode nastale stimulisanjem tražnje za njegovim automobilima. Jednom rečju, svi bi trebalo da budu zadovoljni: vlada – jer po ovom osnovu nema rasta kursa evra, „Fijat” – jer svoju obavezu prema „Zastavi” (ili Srbiji) reguliše sa manje sredstava koja i nisu bila planirana u njegovim novčanim tokovima (barem ne u tolikoj meri), radnici – jer bi u „Zastavi” dugoročno imali posla, i građani – jer bi imali nov automobil po relativno niskoj ceni.

Možda će neko reći da sam nešto „prespavao”! Iako su donete opisane mere, kurs evra je mirovao tokom 2009. godine. Tačno. Kurs je bio relativno stabilan, ali ne zbog donetih mera, nego zbog para od prodaje Naftne industrije Srbije (NIS), kredita Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), kredita od EU, kredita od Rusa, Kineza i dr. Nije bitno da li je ovaj novac stigao i da li se on troši, bitno je da je psihološki obavio „posao”.

Bankari više ne moraju da „jure” devize, jer će ih biti i sledećeg dana, da ne kažem meseca ili godine.

Da analiziramo sledeću rupu na kofi, odnosno preporuku vlade da se smanjenjem zarada zaposlenih izbegnu otpuštanja radnika. Prevedeno na ekonomski jezik, to znači da će biti manji prihodi po osnovu doprinosa na zarade, po osnovu poreza na zarade, po osnovu poreza na dodatu vrednost (PDV) na potrošnju, jer će zarade biti manje i tako redom. Dakle, vlada će imati još veći problem s budžetskim prihodima. Tačnije, trošiće se manje po svim osnovama, te će budžetski prihodi perspektivno biti sve manji i manji. Istovremeno, vlada donosi mere da stimuliše tražnju, a smanjuje prihode sa kojima ta tražnja treba da se plati. Ako ministri ne žele da slušaju „glas razuma” ili „tamo nekog ekonomistu”, neka poslušaju pevača Vladu Georgijeva. Povodom naše krize, on je u jednoj televizijskoj emisiji primetio da kada se štedi, onda svi imaju manje, manje mogu da troše, manji je promet, manja je proizvodnja... i tako se pravi veća šteta nego korist, jer će sve da stane. Očigledno, zdrav razum i logika su dovoljni. Ukoliko je vlada želela da stimuliše očuvanje radnih mesta, trebalo je da ukine plaćanje poreza na zarade i tako smanji opterećenje poslodavaca po zaposlenom radniku. Na taj način bi sačuvala budžetske prihode po osnovu doprinosa na zarade i po osnovu PDV-a kroz potrošnju neumanjenih zarada koje će primati zaposleni. Uz to, neumanjena zarada bi se oporezovala na kraju godine kroz porez na ukupan prihod građana. Ali, da ne pričam sada o porezima. Time ću se baviti kasnije kad budem izneo predlog potrebnih mera za izlazak Srbije iz ekonomske krize.

Glavni vladin paket mera svodio se na to kako uštedeti milijardu evra na strani javne potrošnje ili kako povećati budžetske prihode za isti iznos. Pitanje je samo ko će da nosi tesno odelo

– građani i privreda ili država. Još jednom ću se vratiti na svetske ekonomiste, od pre četrdeset godina, koji su rekli da je problem nekom nešto prodati (dakle, trošiti), a ne nešto proizvesti. Nažalost, tako ne misli i naša vlada... Srbija (kao i svet uopšte) iz krize može da izađe samo ukoliko više troši i više radi, a ne ako troši manje i radi manje. Ova kofa uopšte nije bušna, ona i nema dna! Shvatam da se deo ovih mera kreira i zbog sporazuma sa MMF-om. Međutim, bilo koja država može da izađe iz ekonomske krize – samo da ne sluša MMF i druge belosvetske stručnjake. Zašto nije dobro slušati MMF? Objašnjenje je vrlo prosto. MMF je osnovan sa ciljem da obezbedi spoljnu likvidnost zemalja članica. Dakle, da zemlje koje koriste njihove usluge (kredite) uredno servisiraju obaveze prema inostranstvu, a ne da prevazilaze strukturalne probleme s kojima se nose u domaćim okvirima. Shodno tome, ne bi trebalo da se čudimo zbog odsustva objektivnosti u merama koje MMF obično predlaže. Tako MMF dozvoljava sebi da, kao stručna institucija, predlaže sledeće mere: da se smanje rashodi na strani javne potrošnje (štednja), ali ne i da se istovremeno smanji uvoz roba i usluga, nego da se nađu mere za povećanje izvoza ili da se uzmu novi krediti u cilju platnobilansne ravnoteže. Nije u redu. Koliko je lako smanjiti budžetske i druge rashode, toliko je lako smanjiti i uvoz. Takođe, povećavati izvoz je mnogo teže nego povećavati budžetske prihode. Mada, trebalo bi uzeti u obzir da nam eksperti iz MMF-a možda predlažu i drugačije mere, ali da nam ih naši predstavnici u pregovorima prećutkuju.

I tako, dolazimo do mera koje je vlada donela u cilju jednostrane primene Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) u njegovom ekonomskom delu. Nastavljeno je dalje smanjivanje, ionako niskih, carina na uvoz robe iz EU. Imajući u vidu sve strukturalne probleme našeg privrednog sistema, kao i

uporedna stanja srpske i evropske privrede, može se reći da ova glupost prevazilazi okvire same gluposti. Takve mere spadaju u perverzije. Doneti odluku o smanjenju carinskih stopa zbog primene SSP-a u vreme kada se zna da finansijsko-ekonomska kriza postoji u Americi, a zatim doneti zakone o jednostranoj primeni SSP-a u vreme kada se kriza prelila na tlo Evrope i na ostatak sveta, tj. kada smo je i sami osetili, predstavlja vrhunsku glupost. Pri tome, niko iz međunarodne zajednice (pa ni gospodin Oli Ren) ne bi mogao ništa da nam prigovori, jer su nastupile potpuno nove ekonomske okolnosti. Svi bi pokazali razumevanje ili bi morali da ga pokažu. Ako ga ne bi pokazali, onda nam sigurno ne misle ništa dobro. Gubiti 300 miliona evra (godišnje) potencijalnih budžetskih prihoda zbog smanjenja carinskih stopa, uz istovremeno povećavanje poreskih opterećenja u zemlji u uslovima krize, jeste glupost na kojoj bi nam pozavideo i Mujo iz vica. Gospodo ministri, to je trećina sredstava koja nam nedostaju u budžetu! Takođe, to je mogućnost da se smanji uvoz i preko toga smanji pritisak na kurs dinara. Da li mi u Srbiji treba da otpuštamo, makar i nagomilanu državnu administraciju, da bismo sprečili otpuštanje radnika u EU? Gde je tu logika? Povećavate akcize na benzin i naftu i tako svaku ekonomsku aktivnost u državi otežavate i poskupljujete, a onda se borite protiv inflacije tako što građanima pričate o štednji na svim nivoima. Nije tu više reč o kofi vode, nego o šmrku koji neprestano doliva benzin na požare koji ovde plamte već dvadeset godina.

3. Ekonomska kritika

Ne bi bilo pošteno da kritikujemo čelnike samo ove vlade. Potpuno isto gledanje na probleme ekonomije prisutno je u svim vladama od 5. oktobra 2000. godine pa do danas. Zašto je to tako? Da li je moguće da su ministri koji se bave ekonomijom toliko nekreativni i nerazumni? Verujem da nisu dovoljno mudri ili da ponešto urade kako bi „napunili svoje džepove”. Neću da verujem da to rade smišljeno na štetu Srbije, tj. da izvršavaju nečije naloge.

Gde leže koreni konstantno pogrešnih poteza u domenu ekonomije? Mislim da je jedan od osnovnih problema u odsustvu kvalitetne kritike vladinih rešenja. Konstatacije ekonomista koje se svode na evidentiranje problema ne smatram ozbiljnim kritikama. Ukoliko i postoji neki dobar predlog, onda je on obično parcijalan i površan – ne zadire u suštinu problema naše ekonomije.

Po načinu razmišljanja, ekonomiste u Srbiji mogli bismo podeliti u nekoliko grupa:

- 3.1. Prvu grupu čine oni koji su prihvatili odsustvo logike iz nauke, tj. prisustvo gluposti u nauci – sledbenici monetarizma. Oni sede u svim vladama od pada Slobodana Miloševića naovamo. Ima jedna stara izreka: „Čega se pametan stidi, time se lud ponosi”. Tako je svojevremeno

- gospodin dr Miroljub Labus, bivši ministar i potpredsednik u nekoj od vlada, izjavio da se ponosi činjenicom što je monetarista.
- 3.2. Drugu grupu čine „poznavaoци” ekonomije kojima nije dovoljno gluposti u merama koje su sprovodili ekonomisti u raznoraznim vladama. To su oni koji mnogo vole Supermena u ulozi nevidljivog tržišta – fundamentalisti neoklasične liberalne teorije.
 - 3.3. Sledeću grupu čine ljubomorni profesori opterećeni „idiotizmom profesije” (forsiraju samo oblast koju predaju – poznaju). Oni obično počinju svoje kritike tako što kažu da neka mera nije dobra, jer na njoj nisu radili najbolji ekonomski stručnjaci. A koji su to stručnjaci? Pa, naravno, oni.
 - 3.4. Sledi grupa profesora, oportunistički, koji prepoznaju greške ali – s ciljem da dobiju neki projekat za svoj džep ili za fakultet na kome rade – kritike „umivaju” do te mere da, na kraju, ne znate da li se negativno ili pozitivno odnose prema onome o čemu daju svoje mišljenje.
 - 3.5. Tu je, zatim, grupa ekonomista koja iščekuje da Srbija dobije status kandidata za ulazak u EU, tj. novac iz pristupnih fondova. Oni žive u nadi da će Srbija ovako rešiti sve ekonomske probleme. Ponoviću, a to je i ova finansijska kriza pokazala, koliko je velika zabluda da članstvo u EU garantuje ekonomsku stabilnost. Ne garantuje! Nikakve pare nam neće pomoći, posebno ne one virtuelne. Sećate li se devedesetih godina prošlog veka i priča Vuka Draškovića o četiri milijarde američkih dolara (USD) koje cupkaju na granici i čekaju pad Miloševića, ili sadašnjih šest milijardi evra Nenada Popovića koje igraju „kazačok”. U pamet se uzdajte, Srbi, novac se ne dobija, novac se zarađuje.

- 3.6. Sada dolazi najbrojnija grupa ekonomista kojoj možemo dodati i većinu političara koji misle da nešto znaju o ekonomiji. Šta to oni misle da znaju? Kako šta, pa javna potrošnja u Srbiji mora da se smanji. Jedino što znaju jeste da smanjuju neke budžetske rashode i da tu traže resurse za ekonomski napredak. Kad vam, zajedno sa svetskom finansijskom krizom, delegacija MMF-a stigne u goste, onda je moderno imati nekoliko rupa na kaišu manje. Samo napred, kolege ekonomisti, trošite svu energiju koju imate na rashodnu stranu poslovanja. Imam jedno pitanje za vas: Ko će da se bavi prihodima? Od njih se živi, radi i razvija – rashodi su samo nužno zlo u poslu. Kada je kod nas počela kriza, davne 1992. godine, omljeni su mi bili direktori kompanija koji su mislili da će rešiti probleme tako što će zavoditi disciplinu, odnosno da će namaći dovoljno novca od kažnjavanja radnika kojima je kartica otkucala pet minuta zakašnjenja.
- 3.7. Ljubitelji stripa „Alan Ford”, tj. krilatice „Ako kaniš pobediti, onda ne smiješ izgubiti”, čine sledeću grupu ekonomista. Oni smatraju da jedino povećanje izvoza može da spasi srpsku ekonomiju. I naša vlada se priključila ovoj grupi praveći strategiju privlačenja stranih investitora koji bi trebalo da obezbede tako željeni izvoz. S tim u vezi trebalo bi tumačiti i sve pokušaje vlade da snizi cenu radne snage (rast kursa, poreske olakšice, smanjivanje poreza na zarade itd.) kako bi Srbija bila konkurentnija za strane investicije. Koliki je „vizionar” bio Slobodan Milošević?... On nam je plate „svukao” na pet nemačkih maraka. Možda me sećanje izdaje, ali stranci koji su tada dolazili u Srbiju nisu bili investitori.
- 3.8. Sledi grupa najvećih populista među političarima i profesorima ekonomije koji misle da će eliminisanjem korupcije naša zemlja nezadrživo krenuti ka boljoj budućnosti.

Pre nekoliko godina, u jednoj TV-emisiji, izjavio sam da korupcija svakako nije društveno prihvatljiva pojava, ali da političari teško mogu da ukradu milijardu evra u toku 10 godina, a šteta od loše kreditno-monetarne i sveukupne ekonomske politike iznosi bar 10 milijardi evra godišnje. Gde treba tražiti rešenje za napredak – u smanjivanju korupcije ili menjanju ekonomske politike? Poštenje je izuzetno lepa vrлина, ali je korist od poštenja mnogo manja nego što je šteta koju glupost može da napravi.

- 3.9. Na kraju, kako to i red nalaže – ostali, tj. preostali ukoliko ih uopšte ima. Oni ne mogu da dođu do izražaja jer nije normalno da nešto znaju a da nisu ni u jednoj partiji, da nisu osnovali nevladinu organizaciju od jednog člana, da nisu spremni da se prodaju za nešto jer već imaju mnogo. Oni koji su spremni da se bave problemima a ne načelnim raspravama, kojima je, naprosto, stalo ali nemaju želudac... Karl Marks je jednom prilikom napisao da čovek misli onako kako mu stomak nalaže. On je to naveo u drugom kontekstu, ali kada prevaziđeš glad, razmišljaš i o tome šta bi sve mogao da „pojedeš”. U Srbiji na meniju imamo: glupost bez granice, dugo krčkanu zavist, laktanje po izboru, podmetanje sa ohlađenim karakterom, snishodljivost bez kostiju, taljenje bez morala i, za dezert, laganje bez skrupula. Ne, hvala, doktori su mi propisali dijetu.

4. Redosled potreba

Da se opet vratimo na sedamdesete prošlog veka. Tada je ekonomska nauka prihvatila ideju da su multinacionalne kompanije (MNK) najbolji alokatori resursa na globalnom nivou. Ta ideja bila je posledica – problema nastalih sa saturacijom (zadovoljenjem) domaćih tržišta, nekreativnog odnosa prema procesu globalizacije koji je počinjao, zazora od komunizma i vere da interes ekonomije jedne države ili sveta predstavlja matematički zbir pojedinačnih interesa. Tokom vremena, ekonomija je prestala da bude nauka koja je za svoj cilj imala blagostanje jedne nacije. Od nauke koja se bavila povećanjem proizvodnje raznih dobara i usluga postaje nauka koja se usredsredila na pravljenje profita. Zaboravljeno je zašto su ljudi počeli nešto da proizvode. Monetarizam je rekao da je centar sveta (svega) novac, tj. da se sve podređuje novcu. Žao mi je, gospodo monetaristi, ali ste po stepenu važnosti tek na trećem mestu. Naime, hiljadama godina pre pojave novca čovek je proizvodio dobra i usluge u cilju zadovoljenja svojih potreba. Shodno tome, sve mora da se prilagođava raznorodnim potrebama, prvo proizvodnja, a za njom i novac. Zna li zašto je srpsko pismo najsavršenije na svetu? Pa, logično je! Glas je nastao pre slova, pa je prirodno da se slovo prilagođava glasu, a ne obrnuto.

Kasnije, ubacivanjem matematike u ekonomiju sa uverenjem da sve može biti precizno izmereno, zaboravilo se na činjenicu da je ekonomija društvena nauka. Tako se dogodilo da tzv. stručnjaci, ili još lepše eksperti, dozvole sebi da naprave sledeće procene kretanja srpskog izvoza i uvoza u funkciji servisiranja spoljnog duga:

Tabela br. 1: Projektovane i ostvarene vrednosti uvoza i izvoza Srbije u milionima USD (ostvarene vrednosti su boldovane)

Opis	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Izvoz	4366	4989	5616	6558	7598	8644	9808	11102
Izvoz	2755	3523	4482	6428	8825	10973	8345	-
Uvoz	7818	8264	8736	9554	10448	11525	12713	14023
Uvoz	7473	10753	10461	13172	18554	22875	15582	-
Saldo	-3452	-3275	-3120	-2996	-2849	-2880	-2905	-2921
Saldo	-4718	-7230	-5979	-6744	-9729	-11902	-7237	-

Izvor: Džeferson institut (2003), Konkurentnost privrede Srbije, c. 330 i RZS

Navedene projekcije je po narudžbi Narodne banke Srbije (NBS), a pod okriljem Džeferson instituta i po mišljenju istog, radio „tim najboljih srpskih ekonomista” na čelu sa diplomiranim matematičarima Stojanom Stamenkovićem i Miladinom Kovačevićem. Vidimo da su, ovi „najbolji”, promašili i smer kretanja i veličinu salda uvoza i izvoza. U pretkriznoj godini, i više od četiri puta. Samo?! Uz ovakve promašaje jedino časno je cepanje diplome i prekvalifikacija u oblasti gde su dozvoljena odstupanja +/-300%. Nije mi jasno zašto nisu koristili „odokativnu” metodu? Ona je mnogo preciznija. Ostaće mis-

terija na osnovu kojih parametara su pomenuti matematičari projektovali tempo srpskog uvoza. Nažalost, nisu samo oni davali ovakve projekcije. Slične prognoze radio je i MMF. Možete o tome čitati u kritičkom tekstu profesora dr Mlađena Kovačevića *Spoljni dug i stepen spoljne zaduženosti Srbije* (publikacija „Nove srpske političke misli” iz 2007. godine). O „sve može da se izmeri” ekonomistima, možemo da kažemo isto ono što je Oskar Vajld rekao o cinicima: „Cinik je čovek koji svemu zna cenu, a ničemu vrednost”.

Istovremeno, pogrešno je protumačeno da zadovoljavanje pojedinačnih interesa dovodi do opšteg blagostanja. Evo, pogledajte naše guvernere, posebno Radovana Jelašića. On je vodio Narodnu banku Srbije kao da se radi o nekoj poslovnoj banci ili malo većoj menjačnici. Teško ćete moći i sada da ga ubedite da je svrha NBS da pravi profit privredi, a ne samoj sebi. Dakle, zato što je ekonomija društvena nauka, ekonomska politika vlade neke zemlje i kreditno-monetarna politika guvernera centralne (narodne) banke moraće da se vrate redosledu nastalih potreba stanovnika te iste zemlje:

- a) hrana i piće,
- b) odeća i obuća,
- c) stanovi,
- d) opremanje stanova,
- e) odmor i zabava,
- f) infrastruktura, i
- g) automobil.

Najbogatije zemlje izgradile su svoju ekonomsku moć na osnovu zadovoljavanja logičkog redosleda evolucije potreba svojih stanovnika. Da li su to radile smišljeno? Nisu. Plaćajući visoke cene za različite vrste grešaka, one su išle tim putem. Ekonomska politika u svetu jedino je imala smisla od 1933. godine do uvođenja monetarizma. E, gospodine Kejns, što vas nema među

nama!! Bilo bi lepo opet čuti: „Tržišta koliko je moguće, države koliko je potrebno”.

Šta mi imamo iz prethodno navedenog redosleda:

- Građani Srbije jedu i piju manje nego što su to radili pre dvadeset godina. U zemlji koja može da hrani Evropu (pričalo se), neki i umiru od gladi.
- Da nije Kineza pola nacije bi išlo golo i boso. Pojedini delovi tekstilne industrije više i ne postoje. Pokušajte u Beogradu da kupite odelo u potklasi (znate ono kad niste građeni po JUS-u). U doba sankcija postojalo je na desetine radnji u Beogradu gde ste mogli da kupite navedena odela od domaćih proizvođača.
- Pre dvadeset godina gradili smo tri puta više stanova. Zidalo se po celoj Srbiji, a ne samo u tri ili četiri najveća grada.
- Nekada smo stanove opremali sa domaćim proizvodima, od nameštaja do tehnike, a sada od tehnike imamo nešto malo šporeta iz Vranja i frižidere iz valjevskog „Gorenja”.
- Kako Srbija nema more, valjalo bi da joj bar bazeni po banjama rade. U jednom od simbola Vrnjačke Banje, u hotelu „Breza”, bazen nije radio više od godinu dana. Do sada je ova banja trebalo da ima zatvoreni akvapark, a ne da čeka goste nudeći im samo vodu za piće.
- Kažu da su Srbi volovskim kolima sagradili prugu Beograd–Niš za tri godine. Možda bi sada, za isti period i sa „malo” boljom tehnikom, mogli da završe železničku stanicu „Prokop”. Postojećim tempom, ni naši unuci neće dočekati njen završetak.
- Što se tiče automobila, tu „nemam zamerke”. Arčili smo iz godine u godinu po 500 miliona evra na uvoz automobila i to, pre svega, polovnih sa Zapada. Onda se čudimo što niko neće da kupi, tj. ulaže u kragujevačku „Zastavu”. Pa kome da prodaš već prodato tržište?

5. Dva problema i tri greške (zablude)

Srbija ima različite strukturalne probleme zbog nepoštovanja prethodno navedenih potreba svojih građana. Neki od njih su realni, a neki ne. Naime, u realnom ekonomskom smislu Srbija ima samo dva problema. Jedan od njih je visoka nezaposlenost, a drugi mala veličina poljoprivrednog poseda (parcele). Rešavanje ova dva problema, pored dugog roka, zahteva i velika finansijska sredstva. Kao prvo, komunisti su od 1947. do 1973. godine, nakaradnom i ekspanzivnom politikom kreiranja birokratije zaposlili ukupno milion ljudi. Shodno tome, molim političare da na budućim izborima ne obećavaju 300, 500 ili neku hiljadu više novih radnih mesta. To obećanje je realno koliko i nada da će ova kriza trajati godinu-dve, tj. da ćemo ove godine izaći iz krize. Drugo, naš poljoprivredni posed u proseku je 10 puta manji nego u Evropi, a 100 puta manji nego u Americi. To su teme kojima bi trebalo da se bavimo, a ne čiju platu ili penziju treba da smanjimo ove godine da bi nam sledeće bilo još gore. Svako rešenje, pa i najmanjeg ekonomskog problema, mora da bude u funkciji rešavanja ova dva osnovna. Ostali problemi koje Srbija ima su nerealni, tj. tehničkog karaktera. U stvari, oni su izmišljeni kao posledica raznoraznih zabluda i neznanja, odnosno neinformisanosti prouzrokovane lenjošću. Gospodo ministri i sekretari, ako koristite Internet, svratite neki put i na sajtove sa statističkim podacima zemalja EU, Amerike

ili država u okruženju. Možete da saznate mnogo toga. Za početak, tri osnovne greške naše ekonomije. To su veličina novčane mase, veličina izvoza roba i veličina javne potrošnje. Glavnom greškom se uopšte ne bavimo. Iako to stalno pokušavamo, drugom greškom ne bi ni trebalo da se bavimo. Kod treće, umesto strukturom, mi se bavimo njenom veličinom.

5.1. Veličina novčane mase (nivo monetizacije)

Osnovni tehnički problem u Srbiji je veličina novčane mase koja je tri do četiri puta manja od potrebnog nivoa. Naime, u ekonomskoj nauci je opšteprihvaćeno da nivo monetizacije predstavlja meru zadovoljenja ekonomije neke zemlje sa novcem. Nivo monetizacije ($M2/BDP$) jeste relativni odnos novčane mase $M2$ (gotov novac u opticaju, novac na tekućim računima i kratkoročno oročeni depoziti) i bruto domaćeg proizvoda (BDP). U našoj zemlji taj parametar iznosi oko 17% BDP -a, a trebalo bi da bude više od 50% BDP -a. To znači da bi NBS, preko primarne emisije i mehanizma obaveznih rezervi, trebalo da emituje (ne da štampa) oko 13 milijardi evra u dinarskoj protivvrednosti. Molim vas da budete oprezni i da razmislite pre nego što kažete da će to izazvati inflaciju (ili možda hiperinflaciju). Rizikujete da prođete kao i gospodin Božidar Đelić (u vreme dok je bio ministar finansija), kada sam mu jednom na RTS-u rekao da lupa gluposti. Zašto sam bio u pravu kada sam mu to rekao? Zato što su odnosi svih monetarnih agregata: $M1$ (gotov novac i depozitni novac – novac na tekućim računima), $M2$ ($M1$ + kratkoročno oročeni depoziti), $M3$ ($M2$ + preostala novčana sredstva) i BDP -a u Evrozoni (deo EU u kojoj je evro sredstvo plaćanja) višestruko veći nego u Srbiji. Zbog onih čitalaca koji bi želeli da provere prezentovane podatke na Internetu (ili u nekim publikacijama), u daljem tekstu ću kao skraćenicu za bruto domaći proizvod koristiti en-

glesku verziju – GDP (gross domestic product). Da pogledamo koliki su monetarni pokazatelji u Srbiji, a koliki u zemljama čije valute predstavljaju sinonim za uspešnu ekonomiju:

Tabela br. 2: Monetarni pokazatelji i stopa inflacije u 2007. godini

Država	M1/GDP	M2/GDP	M3/GDP	Godišnja stopa inflacije
Evrozona	0,43	0,83	0,97	2,10%
SAD	0,10	0,53	0,75	2,80%
Švajcarska	0,52	0,88	1,19	0,80%
Srbija	0,11	0,17	0,37	10,10%

Izvor: ECB, FRB, SNB, NBS, Eurostat, SFSO i RZS

Nameće se pitanje: Kako to da je inflacija u ovim zemljama na tako niskom nivou kada one imaju neuporedivo više novca u prometu od Srbije? Odnosno, kako to da je inflacija kod nas redovno viša od 10%, a novca nema „ni za lek”? Znam šta ste pomislili. Navedene zemlje imaju velika – najrazvijenija finansijska tržišta, te im se veliki deo novčane mase „vrti” samo na tim tržištima. Ispravna konstatacija, ali „ne pije vodu”. Sledi pregled monetarnih pokazatelja u zemljama sa ne tako razvijenim finansijskim tržištima, tj. zemljama koje mnogo više liče na Srbiju:

Tabela br. 3: Monetarni pokazatelji i stopa inflacije u 2007. godini

Država	M1/GDP	M2/GDP	M3/GDP	Godišnja stopa inflacije
Bugarska	0,29	0,68	0,68	7,60%
Češka	0,43	0,65	0,67	3,00%
Mađarska	0,23	0,54	0,58	7,90%
Slovenija	0,25	0,51	0,51	3,80%
Slovačka	0,29	0,50	0,53	1,90%
Poljska	0,28	0,47	0,48	2,60%
Rumunija	0,23	0,43	0,43	4,90%
Hrvatska	0,21	0,41	0,78	3,30%
Srbija	0,11	0,17	0,37	10,10%

Izvor: BNB, CNB, MNB, BS, NBS (SVK), NBP, NBR, HNB, NBS, Eurostat i RZS

Šta ćemo sad? I u ovim zemljama godišnja stopa inflacije nekoliko je puta niža ili samo niža nego kod nas. Pored toga, tek da ne zanemarimo logiku (kao oni koji se ponose time što su monetaristi), možemo da razmotrimo i nivo monetizacije, tj. odnos između veličine novčane mase M2 i veličine GDP-a. Ova relacija jeste naučno tačna, ali pod uslovom da je stanje spoljnotrgovinskog bilansa (odnos uvoza i izvoza roba) ujednačeno ili da je suficit odnosno deficit istog bilansa mali u odnosu na GDP razmatrane zemlje. Kao što to i jeste slučaj sa navedenim zemljama (osim Bugarske i Hrvatske) – videti Tabelu br. 6. E, vidite, u Srbiji to nije tako. Deficit spoljnotrgovinskog bilansa (više uvozimo nego što izvozimo) iznosi 24% GDP-a, što znači da je veličina robnih fondova na tržištu mnogo veća od GDP-a i da je još izraženiji nedostatak novčane mase. Ukoliko želimo normalne robno-novčane tokove na domaćem tržištu, a ne ovo

kolabiranje koje traje već 20 godina, M2 ne bi smeo da nam bude manji od 60% GDP-a. Da rezimiramo:

- 1) Svetsko (evropsko) iskustvo pokazalo je da je formula za potreban nivo monetizacije u zemljama koje imaju sličan nivo razvoja sa Srbijom:

$$M2 : GDP = 0,50$$

- 2) Ta formula važi za zemlje kod kojih je uravnotežen spoljnotrgovinski bilans, tj. koje imaju male deficite ili suficite spoljnotrgovinskog bilansa. Iz toga sledi da fond roba i usluga na tržištu (FRUT) treba da bude manje-više jednak veličini GDP-a:

$$\text{uvoz} = \text{izvoz} \Rightarrow \text{FRUT} = \text{GDP} \Rightarrow M2 : \text{FRUT} = 0,50$$

Logično, jer je osnovni razlog nastanka novca njegova fiinkcija sredstva prometa. Mnogo je lakše kupovati žito za novac nego nositi ovcu sa sobom da biste je zamenili za to žito. Ako prodavac žita više voli svinjetinu – ništa od posla!

- 3) U Srbiji postoji deficit spoljnotrgovinskog bilansa, odnosno uvoz je veći od izvoza za 24% GDP-a. Zbog toga i dolazi do poremećaja odnosa između FRUT-a i GDP-a, tj. FRUT je veći za iznos spoljnotrgovinskog deficita:

$$\begin{aligned} \text{uvoz} > \text{izvoz} &\Rightarrow \text{FRUT} > \text{GDP} \Rightarrow \\ \Rightarrow M2 : \text{FRUT} &= 0,50 \Rightarrow M2 : \text{GDP} = 0,62 \end{aligned}$$

- 4) Ako znamo da je u razmatranoj godini GDP Srbije bio 29,12 milijardi evra, do potrebne veličine M2 možemo doći na sledeći način:

$$\begin{aligned} M2 : \text{GDP} &= 0,62 \Rightarrow \\ \Rightarrow M2 &= 0,62 \times 29,12 \text{ mlrd. evra} = 18,05 \text{ mlrd. evra} \end{aligned}$$

S obzirom na to da je M2 te godine bio nešto ispod pet milijardi evra, nedostajuća količina novčane mase M2 je 13 milijardi evra u dinarskoj protivvrednosti. Valja napomenuti da se dobijeni iznos odnosi na razmatrane veličine GDP-a, spoljnotrgovinskog bilansa i M2. U slučaju primene rešenja iz ovog *Praktikuma*, potrebna veličina M2 perspektivno će da raste zbog visokog rasta GDP-a i rešavanja problema realnosti deviznog kursa koji ću objasniti u delu 7.2. U manjoj meri taj rast će usporavati uravnoteženje spoljnotrgovinskog bilansa.

Kakve sve probleme proizvodi opisani nedostatak novčane mase, možemo videti iz ankete koju je radila Unija poslodavaca Srbije ispitujući 11.000 malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. (*Tabela br. 4 na narednoj strani*)

Svi problemi, osim problema pod rednim brojem 9 i delom problema pod br. 4 i 5, posledica su male novčane mase. Veza između ostalih problema i novčane mase je ako već ne direktna, onda manje ili više indirektna. Možda će neko pomisliti da su ovo problemi samo malih i srednjih privrednih subjekata, odnosno da „velike” oni ne muče. Kad nastupi kriza „veliki” svoju veličinu opravdavaju, pre svega, velikim problemima. Znae ono: „Malo dete – mali problemi, veliko dete – veliki problemi”.

Kada sam studirao ekonomiju, profesori su nam često govorili da je privreda jedan organizam – nešto kao živo biće. Ukoliko prihvatimo ovu, ispravnu, konstataciju i to živo biće približimo običnom čoveku: onda ulogu srca igra narodna banka, krvotok predstavlja finansijski sistem, a krv je u ulozi novca jer prenosi informacije, hrani organizam... Dobro poređenje! Svi znaju da čoveku za normalno funkcionisanje treba oko pet litara krvi.

Tabela br. 4: Najveći problemi srpske privrede

R. broj	Problemi	Mala i srednja preduzeća	Preduzetnici	Ukupno
1	Nelikvidnost	2.346	1.890	4.236
2	Visoko ukupno opterećenje (zbir poreza, doprinosa, taksi i drugih dažbina)	2.098	1.881	3.979
3	Prezaduženost kod banaka i nemogućnost redovnog servisiranja dugova	1.812	1.542	3.354
4	Visoke takse organa lokalne samouprave i destimulativna politika prema privrednim subjektima na lokalnu	1.321	2.013	3.334
5	Veliki trošak na administrativne procedure i administrativne radnike (posebno kod proizvođača)	1.506	1.711	3.217
6	Nemogućnost redovne isplate zarada i poreza i doprinosa u isto vreme	1.092	1.456	2.548
7	Nemogućnost naplate potraživanja, nenaplative menice itd.	1.534	984	2.518
8	Uplata PDV-a (pre naplate)	2.007	455	2.462
9	Korupcija i komplikovane i skupe administrativne procedure u domenu javnih nabavki	1.498	312	1.810
10	Spor povraćaj PDV-a	1.098	311	1.409
11	Mali obrtni kapital	567	346	913
12	Dugovanja države	634	87	721
13	Nekonkurentnost domaćeg proizvoda na stranim tržištima zbog skupih proizvodnih cena (uglavnom kod izvoznika)	356	124	480

Izvor: „Blic” 9. januara 2010. godine, dodatak „Novac” str. 7

Nažalost, čovek zvani „srpska privreda” već 20 godina funkcioniše sa 1,5 litara krvi. Pokušajte da se sa ovakvom krvnom slikom požalite lekaru na neki zdravstveni problem. Reći će vam da prvo morate da dobijete transfuziju od 3,5 litara krvi, pa da onda lečite bubrege, razne upale, frakture, operišete kuk... ili mozak – ukoliko ste monetarista po ubeđenju. Rodonačelnik monetarizma gospodin Milton Fridman rekao je da novčana masa treba da raste samo toliko koliko je porastao GDP. To jeste tačno, ali za države koje nisu pretrpele hiperinflaciju kao Srbija. Jednostavno, građani Srbije bi sada trebalo da naplate sve one teškoće koje su im prouzrokovale hiperinflacija i permanentna inflacija poslednjih 20 godina. Nalazimo se u poziciji koja nam omogućava da finansiramo rešenje svih strukturalnih problema na bazi domaćih izvora finansiranja (primarne emisije). Tačnije, u prilici smo da nam kreiranje nedostajućeg obrtnog kapitala, „pojedenog” u vreme hiper i obične inflacije, bude dugoročni beskamatni izvor finansiranja. Hvala na gluposti, nemaru i neznanju ekonomistima od Miloševićevog perioda do danas, tj. na problemima koje su nam izazvali. Ti problemi jedino nama omogućavaju enormne rezerve za ubrzan razvoj. Da, razvoj, nije greška. Kada budete završili čitanje ovog teksta shvatićete da Srbija može da obezbedi stabilan rast GDP-a za više od 10% godišnje i to bez obzira na svetsku krizu. Verovatno ćete reći da je to nemoguće. Potrošite još neko vreme da stignete do kraja ove priče, pa onda donesite svoj sud. Videćete. Još više od mene vi ćete verovati da je to moguće.

S obzirom na veličinu disbalansa u novčanoj masi i rizik od inflacije, emitovanje novca mora da se sprovodi smisleno, tj. bez i jedne greške. Nije svejedno, kao što kaže reklama za „nektar” sokove, da li se novac plasira na jedan ili drugi način. Slučaj je isti kao i sa vodom, električnom energijom ili, recimo, atomskom energijom. One obezbeđuju raznovrsne blagodeti, ali

ukoliko ne znate pravilno da ih koristite, onda mogu da vam nanesu veliku štetu ili da vas odvedu u smrt. Opasnosti su posledica neznanja, a mi znanja imamo. Gde mi je skromnost? Volim da kažem da je skromnost vrlina glupih ljudi. Neka tu vrlinu veličaju monetaristi.

Mada te opasnosti trenutno nema, hoću da razmotrimo preporuke „eksperata” iz sveta da bi sve zemlje, pa tako i naša, koje imaju velika zaduženja indeksirana u evrima, trebalo da pređu na evro kao sredstvo plaćanja. Za Srbiju ne postoji veća šteta koju bi sebi mogla napraviti negoli da poslušna ovaj savet. Naime, ukoliko bi zamenili domaći dinar evrom, izgubili bismo monetarni suverenitet i mogućnost da emitujemo nedostajuću količinu novca. Pričamo o 13 milijardi evra u dinarima. Svi prihodi od privatizacije, svi otpisi dugova i sva zaduženja države do sada ne mogu zbirno da dosegne tu cifru. Ukoliko bismo prihvatili navedeni savet, „zakucali” bismo se na sadašnjem nivou razvoja narednih 100 godina. Teško bi nam pomoglo i da u Kolubari vadimo dijamante umesto lignita. Ko se priključio „svetskim ekspertima”? Naravno, najveći „ekspert” u Srba – dr Miroljub Labus. Imajući u vidu i njegove zasluge kod liberalizacije uvoza, tj. snižavanja carinskih stopa, možemo reći da je čovek za istoriju. Trebalo bi ga uzeti za mernu jedinicu, kao etalon za glupost. Padneš na ispitu, a profesor ti kaže: „Sedi, labus”. Nadam se da će ovo pročitati i predsednik Privredne komore Srbije gospodin Miloš Bugarin, tek da „ne trči pred rudu” zahtevajući uvođenje evra. Nestabilnost nacionalne valute je posledica neznanja onih koji moraju da vode računa o stabilnosti dinara.

Neko će reći da nisam baš „čist” ako mislim da NBS može, bez problema, da emituje navedenu količinu novca. Ne znam zašto ne bi mogla. Od čega uopšte zavisi koliko novca može da bude

u prometu? Ranije je važio tzv. zlatni standard – emituješ onoliko novca koliko zlata imaš. Sada se „prešlo” na devize. Pa zašto onda naš M2 ne bude bar dvostruko veći kad već imamo tolike devizne rezerve? Mada je i to glupost. Hajde da zamislimo da imamo 200 milijardi evra deviznih rezervi na ovoliki GDP i spoljnotrgovinski deficit. Da li bismo izazvali inflaciju kada bismo emitovali onoliko dinara koliko ima pokrića u deviznim rezervama? Naravno da bismo izazvali. Na svaki komad robe imali bismo 10 puta više novca. Još bi bolja priča bila da su nam devizne rezerve jednake nuli. Da li bi to značilo da bismo morali da povučemo celokupnu novčanu masu iz prometa jer, zaboga, ona nema pokriće? Besmislica. Zbog funkcija koje novac ima, kao sredstvo prometa i sredstvo plaćanja, veličina novčane mase mora da se prilagođava volumenu proizvoda i usluga na tržištu. Nije prvo nastao novac da bi se robni fondovi prilagođavali njegovoj veličini. Logično, kao što je i naše pismo. Novac su izmislili Feničani, ali tek desetine hiljade godina nakon vremena kada su poludivlji ljudi počeli nešto da love, uzgajaju, proizvode... Garancija za emitovani novac je sam GDP i ništa drugo. Ostalo je čista zabluda. Ne važi ovde izreka da svako treba da se proteže prema guberu. Naš guber je mnogo veći nego što se mi protežemo. Ali, šta da radimo: neznanje i manjak volje pretočeni u lošu kreditno-monetarnu i ekonomsku politiku vezali su nam ruke. Mi se samo batrgamo nogama – znate onu izreku o magarcu i blatu?

Da objasnim, za one koji ne znaju, kako funkcioniše zaduživanje naših poslovnih banaka kod njihovih centrala u inostranstvu. Naivno sam se nadao da takvo kreditiranje, makar kratkoročno, dovodi do rasta novčane mase. Ali „eksperti” iz NBS su se pobrinuli da se to ne desi. Kada naše poslovne banke dobiju kredite od svojih centrala u inostranstvu, NBS im da nalog da deo za obaveznu rezervu prebace na njene račune u

inostranstvu (tako rastu naše devizne rezerve). Preostala devizna sredstva banke prodaju na domaćem međubankarskom tržištu. Pomenuta transakcija se obavlja tako što banka prodavac, sa svog računa u centrali, prebacuje devizna sredstva na račun banke kupca u inostranstvu. Banke obično prodaju devize iz inokredita, jer na domaćem tržištu odobravaju kredite u dinarima (nominalna vrednost kredita se vezuje za vrednost evra ili švajcarskog franka – tzv. indeksiranje). One banke koje kupuju devize to rade sa dinarima svojih klijenata – oni su im dali naloge za plaćanje konkretnih obaveza prema inostranstvu (obično uvoz roba i usluga). Dakle, devize i ne ulaze u zemlju te se novčana masa ni kratkoročno ne povećava. Čak dolazi i do smanjenja novčane mase, jer banke prilikom odobravanja kredita moraju da izdvoje deo dinara Narodnoj banci Srbije za obaveznu rezervu.

5.2. Veličina izvoza roba (veličina uvoza roba)

Ovaj tehnički problem (zabluda) odnosi se na izvoz roba iz Srbije. Naime, od Milke Planinc (početkom osamdesetih godina prošlog veka) pa naovamo, stalno slušam kako bi trebalo da povećamo izvoz, da pomognemo preduzeća koja izvoze, itd. Istine radi, u vreme pomenute gospođe, devize su nam nedostajale za vraćanje kredita kojima nas je zadužio Josip Broz Tito zarad razvoja SFRJ. Danas nam devize nedostaju da bismo plaćali nazadovanje Srbije u odnosu na evropske i druge zemlje – države iz kojih uvozimo sve i svašta. Stalno se potencira da je problem spoljnotrgovinskog deficita na strani malog izvoza. Uvoz je zabranjeno pominjati. Posebno od 5. oktobra 2000. godine, od kada se sve čini da uvoz bude što veći. Kreatura od profesora Miroljuba Labusa sistematski je radila na tome da se potpuno liberalizuje uvoz i smanje carine. Čovek se ogradio teorijskim opravdanjem: povećanje konkurencije vodi smanji-

vanju cena proizvoda i usluga na domaćem tržištu. Može, al' zamalo! Prosečno carinsko opterećenje (imajući u vidu strukturu našeg uvoza), pre navedenog datuma, bilo je nešto manje od 11%. Posle Labusove akcije, prosečno carinsko opterećenje palo je ispod 6%. Mogu da razumem da nije shvatio da vode pogrešnu kreditno-monetarnu i ekonomsku politiku, ali da profesor fakulteta, kod utvrđivanja (prepisivanja) carinskih stopa, zanemari stanje privrede u kojoj se ona nalazi – to zaista ne mogu da razumem. Zatečeno stanje naše privrede moglo se predstaviti jednačinom: carinska stopa u Srbiji 50% = carinska stopa u EU i drugim visokorazvijenim zemljama 0%. Naime, u to vreme, svako carinsko opterećenje (zaštita) do 50% samo bi kompenzovalo štetu od nestandardnih objektivnih problema s kojima se suočavala srpska privreda. Onda je, tokom 2006. godine, zaživela ideja tadašnjeg ministra finansija Dinkića i guvernera Jelašića – Nacionalna korporacija za osiguranje stambenih kredita (NKOSK). Verovatno se pitate: Kakve to veze ima sa uvozom? U Tabeli br. 5 možete videti kako je spoljnotrgovinski deficit počeo da raste od te godine. Između ostalog, počeo je da raste i zato što su krediti za kupovinu stanova odobravani po mnogo nižoj kamatnoj stopi (država je preko NKOSK-a garantovala vraćenje dve trećine kredita).

To je omogućilo veliku kreditnu ekspanziju indeksiranu u evre ili švajcarske franke, tj. priliv deviza na međubankarsko tržište i potpuno nepotrebno jačanje dinara. Kao posledicu takvih finansijskih tokova dobili smo pojeftinjenje robe iz uvoza i rast spoljnotrgovinskog deficita. Na kraju, kao šlag na tortu, dolazi jednostrana primena SSP-a prema Evropskoj uniji – snižavanje carinskih stopa prema spoljnotrgovinskom partneru s kojim ostvarujemo najveći deficit. Rekoh ja, kada nema logike u nauci (razmišljanju), onda glupost zauzme prazan prostor. Je l' tako, gospodo ministri?

Tabela br. 5: Spoljnotrgovinska robna razmena Srbije u periodu 1997–2008. godina u milionima USD

Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo
1997.	2531	4503	-1972
1998.	2723	4475	-1752
1999.	1369	2881	-1512
2000.	1558	3330	-1772
2001.	1721	4261	-2540
2002.	2075	5614	-3539
2003.	2755	7473	-4718
2004.	3523	10753	-7230
2005.	4482	10461	-5979
2006.	6428	13172	-6744
2007.	8825	18554	-9729
2008.	10973	22875	-11902

Izvor: RZS

Nemojte se zbuniti nad podacima za 2004. i 2005. godinu. Uvođenje PDV-a 1. januara 2005. godine, kao i težnja uvoznika da izbegnu plaćanje PDV-a prilikom uvoza, usloveli su povećanje uvoza 2004. godine. Shodno tome, deo uvoza koji je bio namenjen za 2005. godinu obavljen je u poslednjem kvartalu 2004. godine. Budući da je opterećenje po osnovu PDV-a nekoliko puta veće od carinskih obaveza bio je to sasvim logičan potez naših privrednika.

Da vidimo kakvi su odnosi spoljnotrgovinskih tokova prema GDP-u u zemljama koje mogu biti interesantne za analizu našeg problema:

Tabela br. 6: Izvoz i uvoz roba prema GDP-u u 2007. godini

Država	Izvoz/GDP	Uvoz/GDP	Saldo/GDP
SAD	0,08	0,14	-0,06
Japan	0,14	0,12	0,02
Evrozona (15)	0,17	0,16	0,01
Evropska unija (27)	0,10	0,11	-0,01
Norveška	0,36	0,20	0,16
Švedska	0,37	0,33	0,04
Finska	0,36	0,32	0,04
Danska	0,32	0,33	-0,01
Grčka	0,07	0,21	-0,14
Portugal	0,23	0,34	-0,11
Švajcarska	0,40	0,38	0,02
Irska	0,45	0,33	0,12
Austrija	0,45	0,45	0,00
Belgija	0,71	0,71	0,00
Mađarska	0,68	0,66	0,02
Slovačka	0,77	0,78	-0,01
Češka	0,70	0,68	0,02
Bugarska	0,47	0,72	-0,25
Hrvatska	0,24	0,50	-0,26
Srbija	0,22	0,46	-0,24

Izvor: Eurostat i RZS

Vidimo da je odnos uvoza i izvoza prema GDP-u velikih visokorazvijenih država u proseku ispod 15%. Njihovi spoljnotr-

govinski bilansi su ujednačeni sa malim deficitima ili suficitima u odnosu na GDP. Takođe, sve „stare” kapitalističke zemlje, koje mogu da se porede sa Srbijom (po veličini populacije), imaju slične odnose uvoza i izvoza prema društvenom proizvodu – spoljnotrgovinska razmena je uravnotežena i čini jednu trećinu GDP-a. Belgija jeste izuzetak, ali da sada ne ulazimo u razmatranje opšte i ekonomske istorije da bismo objasnili ove parametre. Naravno, Novoevropejci prednjače – uvoze i izvoze i više od 70% svog društvenog proizvoda. Jedino što je dobro po ove zemlje, tj. produkte uticaja MNK-a i neoklasične liberalne teorije, jeste to što su im spoljnotrgovinski bilansi uravnoteženi. Bar nominalno, jer MNK kroz sistem transfernih cena (nerealne cene između povezanih lica) sele profite u matične države ili na egzotična ošvor ostrva. Zna se, ko je u magarećoj klupi: Bugari, Hrvati i Srbi. Kome da se priklonimo? Onima koji su razvijali svoje države i društva na bazi saturacije domaćeg tržišta ili onim drugim – Novoevropljanima, koji imaju šansu da plate najveću cenu ove krize kada inotražnja počne da pada. Prethodna tabela pokazuje da se jedna zemlja razvija, pre svega, na trošenju koje je organizovano unutar te države, a ne na proizvodnji nečega za tamo nekoga i isključivo za tamo nekoga (MNK).

Ne znam od kada datira zabluda da se novac zarađuje samo u izvozu. Da li je ona nastala u periodu Milke Planinc ili je posledica ruralnog porekla građana Srbije koji su načinili pogrešnu analogiju sa zarađivanjem novca u sopstvenoj kući. Pogrešno je uverenje da je zarada samo ono što se dobije kada se proda nešto što je proizvedeno u kući (na imanju). Možda je to bio jedini način da se dođe do novca, ali između novca i zarade ne postoji jednakost. Šta ćemo sa žitom i sa svinjama koje uzgoje i pojedu ukućani? Šta je to? Makronivo ekonomije (država) potpuno je drugačiji od mikronivoa ekonomije (kuća),

kao i od zbira pojedinačnih mikronivoa. Zamislite da u Beogradu bude izgrađen metro. Da li tu ima nekog izvoza? Nema. Da li je tu neko zaradio? Jeste. Svi u lancu: država, grad, izvođači, radnici i, na kraju, građani koji će uštedeti vreme u prevozu. Ima i suprotnih gledišta. Ne toliko suprotnih koliko glupavih. Setih se jednog „kolege” koji je u nekim novinama tvrdio da rast spoljnotrgovinskog deficita i nije neki problem. Ima ga i Amerika – 6% GDP-a (Srbija 24% GDP-a), pa je ipak najjača zemlja na svetu. E, moj „kolega”, jedino što ti preostaje jeste da odeš do „Buvljaka” i vratiš diplomu koju si kupio na tezgi. Nemoj da sam čuo da si tražio pare natrag!

Iz prethodne tabele vidimo da Srbija izvozi 22% svog GDP-a. To i nije toliko loš odnos s obzirom na naš nivo razvoja i probleme prouzrokovane navedenim zabludama. Istovremeno, uvoz iznosi 46% od društvenog proizvoda. Dakle, problem Srbije nije na strani izvoza ili nije samo na strani izvoza, nego mnogo više na strani uvoza koji „ubija” mogućnost razvoja naše privrede. Umesto da svu raspoloživu energiju trošimo na povećanje izvoza, vlada bi trebalo istu energiju da usmeri na smanjivanje uvoza. Složićete se: to je potpuno obrnut proces od snižavanja carina kroz jednostranu primenu SSP-a. Jedan moj prijatelj, inače dugogodišnji uvoznik raznovrsnih proizvoda iz Kine (u kojoj je organizovao i svoju proizvodnju), reče mi pre neki dan: „Mene je moja država (Srbija) stimulisala da naučim kineski jezik i ja sam ga naučio. Da su carine bile više, možda bih moje proizvode pravio ovde. Ali, ovako sam postao poliglota.”

Tabela br. 7: Srpski izvoz i uvoz roba prema regionalnim zajednicama u 2007. godini u milionima USD

Regionalna zajednica	Izvoz	Učešće	Uvoz	Učešće	Saldo
Evropska unija	4.935,10	0,56	10.220,70	0,55	-5.285,50
ZND (bivši SSSR)	628,90	0,07	3.171,90	0,17	-2.543,00
APEC (Kina...)	16,30	0,00	1.603,40	0,09	-1.587,00
CEFTA	2.841,00	0,32	1.502,50	0,08	1.338,50
Ostali	403,50	0,05	2.055,10	0,11	-1.651,60
Ukupno	8.824,80	1,00	18.553,60	1,00	-9.728,80

Izvor: RZS

Tabela br. 8: Srpski izvoz i uvoz roba prema ekonomskoj nameni u 2007. godini u milionima USD

Ekonomska namena	Izvoz	Učešće	Uvoz	Učešće	Saldo
Sredstva za rad	682	0,08	3.259	0,18	-2.577
Materijal za reprodukciju	5.776	0,65	11.228	0,60	-5.452
Potrošna roba	2.366	0,27	4.066	0,22	-1.700
Ukupno	8.825	1,00	18.554	1,00	-9.729

Izvor: RZS

Kada se pogleda struktura uvoznih proizvoda vidimo da se kod nas uvoze ne samo proizvodi za finalnu potrošnju, već i poluproizvodi, sirovine i oprema. Uvozimo i energente (obuhvaćeni u delu materijal za reprodukciju) koji su, nažalost, neophodni. Jednom rečju, uvozimo sve, a proizvodimo malo toga. To je, prvenstveno, posledica razmatranih zabluda. Gospodo ministri, umesto da iscrpljujete privrednike u pokušajima da povećaju izvoz, pomozite im da supstituišu uvoz. To je lakše, kako za nas privrednike, tako i za vas kreatore ekonomske politike. Recimo, SAD koje imaju „nešto malo”, tj. više od osam puta veći GDP po glavi stanovnika od Srbije, uvele su carine Kini na automobilske gume od 35%. A mi, gospodo ministri? Šta smo mi uradili da bismo izbalansirali svoju spoljnotrgovinsku razmenu? Ništa dobro! Iako već uvozimo previše robe iz EU i beležimo ogroman deficit u razmeni, spustili smo carine zbog jednostrane primene SSP-a i time olakšali uvoz iz EU... Ako mislite da bi naši spoljnotrgovinski partneri negodovali zbog povećanja carine, pogledajte Tabelu br. 7 još jednom i vidite na čijoj je strani pregovaračka moć. Na našoj, koja pravi veliki deficit ili na njihovoj, koja pravi suficit u razmeni s nama? Kad god sam se našao na tržištu, po bilo kom osnovu poslovanja, „tresao” sam se samo od kupaca. Dobavljači su uvek popuštali, jer sam ja bio u ulozi onoga koji nešto kupuje i plaća.

5.3. Veličina javne potrošnje

Veličina javne potrošnje u Srbiji stalno je na meti neinventivnih ekonomista i načelnih političara. Neprestano se priča o tome da javna potrošnja treba da bude manja. Niko za sada nije rekao koliko to manja treba da bude i do kog odnosa prema GDP-u treba da bude smanjena. Ali, treba da bude manja, kažu. Ovo bi i ostalo ovako napisano da sam ovaj *Praktikum* završio pre nekoliko meseci. Međutim, nedavno se stariji kolega Miloje

Kanjevac iz Instituta za istraživanje tržišta (IZIT) odvažio da nam kaže da javna potrošnja treba da bude 35% GDP-a. Zabluda o javnoj potrošnji proizvela je takav vid tehničkog problema da se sve srpske vlade konstantno nalaze u grču i stanju uzaludnog trošenja kreativne energije (možda bi vlade i bila kreativne da nema navedenog grča). Naime, stalno su pokušavale da uskrate neka prava budžetskim korisnicima ili da smanje neke opravdane investicije, odnosno da nekom izvođaču (koji je radio za „sigurnog” partnera – državu) odlažu plaćanje do u nedogled. Tako se, nažalost, samo stvara negativna atmosfera i grade loša poslovna praksa i moral, u smislu ko će koga da prevari. Ceo koncept drugog vladinog programa „stezanje kaiša ili – tesno mi ga skroji, nane” zasniva se na tome kako smanjiti javnu potrošnju. Dobro, i u nekoj meri povećati javne prihode, ali nažalost na potpuno pogrešan način. O poslednjem, pod radnim nazivom „Idite kući, nema više rupa na kaišu”, neću ni da govorim.

E, umalo da zaboravim! Zašto kažem da je zabluda da Srbija ima veliku javnu potrošnju? Prosto, javna potrošnja u Srbiji nije velika. Ona je na nivou proseka EU, kojoj mi tako zdušno stremimo. Pa, ako možemo da približavamo carinsku politiku Uniji, ne vidim zašto se ne bismo držali i ovog parametra. Da pogledamo kolika je javna potrošnja u drugim zemljama:

Tabela br. 9: Učešće javne potrošnje u GDP-u u 2007. godini

Država	JP/GDP	Država	JP/GDP
SAD	33,50%	Evrozona (15)	46,20%
Švajcarska	34,00%	Evropska unija (27)	45,80%
Japan	34,40%	Švedska	52,70%
Slovačka	34,60%	Francuska	52,40%
Lit./Let./Est.	35,50%	Danska	50,70%
Rumunija	37,30%	Austrija	48,40%
Bugarska	41,50%	Belgija	48,40%
Poljska	42,00%	Finska	47,30%
Slovenija	42,40%	Portugal	45,80%
Češka	42,60%	Nemačka	44,20%
Hrvatska	43,19%	Grčka	43,70%
Mađarska	49,80%	Norveška	40,90%
Srbija	44,30%	Irska	35,40%

Izvor: Eurostat i RZS

Možemo videti da SAD imaju najmanje učešće javne potrošnje u GDP-u. Mada, nisam baš najsigurniji u ovaj podatak. Zašto? Prošle godine video sam kako je predsednik Barak Obama u američkom Kongresu rekao da će se od sada u budžetu iskazivati koliko košta rat u Iraku (verovatno i na drugim destinacijama), a ne da se ne zna koliko šta košta. Imajući ovo u vidu, kao i dug istorijat „friziranih” bilansa – počevši od „Enrona” pa do bilansa finansijskih institucija ovih godina u Americi,

postavlja se pitanje šta je Obama mislio i koliko je realan navedeni podatak. Posle Amerike, slede Švajcarska i Japan. Zatim, dolaze zemlje „Nove Evrope” – istočnoevropske zemlje koje, gotovo bez ikakvog pogovora, prihvataju sva rešenja koja im nude MMF i eksperti neoklasične liberalne provinijencije. Pa, daleko ćete dogurati, Novoevropljani! Imate šansu da prvi propadnete zbog krize koju ni na koji način niste kreirali. Zašto ove zemlje, koje su slabije razvijene unutar EU i imaju malu populaciju stanovništva, mogu da se nađu pod najvećim udarem sadašnje ekonomske krize i kriza uopšte? Zato što javna potrošnja predstavlja izuzetno dobar stabilizirajući faktor – balans, a za one kreativnije i odličan izvor rasta društvenog proizvoda. Kada nastupi kriza, prirodno je da svaka privatna kompanija ili pojedinci smanje svoju potrošnju. Istovremeno, zbog stečenih prava budžetskih korisnika, država ne može da smanji javnu potrošnju tako lako. Mala digresija – znate li da su u Japanu na vrhu solitera postavljeni veliki rezervoari-bazeni s vodom? Oni služe za stabilizaciju objekata zbog čestih zemljotresa. Naime, dok zgrada (ekonomija) ide na jednu stranu, voda u bazenu (javna potrošnja) ostaje na suprotnoj strani zato što se sporije kreće, tj. kao kontrateg sprečava velika pomeranja solitera. Kako javna potrošnja može da bude izvor rasta društvenog proizvoda već je viđeno – kroz rešavanje Svetske ekonomske krize 1929–1933. godine ili razvoj nacističke Nemačke. Neko je morao da napravi sve te tenkove, avione i drugo naružanje i – što je još važnije – neko ih je i kupio. Mi ne moramo da pravimo oružje. Za početak, kada nam već nisu potrebni akvadukti kao starim Rimljanima, možemo da gradimo puteve, mostove i železnicu.

Dalje, ukoliko pogledamo zemlje „Stare Evrope”, videćemo da je učešće javne potrošnje u GDP-u na našem nivou ili više. Neko će reći da su te zemlje bogatije i da je normalno da one

imaju veća socijalna davanja ili javnu potrošnju uopšte. Može i to da bidne, što bi rekao neki seljak iz Šumadije, al' ne mora da znači. Realno, veličina javne potrošnje neke zemlje, zavisi od:

- nivoa njenog razvoja,
- veličine njene populacije,
- veličine njene teritorije, i
- stečenih prava njenih budžetskih korisnika.

Prva dva faktora su obrnuto srazmerna, a druga dva upravo srazmerna učešću javne potrošnje u GDP-u. Da li bi ovo, uopšte, trebalo da navodim?! Alo, bre, ekonomija obima uči se još u srednjoj ekonomskoj školi. Takođe, javna potrošnja može da zavisi i od sposobnosti vlade koja upravlja državom, ali to je nešto što lako može da se promeni u odnosu na prethodno navedene faktore. Što je GDP po glavi stanovnika veći (mislim na realnu vrednost GDP-a, a ne na nominalnu) i što je veća populacija jedne države, to je logičnije da učešće javne potrošnje u GDP-u pada (Norveška, SAD, Irska, Švajcarska i Japan zbog prvog faktora, a SAD i Japan i zbog drugog). Država je organizacija koja mora da ima svoje funkcije nezavisno od svoje veličine i bogatstva. Mislim na vojsku, prosvetu, policiju, zdravstvo, socijalnu zaštitu, te sam državni aparat. Možemo li izbaciti neki obrok vojsci ili bolesnicima? Možemo li računati na to da će sudije, lekari, profesori i policajci raditi bez plate? Možemo li računati na to da je velika čast biti sudija ili lekar, tj. da će oni teško odreći te časti zarad tamo nekog novca? Ne možemo! Shodno tome, trebalo bi da prestanemo da se bavimo „nemogućim misijama” u pravcu smanjivanja javne potrošnje. Odnosno, treba da stvorimo efikasnu državnu organizaciju – što efikasniju to jeftiniju. Ona slabo plaćena uvek je korumpirana, neprofesionalna, spora... Jednom rečju, preskupa. Neophodno je napraviti bolju kontrolu trošenja sredstava, ubrzati rad celokupne državne administracije i svih institucija (a posebno

nezavisnog sudstva), kao i poboljšati sve moguće uslove za vojsku. Trebalo bi da se bavimo strukturom javne potrošnje, a ne njenom veličinom. Tu je problem kod javne potrošnje. Zajedno sa NBS, vlada mora da donosi mere sa kojima će srpska privreda praviti veći GDP, a time i mogućnosti da se strukturalne promene javne potrošnje lakše sprovedu. Platni razredi, zašto da ne?! Zar je bolje da ministri budu tu zbog „morala” i da nameštaju direktore javnih preduzeća koji su „nemoralni” pa primaju pet i više puta veću platu od onih koji ih postavljaju na ta mesta? Šta sam ono rekao za monetariste i logiku? Evo još jednog postulata ekonomije koji je prekršen: svi učesnici na tržištu trebalo bi da budu racionalni. Pa je li racionalno da radite kao ministar za 100.000 dinara ili je racionalnije da podnesete ostavku, a da prethodno sebe imenujete za direktora nekog javnog preduzeća gde ćete dobijati prihode (platu i bonuse) od bar 500.000 dinara. Kada je nevezšto branio svog partijskog kolegu Bojana Krišta, potpredsednik vlade Dinkić je primetio: Pa takve su plate direktora aerodroma u zemljama u okruženju. Po principu, ako ga ne platimo dobro, on će da ode. Pa neka ode. Primiće ga na „Orliju”, JFK-u, „Hitrou”... ma Frankfurt je za takvog vunderkinda! Da se razumemo, pripadam grupi ljudi koja smatra da direktori javnih preduzeća treba da imaju visoke plate i bonuse, ali svi direktori treba da imaju isti start. Nedopustivo je da onaj koji sedi u firmi sa prirodnim monopolom ima 500.000 dinara, a da onaj koji se davi sa nekim „prirodnim” gubitašem ima pet puta manje. To se odnosi i na druge grupe državnih službenika i celokupnu strukturu, odozgo nadole: premijer mora da ima najveću platu, onda ministri, pa direktori javnih preduzeća, a za njima sudije, profesori, lekari itd. I, na kraju, čistačica u Elektroprivredi Srbije (EPS) treba da ima istu platu kao i tetkica u školi u Trgovištu. Morao sam da pomenem ovu varošicu zato što mi je to rodno mesto.

Da ne bih i ja bio kao pomenuti ekonomisti, u tekstu koji sledi predstavicu vam mere koje vlada i NBS treba da preduzmu kako bi obezbedile minimalnu stopu rasta GDP-a od 10% i u sadašnjim uslovima svetske krize. Videćete kako prethodno opisani problemi pružaju i izvore za svoja rešenja. Odgovoriću i onom mom prezimenjaku iz Rusije na pitanje: Šta da se radi?

6. Kreditno-monetarna politika

S obzirom na utvrđen nedostatak novca, tj. nizak nivo monetizacije, NBS bi trebalo da poveća novčanu masu kroz emitovanje dinara iz primarne emisije. Kako ne bi došlo do inflacije, kreiranje novca iz primarne emisije moralo bi da se sprovodi postupno i u direktnoj vezi sa rastom društvenog proizvoda, s tim što bi rast novčane mase bio dosta brži od rasta GDP-a. Verovatno bi bilo potrebno nekoliko godina da se svi monetarni agregati dovedu na nivo koji je razmatran u delu 5.1. Na našu sreću, dovođenje monetarnih agregata u potpuni sklad sa GDP-om, spoljnotrgovinskim bilansom i realnim kursom nacionalne valute trajće bar 10 godina. Još jednom, hvala nezalicama iz prošlosti i sadašnjosti koje su nam napravile ogroman problem manjka novčane mase.

6.1. Sanacija penzionog fonda

Srbija je već duže suočena s problemom isplate penzija koji preti da preraste u dugoročno opterećenje budžeta. Sanacija Fonda za penziona i invalidsko osiguranje (Fond PIO), dugoročno se može rešiti u narednih pet godina smanjivanjem nedostatka novčane mase u prometu. Na koji način? Cela operacija bi se obavljala preko novoosnovane Državne hipotekarne banke (DHB) koja bi trebalo da kreditira kupovinu stanova u novogradnji. DHB bi bila 100% u vlasništvu Fonda PIO i imala bi

tzv. malo ovlašćenje – radila bi samo na domaćem tržištu. Emisija novčane mase odvijala bi se na sledeći način: država bi od NBS dobijala godišnje milijardu evra, u dinarskoj protivvrednosti, beskamatnog kredita na 100 godina sa početkom perioda otplate (tzv. grejs period) od 50 godina. Vlada bi sukcesivno prosledila navedena sredstva Fondu PIO, tj. Državnoj hipotekarnoj banci kao naknadu za nenamenski potrošen novac u prošlosti, odnosno „istopljenu” vrednost Fonda PIO usled hiperinflacije. DHB će tim novcem kreditirati kupovinu stanova po fiksnoj godišnjoj kamatnoj stopi od 4%. Kreditiranje bi se obavljalo u dinarima bez bilo kakvog indeksiranja, ni za procenat inflacije, ni za promenu kursa dinara (bez valutne klauzule). Rok otplate kredita trebalo bi da bude 50 godina. Neko će reći da je to mnogo dug period. U odnosu na šta? U odnosu na 30 godina koliki je sada maksimalni rok za odobravanje stambenih kredita? Ali, zašto dužinu roka otplate kredita vezivati za 65. godinu života kada se odlazi u penziju? Naslednici, koji ostanu iza korisnika kredita, nastaviće dalje da otplaćuju stan ili će ga prodati i izmiriti kredit u celosti. Period amortizacije kupljenih stanova u novogradnji sigurno nije manji od 100 godina. Rok od 50 godina će omogućiti da mesečni anuitet (rata) na odobreni kredit bude nizak, a to će dovesti do povećanja broja onih koji mogu da dobiju kredit i kupe stan. Inače, DHB bi novac od Fonda PIO dobijala po kamatnoj stopi od 3% na godišnjem nivou. Fond PIO bi mogao da koristi sredstva DHB za tekuću potrošnju tek kroz pet godina – kada bi imovina DHB trebalo da bude jednaka jednogodišnjem iznosu isplaćenih penzija u Srbiji. Smatram da bi se tada moglo reći da je Fond PIO saniran. Gle čuda, bez ijednog evra kapitala spolja i bez tekućeg opterećenja budžeta Srbije! Kako znam da bi Fond PIO bio saniran? Prosto. Kroz anuitetno vraćanje kredita, na rok od 50 godina, u prvih pet godina najviše bi bila otplaćivana kamata, tj. bila bi ostvarena velika zarada u vreme

najveće potrebe Fonda PIO za dodatnim sredstvima. Tokom vremena, potreba za povlačenjem sredstava iz DHB bi opadala, gotovo isto kao i prihodi od kamate na odobrene stambene kredite. Može to i matematički tačno da se izračuna. Ko voli, samo napred. Ja znam rezultat koji ekonomija, kao društvena nauka, zahteva. Držim se i one izreke Migela de Unamuna: „Bolje je ne biti sasvim u pravu nego biti previše”.

DHB bi odobravalala stambene kredite pod sledećim uslovima:

- kupovina stanova isključivo u novogradnji i to na celoj teritoriji Srbije,
- stanovi bi bili na lokacijama koje nisu u vezi sa „elitnim” zonama u konkretnom gradu,
- korisnik kredita mora biti osoba koja je u gradu u kome kupuje stan završila osnovnu i srednju školu (ovo zbog sprečavanja nepotrebnih migracija stanovništva koje proizvode dodatne troškove na makronivou),
- maksimalna cena stana može biti 1.500 evra/m²,
- za kupovinu stana do 75 m² nema nikakvog učešća za kredit, a preko ove površine učešće raste sa povećanjem kvadrature stana,
- korisnik kredita može biti samo lice koje nema nekretninu (kao ni ostali ukućani) ili poseduje nekretninu koja ne odgovara potrebama njegove porodice, s tim da po useljenu u kreditirani stan, nekretninu koju je imao ustupi DHB koja će za vrednost nekretnine umanjiti iznos odobrenog kredita,
- mesečni anuitet ne sme biti veći od vrednosti dokumentovanih prihoda podnosioca zahteva za kredit – sada iznosi samo 50% istih (korisnik kredita bi sam trebalo da brine o tome kako će otplaćivati mesečnu ratu, a i plate će značajno rasti svake godine, pa nije potrebno limitirati kreditno zaduženje sadašnjim niskim nivoom zarada),

- materijal, osim armature, koji se ugrađuje u navedene objekte, mora biti domaćeg porekla (cement, opekarije, limovi, stolarija, sanitarije, parket, keramika i dr.),
- novac za kupovinu stana, tj. kredit biće sukcesivno isplaćivan investitorima u zavisnosti od dinamike izvođenja radova, i
- prirodno, kupljeni stan biće pod hipotekom u korist DHB (Fonda PIO) do konačne otplate kredita.

Predloženi način sanacije Fonda PIO, pored povećanja nedostajuće novčane mase, a time i blagotvornih efekata na celokupnu privredu, imao bi i relaksirajuće dejstvo na budžet Republike Srbije. Po raznim osnovama poreza i doprinosa, u budžet bi se slilo oko 250 evra/m² kreditiranog stana (ukupno oko 200 miliona evra godišnje). Kroz sekundarne efekte uticaj na budžet bio bi i mnogo veći. O pozitivnom dejstvu na budžet nakon pet godina, kada bi se smanjili transferi Fondu PIO zbog korišćenja sredstava DHB, ne treba ni govoriti.

6.2. „Plafoniranje” i indeksiranje

Gašenjem Službe za društveno knjigovodstvo država je dala prirodni monopol poslovnim bankama (ne mislim ni na jednu banku pojedinačno nego na bankarski sistem u celini), tj. privreda i građani su primorani da drže novac kod njih. Shodno tome, država bi preko NBS trebalo da kontroliše bankarski sektor kao i svakog drugog monopolistu. Zloupotreba monopolskog položaja jeste prirodan proces i trenutno je, na ovaj ili onaj način, prisutna u Srbiji. Ukoliko niste primetili, u našoj zemlji najviše lokala zaposeli su pekari (to je najjeftiniji način da se prehranite – o zdravlju sada nećemo pričati), apotekari (narod je sve bolesniji), kladioničari (dokolica, beznađe, očaj...) i bankari (opisani nedostatak novca proizvodi dobre profite). Da vidimo koje bi to bile mere kontrole:

6.2.1. Na depozite po viđenju privrede i građana banke neće plaćati nikakve kamate. Sredstva koja potiču od navedene vrste depozita banke će moći da plasiraju po maksimalnoj kamatnoj stopi do 5% na godišnjem nivou, bez bilo kakve indeksacije u smislu inflacije ili promene kursa neke valute. Takođe, sredstva koja u kreditnom potencijalu poslovne banke predstavljaju depoziti po viđenju (privrede i građana) moraju biti plasirana u dugoročne kredite – privredi ili građanima, sasvim svejedno. U slučaju da se radi o stambenim kreditima ili kreditima za kupovinu drugih nepokretnosti, rok otplate kredita bio bi limitiran do 65. godine starosti korisnika. Ukoliko neko misli da ovo nije fer prema onima koji imaju depozite ili da je odsustvo indeksacije loše za banku, nije u pravu. Kao prvo, privreda i građani svoj novac mogu i moraju slobodno da koriste i niko ih neće i ne može sprečavati u donošenju bilo kakvih racionalnih odluka (u smislu zaštite od inflatornog ili valutnog gubitka). Drugo, sredstvo plaćanja u Srbiji je dinar. Shodno tome trebalo bi prekinuti proces „dolarizacije”, koji se kod nas ranije obavljao u nemačkim markama, a sada u evrima. Treće, inflacija će biti manja nego sada, jer će pasti finansijski troškovi koji dovode do rasta cena. Šteta što to nisu shvatili i naši guverneri, koji su se protiv inflacije uporno borili merama za suzbijanje inflacije tražnje. U Srbiji jedino nje nema, ali zato postoje klasični primeri inflacije troškova i strukturalne inflacije. Kakve mere, takvi i rezultati. Pogrešna dijagnoza. Problem je u tome što „teorijsko mleko”, kojim su se hranili naši guverneri (uključivši i sadašnjeg), priznaje samo inflaciju tražnje. Agregatna tražnja u Srbiji raste, ali je ona rezultat niskog nivoa s koga je startovala, a ne nedostatka proizvoda ili usluga. Bez brige, gospodine Dejana Šoškiću, daleko

smo mi od bilo kakve saturacije tržišta. Dovoljno Vam je da uporedite referentne kamatne stope centralnih banaka razvijenih zemalja i stope inflacije u istim. Videćete, mala referentna kamatna stopa – mala i inflacija, a velika referentna kamatna stopa – velika i inflacija. Ali to već znate. To je ono s čime se suočavamo u Srbiji. Četvrto, banke nemaju šta da izgube (u inflatornom smislu i u odnosu na cenu neke valute), jer novac s kojim posluju nije njihov novac već ga one samo „čuvaju”. Bankari nikad ne gube. Oni rade na razlici između kamate (pasivna) po kojoj prikupljaju sredstva i kamate (aktivna) po kojoj plasiraju sredstva. Da li vi mislite da oni ne znaju da naprave pozitivnu računicu? I u hiperinflaciji bankari su ostvarivali pozitivnu razliku. Peto, koristi koje će doneti fiksna kamatna stopa i relativno jeftini krediti toliko su očigledne da ih i nije potrebno navoditi. Šesto, poslovne banke bi izgubile potencijal za špekulacije kojima podižu kurs evra, tj. radile bi ono što je njihova društvena funkcija – likvidna sredstva bi plasirale privredi i građanima. Sedmo, u ovim kriznim godinama, ova mera bi onemogućila banke (čiji su centrale u inostranstvu) da smanjuju tzv. kreditnu izloženost u Srbiji, tj. tempo povraćaja kredita koji su banke dobile od svojih inostranih centrala diktirao bi ritam otplate kredita plasiranih domaćoj privredi i građanima.

- 6.2.2. Sve kamatne stope, odnosno bankarske naknade i provizije, trebalo bi „plafonirati”, tj. odrediti njihov maksimalni nivo. Poslovne banke mogu da naplaćuju i niže procenat kamata ili drugih usluga – znači, nismo ugasili tržište. Slične mere su primenjivale gotovo sve zemlje Zapadne Evrope nakon II svetskog rata pa do osamdesetih godina prošlog veka, tj. kada su ih mučili slični

problemi kao privredu Srbije sada. Oni koji bi rekli da to nije tržišno mogu slobodno da pođu u Ameriku i pitaju tamošnje bankare zašto traže pomoć od države. Koliko je to tržišno? Tržište jeste odličan regulator, ali samo kada su nivoi ponude i tražnje na nekom konkretnom tržištu u velikoj meri ujednačeni. Ukoliko ste suočeni sa situacijom kao mi u Srbiji – nivo novčane mase (manjak novca u prometu) tri do četiri puta je niži od potrebnog – o kakvom tržištu vi tu možete da govorite? Pa normalno je da će korisnici kredita uzimati kredite po bilo kojoj ceni! Takođe, videli smo da povećan broj kreditora (banaka) ne znači i da cena njihove usluge pada. Kamatna stopa padne kada država osnuje NKOSK koja bankama garantuje (do 70%) da će one naplatiti odobrene kredite građanima za kupovinu stanova. Nema šta, prilično tržišna mera! Zašto država takve mere zaštite i pomoći nije primenila u privredi ili poljoprivredi, nego baš u bankarskom sektoru koji je u stanju da sebe najviše zaštiti (hipoteke, menice, žiranti, osiguranje kredita i dr.)? Dakle, kamatne stope bi trebalo „plafonirati” na 12% godišnje (uključiv i indeksaciju tamo gde će ona biti dozvoljena). Maksimalna razlika između kupovnog i prodajnog kursa bila bi 2%, a ne kao sada da bankari bukvalno pljačkaju korisnike stambenih i drugih kredita (razlika između ova dva kursa je oko 4%). Ostale bankarske usluge i provizije trebalo bi „plafonirati” u saradnji sa Udruženjem banaka i shodno veličinama istih kategorija u „normalnim” zemljama (evropske zemlje koje imaju dugu tradiciju kapitalizma). Od „plafoniranja” bi bile izuzete jedino kamate na dozvoljene i nedozvoljene minuse. Banke bi samostalno odlučivale o veličini „kazne” prema takvim klijentima. U tom slučaju banke mogu da se ponašaju saglasno izjavi Marka Tvena

o njima: Bankari su oni koji vam pozajme kišobran kada sija sunce, a traže da im ga vratite kada počne da pada kiša.

- 6.2.3. Banke mogu da sprovode indeksaciju samo na oročena sredstva građana ili privrede, tj. da pre isplate ugovorene kamatne stope indeksiraju oročene depozite – uvećaju ih za rast cena ili kursa. Shodno tome, mogu da indeksiraju i kredite koje plasiraju iz ovih izvora, s tim da ukupna kamatna stopa ne sme biti viša od 12% na godišnjem nivou. Vlada i NBS moraju da garantuju da inflacija neće biti viša od 5% na godišnjem nivou. Uostalom i neće biti, ukoliko se primene sve predložene mere. Ipak, ukoliko inflacija bude viša, država i NBS moraju da snose trošak indeksiranja preko planirane stope inflacije od 5%. Inflacija preko nivoa od 5% ne pada s neba. Ona može da bude viša samo ako vlada ili NBS nisu radile svoj posao kako treba. U Srbiji na inflaciju utiču promena kursa evra, promena relativnih odnosa cena na domaćem tržištu, monetarna politika, ekonomska politika i promena cena energenata na svetskom tržištu. Jedino je promena cena energenata na svetskom tržištu van kontrole domaće administracije. Zbog toga je i dozvoljen nivo godišnje inflacije od 5%.
- 6.2.4. Banke mogu da rade indeksiranje u stranoj valuti i na plasirane kredite čiji su izvori iz inostranstva. Dakle, proces „plafoniranja” ne bi se odnosio na kreditna sredstva koja su banke samostalno obezbedile. U ovom slučaju, banke će moći slobodno da određuju politiku kamatnih stopa.

6.3. Potrošački krediti

Potrošački krediti bili bi odobravani za kupovinu domaće robe iz svih potencijala koje banke obezbede. Za kupovinu inostrane robe ili usluga banke bi mogle da odobravaju kredite samo iz potencijala koje su samostalno obezbedile u inostranstvu – to su sredstva koja nisu rezultat međudržavnih dogovora ili aranžmana sa nekim međunarodnim finansijskim institucijama. Sećam se kako se jedna mala banka, za vreme Evropskog fudbalskog prvenstva 2004. godine, reklamirala kao kreditor kupovine automobila marke „mercedes”. Dobra formula za ekonomsku propast. Skupiš malo jada, tj. deviznu štednju od napaćenih Srba, pa kreneš da kreditiraš prodaju, ni manje ni više, najluksuznije marke automobila. „Toj neće da može!” Novac, za takav vid kreditiranja, može da stigne samo iz inostranstva.

Pored opisanog načina sanacije Fonda PIO, potrošački krediti za kupovinu domaćih proizvoda mogu predstavljati dopunski način za povećavanje novčane mase iz primarne emisije. Zašto? Zato što bi se, istovremeno, kreditirala kupovina domaćih proizvoda (stimuliše se rast GDP-a, tj. smanjuje mogućnost inflacije zbog rasta novčane mase) i sprovedila njihova tržišna verifikacija (smanjila bi se proizvodnja nekonkurentne robe, kao i finansiranje zaliha). Krediti ove vrste bili bi odobravani uz devizno učešće (devize u gotovini ili na računu korisnika kredita, sasvim svedjedno) u srazmeri 1:4. Ukoliko bi banke želele da povuku dinarska sredstva za ove kredite od NBS (primarna emisija), morale bi da prodaju NBS prikupljena devizna sredstva po osnovu učešća.

6.4. Investicioni kriterijumi

Kod odobravanja dugoročnih kredita, čiji su izvori depoziti po viđenju privrede i građana, sve banke bi, osim o finansijskom rezultatu korisnika kredita, stepenu njegove zaduženosti i njegovom cash flow-u, morale da vode računa i o sledećim investicionim kriterijumima:

- stepen korišćenja kapaciteta;
- veličina nezadovoljene efektivne tražnje;
- veličina nezadovoljene realne tražnje;
- pripadnost reproduktivnom lancu prioriternih sektora privrede;
- stepen zavisnosti proizvodnje od inostranstva;
- učešće konkretne investicije u supstituciji uvoza;
- učešće izvoza u obimu proizvodnje;
- pripadnost radno ili kapitalno intenzivnim granama (prioritet imaju ove prve, zbog problema zaposlenosti i jačanja cenovne konkurentnosti privrede), i
- oblik vlasništva i organizovanja (privatni sektor uživa prioritet, a unutar njega privredni subjekti čiji vlasnici garantuju celokupnom svojom imovinom).

Zavisno od prioriteta ekonomske politike, navedeni kriterijumi će dobijati pondere. Pondere bi propisivala NBS na početku svake godine, dok bi predloženi sistem kriterijuma bio predmet revizije svakih pet godina.

6.5. Nacionalna korporacija za osiguranje (stambenih) kredita

NKOSK bi izgubila svoju sadašnju funkciju jer je ona osnovana, sa prvenstvenim ciljem, da obezbedi sredstva iz inostranstva za pokriće rastućeg spoljnotrgovinskog deficita. Mislim da sam to objasnio ranije. Ali, „rodilo se, valja ga ljuljati”, pa bi stoga nova Nacionalna korporacija za osiguranje kredita (NKOK) tre-

balo da se bavi osiguranjem kredita datih privredi. Ocena konkretnog kreditnog zahteva, na bazi navedenih kriterijuma i pondera, presudno bi uticala na stepen angažovanosti NKOK-a, a time i na visinu kamatne stope po kojoj bi poslovna banka odobrila kredit. Takođe, NKOK može da se bavi i poslovima u vezi sa naknadom koju bi država i NBS trebalo da plate u slučaju da inflacija bude viša od 5% na godišnjem nivou.

Kada bi bile preduzete predložene mere, više ne bi bilo nelogičnosti koje svakodnevno zbunjuju građane Srbije. Sve pojave koje zbunjuju čoveka dovode do usporavanja privrednih aktivnosti, nezavisno od toga da li je neko običan potrošač, štediša ili investitor na finansijskom tržištu. Kad se radi o usporavanju poslovnih ljudi, ne vredi trošiti reči. Da biste shvatili o čemu govorim, evo jednog primera. Pita me jedan prijatelj (inače vrhunski hirurg): „Je l' bre, Milorade, kako banke mogu da daju kamate od 7% na štednju, a da odobravaju stambene kredite sa kamatom od 4%?” Objasnio sam mu da bankari nikada ne gube, a da je jedini gubitnik Srbija. Samo na osnovu ovog pitanja možemo videti koliko se nerviraju pripadnici neoklasične liberalne teorije zbog mešanja države u privredne tokove. Za razliku od njih, ja mislim da nije problem u tome što se država meša u privredne tokove, već u tome što su ljudi koji rade u državnim službama površni (ili glupi) preko svake mere.

6.6. Zbogom, nema više keša

Na kraju, treba sprovesti još jednu radikalnu meru, možda i najneobičniju. Kad je reč o gotovini, treba ukinuti papirni novac i ostaviti samo metalni novac i to kovanice u apoenima do 200 dinara. Naravno, u količini u kojoj i sada postoje apoeni do 200 dinara u papirnom novcu. Naime, sav promet treba prebaciti na bezgotovinski vid plaćanja. Zašto treba primeniti ovu „čudnu” meru:

- a) veličina tzv. sive ekonomije u direktnoj je korelaciji sa visinom gotovog novca u prometu (pogotovu što je veličina gotovog novca veća od prikazanih parametara NBS, jer pored dinara kao sredstvo plaćanja služe i strane valute),
- b) smanjivanjem sive ekonomije povećali bi se budžetski prihodi, po svim osnovama, bez dodatnog povećanja poreskih stopa ili stopa doprinosa,
- c) povećao bi se kreditni potencijal banaka, jer bi se mnogo manje novca nalazilo van bankarskih tokova,
- d) iskorenila bi se korupcija na niskom nivou, otežala bi se korupcija na srednjem nivou sa tendencijom njenog nestajanja, dok bi ostala samo korupcija na visokom nivou koju je nemoguće uništiti makar donosili i najefikasnije ekonomske mere, imali najbolju policiju i sudstvo, i
- e) koliko bi ova mera blagotvorno delovala u borbi protiv kriminala i ostalih društvenih patologija ne treba ni govoriti, pa neću ni ja.

Narod je navikao da koristi kartice, a u potpunosti su usavršeni i informacioni sistemi. Za primenu ovakve mere gotovo i da nema ozbiljnog kontraargumenta, osim pitanja ili konstatacije da to nema nigde u svetu.

Primena ove mere bi sigurno izazvala dodatna ulaganja u telekomunikacionu infrastrukturu i informacione tehnologije, ali naznačene koristi su toliko velike da o troškovima ne bi trebalo razmišljati.

Da bismo sprečili korišćenje stranih valuta (evra ili dolara) kao sredstva plaćanja, trebalo bi precizno regulisati njihovo raspolaganje. Građani bi mogli da kupuju devize koje bi ostajale na njihovim deviznim računima. Osim za putovanja u inostranstvo, devize ne bi mogle da se podižu sa računa. Iznos koji

može da se podigne za put bio bi limitiran i on bi se pravdao dokazom o boravku u inostranstvu. Za one koji će reći kako bi se, na ovaj način, ograničavali građani u korišćenju ličnih sredstava, molim da mi objasne u čemu? Kada su van zemlje građani će moći karticama da plaćaju obaveze ili da podižu gotovinu. Ako žele da plate neku obavezu prema inostranstvu (lečenje, školarinu, doznaku porodici ili prijateljima, turistički aranžman ili da kupe neki proizvod i uslugu) građani to mogu da urade preko deviznog računa koji su otvorili u poslovnoj banci. Država sada garantuje štednju po jednom ulogu do 50.000 evra i to nezavisno od broja uloga. Postojeća sredstva, koja se nalaze na deviznim računima i knjižicama u smislu štednje, mogu (bilo bi bolje) a ne moraju (zbog psihologije štediša) da imaju isti tretman kao i devizna sredstva koja bi bila kupovana, preko dinarskih računa, od primene ove mere pa nadalje. Znači, nema nikakvog racionalnog ograničenja, osim kod ljubavi prema novcu „a la Kir Janja”. Mora se poštovati činjenica da je dinar sredstvo plaćanja u Srbiji. Budimo realni, sva strana sredstva plaćanja u gotovini koja se nalaze u našoj zemlji, u najboljem slučaju, služe za polulegalne transakcije. Obično se koriste kao sredstvo za sprovođenje raznih oblika korupcije, izbegavanje poreza kroz neregistrovanje ostvarenog prometa ili registrovanje umanjene vrednosti prometa (do perfekcije usavršeno kod kupovine nepokretnosti), kriminalne aktivnosti u smislu droge, prostitucije, reketa i dr. Jedina „ozbiljna” primedba koju sam čuo povodom predloga za ukidanje papirnog novca i ovakvog načina raspolaganja devizama glasi: A kako ću ja da plaćam muziku u kafani? I na tako „ozbiljno” pitanje dao sam ozbiljan odgovor: Je l’ se sećate „muzičkog” dinara na kafanskom računu? Zadovoljni i gosti i muzičari, s tim što će muzičari zajedno sa vlasnikom kafane platiti porez na taj prihod. U unutrašnjem prometu treba da egzistira samo domaća valuta i nijedna druga. Ukoliko želimo napredak svojoj državi – strano

sredstvo plaćanja na strano tržište. Pokušajte u Americi ili Kanadi da podignete evre, pa ćete shvatiti o čemu govorim.

7. Politika deviznog kursa

Od početka aktuelne krize, mogli smo čuti veliki broj ekonomista kako tvrde da je stabilan kurs osnovni zadatak domaće administracije. Na početku ovog teksta već sam pomenuo da bi, u slučaju stabilnog kursa, neki zvaničnici vlade vrlo lako izjavili da nas je kriza mimoišla. Ako se sećate, kada je stigla prva tranša od MMF-a, potpuno je iščezla priča o finansijskoj krizi iz svih medija. Ovo samo potvrđuje da je malo ko bio zainteresovan da se bavi krizom kao problemom. Mislilo se, ona je „ionako” na svom kraju. Aahaa... Najsmješniji je bio ministar Dinkić. Govorio je da je sve sigurno, jer su devizne rezerve NBS više nego duplo veće od zahtevane veličine – tromesečne vrednosti uvoza. Pa što ste se onda tresli kô crkveni miševi i tražili pozajmicu od MMF-a od tri milijarde USD? Gospodine ministre, to je teorija. Uči se na fakultetu i govori o odnosu veličine deviznih rezervi i uvoza. Međutim, savladavajući teoriju, propustili ste da razumete (istini za volju, profesori nam to i nisu rekli) da pomenuto pravilo važi u onim privredama koje imaju uravnotežen spoljnotrgovinski bilans. Nažalost, naš spoljnotrgovinski bilans daleko je od ravnotežnog nivoa.

7.1. „Dolarizacija”

Kada se, krajem 2008. godine, kurs evra nezadrživo ustremio ka nebesima, zavladao je totalna panika u privredi. Opravdano, jer je kurs evra osnovni cenovni parametar u Srbiji, tj. on ima

funkciju mere vrednosti. Nezavisno od toga koliko evro učestvuje u proizvodnji nekog dobra ili usluge, cene se menjaju saglasno promeni kursa evra. Možda ne odmah, ali na rok od nekoliko meseci sigurno. To nije tako kod cena koje kontroliše vlada ili kod berzanskih artikala ali, opšte gledano, svi subjekti preračunavaju vrednost nečega u evro. Korelacija između kretanja cena i kursa evra nije 100% ali je jako blizu tog odnosa.

Inflacija u 2009. godini od 10,1% zajedno sa prenesenim rastom kursa (od trećeg kvartala 2008) od 21%, pružila je šansu bivšem guverneru NBS da se hvali postignutim na polju stabilnosti cena. Govorio je da radi ono što zakon i traži od njega, tj. od NBS. Istovremeno, bivši guverner je smatrao da on i NBS nemaju veze s kretanjem kursa. Jeste, jeste i Zemlja je ravna ploča koju na svojim leđima nose slonovi! Navedeni pokazatelji su, između ostalog, ohrabрили bivšeg guvernera i kreatore ekonomske politike u vladi da ponovo pokušaju sa sličnim vratolomijama kako bi i ove godine popravili bilanse u pregovorima sa MMF-om. Kada se tome doda i pad spoljnotrgovinskog deficita (posledica većeg pada uvoza u odnosu na pad izvoza), zagovornici priče o nerealnom kursu evra (i drugih inovaluta) dobili su „vetar u leđa” i, prvi put, našli se na istim talasnim dužinama sa NBS. Naivno se veruje da je pad uvoza nastao zbog rasta kursa, odnosno da se izvoz „ne da tako lako” jer je u finansijskom smislu povoljnije izvoziti. Još je naivnije verovanje da odnos stope inflacije i pada kursa nacionalne valute u 2009. godini potire priču o „dolarizaciji” domaćeg tržišta, tj. o kursu evra kao glavnom cenovnom parametru. Ministarka finansija gospođa Diana Dragutinović izjavila je pre nekoliko meseci kako se slaže s tvrdnjama guvernera Jelašića da se cene kreću nezavisno od kursa evra i da „evroizacija” (naš termin za „dolarizaciju”) nije toliko izražena. 'Ajde sada da vidimo kolika je ta naivnost.

Tabela br. 10: Stope rasta kursa evra i cena na malo u Srbiji u 2008 i 2009. godini (u %)

Period	$\frac{31. 12. 2008.}{31. 12. 2007.}$	$\frac{31. 12. 2009.}{31. 12. 2008.}$	$\frac{31. 12. 2009.}{31. 12. 2007.}$
Srednji kurs evra	11,81	8,22	21,00
Cene na malo	10,90	10,10	22,10
Cene poljoprivrednih proizvoda	24,40	-0,04	23,90
Cene industrijskih proizvoda	12,30	9,62	23,10
Cene industrijskih prehrambenih proizvoda	18,50	2,68	21,68
Cene industrijskih neprehrambenih proizvoda	9,50	12,83	23,55
Cene usluga	5,60	13,86	20,24

Izvor: RZS i NBS

Vidi se da gospodin Jelašić nije bio tu devedesetih godina. Još tada su privrednici i građani provalili sve trikove sa prenesenim stopama rasta kursa (tada nemačke marke) koje su im ondašnji kreatori ekonomske politike servirali. Kod nas i baba, koja prodaje paradajz na pijaci, zna sve o finansijama – „ladno” možete da je postavite na mesto državnog sekretara. Bila su to teška vremena, muka. Moralo je sve da se zna. Ono, „ne toliko” koliko znaju ovi današnji „eksperti” (i domaći i strani) koji su

došli od tamo... negde. Oni ne znaju da se nigde ne priča toliko o kretanju cene bakra na svetskim berzama koliko na beogradskom „Buvljaku”. Kada ih pitaš: Što je cena elektrokablova toliko skočila?, prodavci ti zavale kontrapitanje: A je l’ ti znaš koliko je skočio bakar na berzi?

Šta kažu stope rasta u prethodnoj tabeli? Može se reći da se odnos između kretanja kursa evra i cena na malo ne poklapa baš kao otisak kažiprsta, ali... Da pitamo one koji se bave statistikom: Šta se kaže za ovakav stepen korelacije? Javite bivšem guverneru i gospođi Dragutinović – valjaće im. Mada... može i sadašnjem guverneru Šoškiću. I njemu će da valja. Naravno, cene su rasle malo brže od kursa jer se roba prodaje na odloženo, tj. privrednici su morali da se zaštite od promene kursa evra. Neću objašnjavati ostale vrednosti iz tabele, manje-više su logične. Ali, ako je nekom to potrebno neka se javi – svaka cifra po 100 evra. Ipak, da pogledamo cene usluga koje imaju slabu uveznu zavisnost i čija je glavna troškovna komponenta radna snaga. Zbog realnog pada zarada imaju najmanju stopu rasta cena. Iz istog razloga su najmanje rasle i u 2008. godini. Promena kursa se dogodila u poslednjem kvartalu te je menadžment ovog sektora čekao da vidi šta će se desiti sa kursom u 2009. godini. Kako nije došlo do pada kursa, ispeglali su svoje troškove a time i cene sa rastom kursa evra. Verovatno zbog „nepostojanja” procesa „dolarizacije”.

Odgovoriću i onima koji će pokušati da ospore navedeni dokaz, tvrdeći da su u pretkriznom periodu cene rasle mnogo više nego što je rastao kurs evra. Ovo je samo matematički tačno. Učiteljica bi im dala pčelicu za tačnu računicu. Ali, ako bismo da krenemo u više razrede osnovne škole, da ne kažem u realan život, onda moramo da shvatimo da je matematika samo sredstvo za dobijanje podataka koje mozak treba da obradi. Prvo,

rast cena u Srbiji, pored ostalog, ima strukturalni karakter, tj. kao posledica opravdanog menjanja relativnog odnosa cena faktora proizvodnje stalno dolazi do promena relativnog odnosa cena proizvoda i usluga. Kao drugo, relativni odnosi cena menjaju se u relativno stabilnim, a ne u kriznim vremenima. Kada vam kuća gori, nemate baš mnogo sluha za dete koje traži da dobije svoju sobu pregrađivanjem dnevnog boravka. Uzmete kofu i gasite požar! Čuvate ono što imate – postojeće relativne odnose. Treće, i ta matematika uvek može da se razloži. Cene na malo su porasle za 44,23% u periodu decembar 2002–decembar 2005. godine. U istom vremenskom periodu kurs evra je porastao za 42,50%. Logično. Cene su „išle” malo brže zato što se roba prodaje na odloženo, te su se prodavci zaštitili od planiranog rasta kursa. Oni koji misle da nešto znaju o ekonomiji, opet će da se pitaju: Zašto li je izabrao baš ovaj period, a ne ceo period od uvođenja evra? Prosto, sve ono što je usledilo nakon tog perioda – glupost sa „tržišnim” spuštanjem kursa, posledice rada NKOSK-a i aktivnosti NBS sa štednim zapisima (o čemu ću govoriti malo kasnije u delu 9.3.) – to su pitanja za bivšeg guvernera Jelašića i tadašnjeg ministra finansija Dinkića, a ne za mene. Samo ću vam reći da se vratite na deo 5.2. i Tabelu br. 5. Uvek valja znati šta se od deviznog priliva iznosi na međubankarsko tržište, a šta ne.

7.2. Dileme

Pokušaću sada da razrešim dilemu: fiksni (stabilni) ili plivajući kurs, odnosno da razjasnim priču o realnosti kursa evra. Ekonomski teoretičari, gotovo bez izuzetaka, tvrde da kurs treba da pliva i da je nerealan, objašnjavajući njegovu nerealnost razlikama u stopama inflacije u Evrozoni i Srbiji, te razlikama u kvalitetu naših ekonomija. Monetaristi i svi guverneri NBS posle 5. oktobra 2000. godine smatraju da kurs igra onako kako

mu međubankarsko tržište svira. Uz intervenciju NBS – kada neko prejako zasvira ili, može biti, neće da svira. Mala digresija. Je l' znate koliki kurs može da bude za godinu dana ukoliko dnevno raste do 1%, a NBS ispoštuje utvrđeni prag za intervenciju na međubankarskom tržištu? Porašće 10 puta, sa sadašnjih 100 dinara na 1.000 dinara za jedan evro. Neka teorija je dobra samo ukoliko može da izdrži i ekstremne varijante. U protivnom, ima tu dosta manjkavosti. Naravno, kurs može toliko da poraste, ali onda od srpske privrede i društva neće biti ništa, osim stvarnosti s početka devedesetih. S druge strane, privrednici traže stabilnost kursa nacionalne valute i poručuju teoretičarima da je lako teoretisati kada nisu oni ti koji gube novac. Bivši guverner im je odgovarao: Vi ste alavi. Nećete da spustite cene za nekoliko procenata i odmah prodate robu, nego čekate naplatu „naduvanih” cena za 120 dana. Planeta Zemlja javlja gospodinu Jelašiću da u Srbiji nema onih koji neće avansno da prodaju, a posebno nema onih koji hoće avansno da kupuju. Pojedini privrednici i gospodin Labus bi da uvedu evro, misleći da će na taj način rešiti problem. Hvala dragom Bogu da ovo nije u „agendi” našeg približavanja EU, jer bi i političari bili za to. E to bi bio autogooooooooool od koga bismo se oporavili tek u kvalifikacijama za Svetsko prvenstvo tamo negde oko 2118. godine. Može evro, ali za deset godina, kad rešimo problem veličine novčane mase.

Ko je u pravu?

Za razliku od onih koji traže stabilan kurs evra (dinara), ja neću da se zaklanjam iza straha od neznanja, pa ću stvari nazvati pravim imenom. Mislim da je bolje imati fiksni kurs nego promenljivi (plivajući), koji zavisi od kretanja ponude i tražnje na deviznom tržištu. Zašto? Zato što je vreme u kome živimo pokazalo da promenljivi kurs formira svoj ravnotežni nivo na

potpuno pogrešan način, a rezultat toga mogu biti pogubna dejstva po privredu. Recimo, od formiranja NKOSK-a pa do krize u oktobru 2008. godine kurs dinara je stalno rastao i jačao u odnosu na svetske valute, a da pri tome nijedan realni ekonomski parametar nije govorio da to treba da se desi. Jačao je samo iz jednog razloga. U nameri da obezbede sredstva za rastući obim stambenih kredita i dugoročnih kredita privredi, poslovne banke su obezbeđivale veliku količinu deviza zaduživanjem kod svojih centrala u inostranstvu. Istovremeno je i NBS pogrešno „igrala” na deviznom tržištu ponašajući se kao i bilo koja druga poslovna banka. Računalo se da će ponuda deviza kontinuirano da raste na bazi kratkoročnih pozajmica od centrala poslovnih banaka. Nema veze što su izvori kratkoročni, a plasmani dugoročni, kada će obim zaduženosti stalno imati visok rast. Piramida je čudo, ali u graditeljskom, ne u ekonomskom smislu. E, onda dođe kriza i centrale kažu: Pare odma’ da nam vratite, imamo neke probleme kod kuće. I? Banke su, opravdano, morale da vrate novac. Naše devizno tržište, koje je ostalo bez ponude, uz istovremeni rast tražnje za devizama (a zbog grešaka tadašnjeg guvernera Jelašića), reagovalo je tako što je kurs dinara pao 20% za tri meseca. Napominjem da su banke opravdano morale da vrate novac centralama. U nizu grešaka koje je pravio, bivši guverner je ispravno postupio kad nije sprečio banke da vraćaju novac – „i čorava koka koje zrno nabode”. Poverenje se gradi na tome što se obaveze izmiruju i kada ti to odgovara i kada ti to ne odgovara. Sva ta dešavanja pokazala su da stabilnost našeg kursa, a time i ove nakaradne ekonomije koju imamo, zavisi od toga da li će naše poslovne banke uzimati dovoljno kratkoročnih pozajmica od svojih centrala i da li će te pozajmice plasirati dugoročno u privredu ili u stambene kredite građana. Jednom rečju, cela ekonomija nam zavisi od jedne špekulativne aktivnosti: da se banke kratkoročno zadužuju, a da dugoročno plasiraju sredstva. Kada vidim

kako se bankari ponašaju, nije mi jasno zašto smo kritikovali Dafinu i Jezdu.

Da sada pređemo na realne razloge koji zahtevaju uvođenje fiksnog kursa. Kao prvo, kurs evra (ranije nemačke marke) osnovni je cenovni parametar, tj. ima funkciju novca u smislu merila vrednosti. „Dolarizaciju” objašnjava izjava dr Milana Kovačevića da je „veliki propust guvernera Jelašića što nije uspeo da napravi dinar tako da funkcioniše kao domaća valuta”. Drugo, podaci Republičkog zavoda za statistiku kažu da je velika uvozna zavisnost srpske privrede za reprodukcijom materijalom:

- odnos uvoza materijala za reprodukciju i GDP-a je 0,28
- odnos uvoza materijala za reprodukciju sa amortizacijom i GDP-a je 0,43
- ako realno pretpostavimo da se 80% uvoza materijala za reprodukciju troši u primarnom i sekundarnom sektoru, onda je odnos uvoza materijala za reprodukciju i GDP-a navedenih sektora 0,66
- ako pretpostavimo da 50% ukupnih troškova amortizacije pripada primarnom i sekundarnom sektoru, onda je odnos uvoza materijala za reprodukciju sa amortizacijom razmatranih sektora i GDP-a istih sektora 0,89.

Šta znače navedeni brojevi? Znače da za svaki evro društvenog proizvoda Srbija mora da uveze 0,28 evra sirovine i energije. Ako se tome doda i trošak amortizacije osnovnih fondova, koji privrednici valorizuju u evrima nezavisno od knjigovodstvenog iskazivanja u dinarima (ako ni zbog čega drugog onda zbog 10 milijardi evra koliki su inokrediti naše privrede), onda za svaki evro društvenog proizvoda srpska privreda mora da potroši 0,43 evra inostranih sredstava plaćanja. Kada se analiziraju samo primarni i sekundarni sektor (poljoprivreda, rudarstvo, industrija, energetika i građevinarstvo), dolazi se do najznačaj-

nijeg podatka: za svaki evro GDP-a ovih sektora moramo da uvezemo 0,66 evra reprodukcioni proizvod iz inostranstva. Sa dodatkom troškova amortizacije primarnog i sekundarnog sektora bolna činjenica postaje još očiglednija. Moramo da potrošimo 0,89 evra deviznih sredstava da bismo proizveli jedan evro GDP-a najbitnijih privrednih sektora. Zašto su ovi podaci najznačajniji? Jednostavno, kretanje cena primarnog i sekundarnog sektora predstavlja osnovni generator rasta ostalih cena. Na proizvode ovih sektora kalemi se sektor usluga, tj. tercijarni sektor. Bez primarnog i sekundarnog sektora tercijarni sektor ne može da postoji, barem ne na održivom nivou u zemlji normalne veličine (sa stanovišta teritorije i populacije). Nećemo sada ulaziti u priče kako je svetska tendencija da pada učešće primarnog i sekundarnog sektora u stvaranju GDP-a, a da raste doprinos tercijarnog sektora. Može i to, ali tek kada primarni i sekundarni sektor dosegnu određeni nivo razvoja, tj. kada apsolutna vrednost GDP-a ovih sektora po glavi stanovnika bude bar pet puta veća nego što je to slučaj u Srbiji. Može i ranije, al' ideš u ambis, tj. ne izlaziš iz njega – živiš u Srbiji. Treći osnov za uvođenje fiksnog kursa predstavljaju cena radne snage i cena domaćeg materijala za reprodukciju. To su kategorije unutar faktora proizvodnje koje možemo da iskažemo u dinarima i preko kojih, već dvadeset godina, nastojimo da obezbedimo konkurentsku sposobnost naše privrede. Stalno smo pokušavali da klizanjem kursa evra (nemačke marke) okrnjimo ili smanjimo cenu domaćih faktora proizvodnje. To je potpuno pogrešno, jer ima samo kratkoročni efekat. Naime, rast cena primarnog i sekundarnog sektora (zbog promene kursa) guraće rast cene radne snage, a time i cene usluga tercijarnog sektora (gde je radna snaga glavni trošak u ceni proizvoda – usluga). Da li da pomenem i četiri milijarde evra kredita kojima je zaduženo stanovništvo, tj. šta povećanje kursa znači za mesečne rate koje se indeksiraju u stranim valutama? Što je još

važnije, to je pogrešno i zbog toga što se snižavanjem realne cene radne snage sistematski gubio izvor za rast društvenog proizvoda kroz povećanu potrošnju i dizanje standarda građana. Istovremeno, zbog male kupovne moći stvarale su se strukturalne nemogućnosti za realizaciju robnih fondova na tržištu. Postavlja se prosto pitanje: Zašto bi cena radne snage trebalo da bude niska? Da bismo privukli strane investitore? Je l' bre, šta je posao vlade – da diže standard građana ili da brine o interesima stranih investitora? Cena naše radne snage nikada ne može da bude kao cena radne snage u Kini, Indiji i drugim azijskim ili afričkim zemljama. Sa ovim prvim ne možemo da se merimo, jer se radi o državama koje zbog veličine svoga tržišta mogu da imaju nezavisne sisteme cena, a time i cenu radne snage koja je tri ili više puta niža od njene realne vrednosti.

Dakle, ne postoji nikakva mogućnost da, pri ovakvoj uvoznoj zavisnosti privrede, maštamo o kursu kao mehanizmu stimulanja izvoza ili smanjivanja uvoza. Došli smo do omiljene priče velikog broja ekonomista, tj. priče o nerealom kursu dinara. On jeste „nerealan” ukoliko se mere stope inflacije u našoj zemlji i u Evrozoni ili SAD, ali tu se već postavlja niz otvorenih pitanja:

- Da li je njegova vrednost bila realna kod uspostavljanja evra (oko 60 dinara za jedan evro), tj. deset godina nakon raspada zemlje, sankcija, ratova, konstantnog manjka deviznih sredstava, pogrešne ekonomske i kreditno-monetarne politike i sprovedenog procesa „dolarizacije” – preuzimanje funkcije merila vrednosti od naše nacionalne valute;
- Da li je u Srbiji prisutna inflacija tražnje (kako to misle monetaristi i naši guverneri) ili se radi o inflaciji strukturalnog i troškovnog karaktera;

- Da li je ispravno dokazivati nerealnost kursa na bazi razlika u stopama inflacije? Zarad ovog poslednjeg naveduću jedan podatak koji je matematički tačan, ali podjednako pogrešan kao i utvrđivanje realnosti kursa na osnovu stopa inflacije. Pogrešan je jer se zasniva na: niskoj ceni radne snage koja predstavlja glavnu troškovnu komponentu u tercijarnom (uslužnom) sektoru koji čini 61% srpskog GDP-a, na niskim cenama usluga koje su pod kontrolom države, te na niskim cenama zakupa stambenog i drugog prostora. Prema podacima Svetskog ekonomskog foruma (World Economic Forum) za 2008. godinu naš GDP per capita (po glavi stanovnika), obračunat po tekućim cenama u američkim dolarima, za 40% niži je od GDP-a izraženog u PPP (purchasing power parity ili, što bi Srbi rekli, paritetu kupovne moći) per capita. To znači da je kupovna moć našeg društvenog proizvoda znatno viša od njegove nominalne vrednosti, tj. da je kurs dinara prema evru POTCENJEN a ne precenjen, kako ističu zagovornici priče o nerealnom kursu evra ili dinara – u zavisnosti od ugla posmatranja. Ispada da bi kurs trebalo da bude između 65 i 70 dinara za jedan evro.

S obzirom na prethodno navedene činjenice – na to da je dinar izgubio funkciju merila vrednosti, na ogromnu uvoznju zavisnost domaće privrede, na veliku kreditnu zaduženost privrede i stanovništva vezanu za vrednost stranih valuta, na ekonomsku neopravdanost i nemogućnost veštačkog snižavanja cene radne snage, na otvoreno pitanja o realnosti baznih vrednosti ili PPP domaće GDP-a, na prirodu inflacije kod nas, na formiranje kursa kao posledice špekulativnih aktivnosti našeg finansijskog sektora – nameće se potreba za fiksnim kursom. Takođe, zbog činjenice da smo mala zemlja, sa stanovišta veličine populacije, neophodno je da imamo realan kurs – vrednost domaće valute.

Ni precenjen, ni potcenjen. Precenjen ne, jer stvara spoljnotrgovinski deficit i sprečava povećanje zaposlenosti, a potcenjen? Ne, naravno, jer kad imate potcenjenu vrednost nacionalne valute onda dođete u poziciju da u spoljnotrgovinskom prometu konstantno gubite deo svog nacionalnog bogatstva. Izvezete robu za 10.000 evra, a u stvari ste dali nekoj državi 16.000 evra vrednosti. Mimo pameti, zar ne? Ako ni zbog čega drugog, onda bi zbog toga trebalo zaboraviti priče o jeftinoj radnoj snazi koja će privući strane investitore. Jeftina radna snaga proizvodi potcenjenu nacionalnu valutu, a ona stalne realne gubitke u spoljnotrgovinskoj razmeni.

Šta prvo treba da uradimo? Da li da obezbedimo stabilnost ili realnost kursa? 'Ajde i to da vam kažem: prvo treba da obezbedimo stabilnost kursa, jer je to brže, lakše i neophodnije. Nakon toga, vremenom će se stići i do realnog kursa koji bi trebalo da, kao i Srbija, ide ka EU, tj. proseku njenog PPP – pariteta kupovne moći.

7.3. Fiksni kurs u oblandama

Znači, ukoliko želimo da u budućnosti izbegnemo mnoge probleme, trebalo bi da imamo fiksni kurs. Međutim, čekajući rešenje za svetsku finansijsku krizu (o čemu ću pisati drugom prilikom) trebalo bi uneti malo fleksibilnosti u stav o fiksnom kursu. Tačnije, trebalo bi da vodimo politiku programiranog kretanja deviznog kursa. Naime, na kraju svake godine, NBS bi trebalo da utvrdi ravnotežni nivo kursa prema evru za narednu godinu. NBS bi intervenisala na međubankarskom tržištu svaki put kada bi dnevne oscilacije bile +/- 0,5%, s tim da kumulativne promene u toku godine mogu odstupati za +/- 5% od utvrđenog ravnotežnog nivoa kursa evra. NBS bi reagovala kad god bi se kurs primakao navedenom procentu. Takav

mehanizam zadovoljio bi teorijski stav o odnosu deviznih rezervi i tromesečnog uvoza. Zadovoljio bi i one koji žele uticaj tržišta na kretanje kursa, kao i potrebu privrede za stabilnim kursom. Takođe, smanjile bi se špekulativne aktivnosti na domaćim berzama, a i olakšao bi se rad NBS koja bi imala relativno predvidive veličine deviznih rezervi s kojima bi morala da interveniše. Kasnije, korekcije ravnotežnog kursa trebalo bi raditi na tri ili pet godina. Sve to bi povećalo stabilnost poslovanja, predupredilo bi ili smanjilo strah i nepovoljna privredna kretanja koja se javljaju od decembra 2008. godine.

Sredstva dobijena po osnovu inostranih kredita (bilo koje vrste) poslovne banke neće moći da iznose na međubankarsko tržište. Tačnije, banke će do dinara kojima bi kreditirali svoje klijente dolaziti prodajom deviznih sredstava Narodnoj banci Srbije, a ne svojim kolegama na međubankarskom tržištu. Zašto bi trebalo da postoji ovakvo ograničenje na strani ponude na međubankarskom tržištu? Prvo, da bi se izbegle situacije sa nelogičnim jačanjem kursa dinara, tj. posledice rasta kreditne zaduženosti Srbije. Drugo, dokle god se na međubankarskom tržištu pojavljuju prilivi od izvoza i direktnih stranih investicija, te doznake iz inostranstva i deo prihoda od privatizacije, banke „operišu” sa sadašnjošću i prošlošću građana i privrede na nekom tržištu. Kada se na tržištu pojavljuju prilivi novca od kredita bankarske operacije su vezane za budućnost građana neke države. A tada racionalni pojedinačni interesi moraju biti pod kontrolom države. Ako su nam prošlost i sadašnjost ovako turobne, nemamo pravo da i budućim generacijama ostavimo isto nasledstvo. Treće, trebalo bi da omogućimo povećanje količine novca u prometu (videti deo 5.1.).

Samo da napomenem, sva ova zaduživanja u inostranstvu: od MMF-a, Svetske banke, EU, Ruske Federacije, Narodne Re-

publike Kine i raznih komercijalnih izvora proizvode dugoročnu nestabilnost kursa dinara, nezavisno od toga da li kurs pliva „leptir” kao Čavić ili se, po mom predlogu, brčka u bazeu za decu. Dugoročna nestabilnost biće izazvana time što se novac bezrazložno koristi (kasnije ćemo videti zašto) za finansiranje budžetskog deficita, kupovinu stanova, stanogradnju ili deviznu nelikvidnost – izazvanu spoljnotrgovinskim deficitom (nastalim uvozom roba i usluga koje bi se mogle proizvesti u Srbiji neopterećenoj navedenim zabludama). Praktično, pravi se baza za problem u budućnosti kada bude trebalo vraćati besmisleno i pogrešno potrošene kredite. Jasno mi je da vlada svetska finansijska kriza i da postoje nepredviđene okolnosti, ali opisani sistem zaduživanja nije nastao prošle godine. Samo su Rusi i Kinezi dodati na spisak kreditora. Osim prvih 200 miliona USD od Rusa, njihovi krediti su bar svrsishodni – trebalo bi da s tim parama finansiramo objekte infrastrukture. Inače, zaduživanje u inostranstvu (na nivou države ili komercijalnih aranžmana) jeste opravdano samo za infrastrukturu i privredu u smislu uvoza opreme i repromaterijala koji ne mogu biti proizvedeni u Srbiji. Puteve ka trajnom beznađu predstavljaju zaduživanja za budžet, stanogradnju, potrošačke kredite... Pre nekoliko meseci bivši guverner poveo je NBS takvim putem – kako bi uticao na povećanje kreditnog potencijala komercijalnih banaka (verovatno se nadao i smanjivanju kamatnih stopa na kredite), smanjio je obavezne rezerve na zaduživanja u inostranstvu. Govorio je da će to biti izvedeno tako da poslovne banke ne iznose novac iz zemlje, nego da povećaju veličinu kredita za privredu. Može, al’ zamalo. Oslobođena devizna sredstva banke su plasirale preko dinarskih kredita indeksiranih u stranoj valuti. To znači da su predmetna devizna sredstva vrlo brzo završila na međubankarskom tržištu, tj. izašla iz zemlje zbog plaćanja nekog uvoznog posla. Prostim jezikom rečeno,

potrošili smo milijardu-dve evra oslobođenih deviznih rezervi NBS na odbranu kursa. I neznanje je moć, ali u tuđim rukama.

Sledeći deo ovog *Praktikuma* napisao sam, između ostalog, zbog onih koji misle da će nam fiksni, tj. programirani devizni kurs potrošiti devizne rezerve NBS.

8. Spoljnotrgovinska politika

Da vidimo... Šta najviše utiče na ponudu i tražnju deviza i zašto je naš kurs nestabilan? Šta bi trebalo uraditi da sprečimo trošenje deviznih rezervi (koje je tako dobro čuvao gospodin Jelašić) zbog primene predložene politike programiranog deviznog kursa? U strukturu deviznih rezervi, tj. izvor istih, sada nećemo ulaziti.

Tabela br. 11: Struktura ponude i tražnje deviza

PONUDA (priliv deviza)	TRAŽNJA (odliv deviza)
Izvoz roba i usluga	Uvoz roba i usluga
Devizne doznake iz inostranstva	Otplata kredita
Kredit	Špekulacije
Privatizacija	Stanovništvo – zbog štednje
Direktne strane investicije	
Stanovništvo – zbog potrošnje	

Na strani ponude su izvoz – na čije povećanje se teško može uticati (imajući u vidu opisane okolnosti), odličan priliv deviznih doznaka naših građana u inostranstvu – između tri i četiri milijarde evra, prihodi od privatizacije i direktnih stranih investicija koji su sramotno mali (ovaj *Praktikum* pokušava da objasni uzroke te činjenice), visok priliv kredita iz inostranstva

koji se besmisleno troše i čija ročnost nije dobra – ukupno dugujemo više od 22 milijarde evra, uz male prilive od stanovništva iz preostalih slamarica i sefova. Na strani tražnje su nerazumno veliki uvoz koji pravi ogroman spoljnotrgovinski deficit i na čijem bi smanjenju trebalo angažovati sve raspoložive snage, odlivi po pitanju vraćanja kredita koji iznose 10% GDP-a i gde nam je sužen prostor za akciju, razne špekulacije i tražnja stanovništva (zato što je evro preuzeo od dinara funkciju novca kao sredstva štednje). Precizne podatke o pomenutim segmentima deviznog tržišta, kao i o problemima koje rastući dug prema inostranstvu proizvodi, možete videti u radu profesora dr Mlađena Kovačevića *Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom – Nužnost nove strategije*. Nema potrebe da mu držim stranu, ali moram da navedem da je tvrdnja zvaničnika o veličini naše spoljne zaduženosti krajnje apsurdna. Naime, kada govore o spoljnom dugu Srbije, oni iznose samo podatke o dugu javnog sektora od 7,2 milijarde evra. Pa, ko će da nađe preostalih 15 milijardi od ukupno 22 milijarde evra duga? Kao, država nije garantovala, pa nije bitno ako dužnik propadne. Međutim, žilava je ovo privreda i žilavi su naši građani. Nemamo nameru da propadnemo. Naći ćemo mi te dinare da otplatimo kredite, a država neka nađe evre za otplatu istih. 'Ajde malo da joj pomognem.

Kod ponude deviza možemo da utičemo na vrstu i ročnost kredita koje tražimo, a indirektno preko sveobuhvatnih mera na povećanje priliva od privatizacije, te stranih direktnih investicija. Indirektno, ali na dugačkom štapu, možemo da utičemo i na izvoz. Mala digresija. Kada dodelimo licencu za drugog operatera fiksne telefonije (o ceni, veličine napojnice, neću ni da govorim), pre nego što prodamo „Telekom” (koji je imao monopol), onda izgubimo bar 10% od cene koju smo mogli postići privatizacijom ovog javnog preduzeća. Zbog pogrešnog

redosleda poteza, potencijalni gubitak neće biti manji od 100 miliona evra. Nema se, može se!?! Kao što sam rekao, glavna aktivnost na strani tražnje trebalo bi da bude na smanjivanju uvoza – osnovnog generatora rasta kursa i spoljne zaduženosti Srbije. Na poslednja dva segmenta tražnje blagotvorno će delovati predloženi mehanizam programiranog deviznog kursa, te opisana kreditno-monetarna politika (posebno delovi pod 6.2.1. i 6.6.).

Već sam naveo da jednu od zabluda – tehničkih grešaka naše ekonomske misli i politike – predstavlja stalno potenciranje priča o nedovoljnom izvozu, tj. zanemarivanje priče o prekomernom uvozu. U Tabeli br. 6 mogli smo videti da je naš izvoz na zadovoljavajućem nivou u odnosu na veličinu društvenog proizvoda opterećenog opisanim zabludama, ali da postoji mnogo veći problem na strani uvoza roba koji čini 46% GDP-a. Takođe, videli smo u istoj tabeli da kod većine „starih” (a sa Srbijom uporedivih) kapitalističkih zemalja veličina spoljnotrgovinskog prometa čini trećinu GDP-a. To znači da su ove zemlje svoj razvoj gradile na bazi rasta zadovoljenja raznorodnih potreba (rasta potrošnje) na domaćem tržištu, a ne na rastu izvoza ili, ne daj Bože, uvoza. Naime, kretanja na domaćem tržištu mogu da se stimulišu ili destimulišu – manje ili više da se kontrolišu. Situacija na stranim tržištima je obrnuta. Ukoliko si mali kao Srbija, tvoj uticaj na inotrižštima je beznačajan.

Videli smo (u Tabeli br. 8) da problem ekonomije Srbije nije samo u uvozu robe namenjene finalnoj potrošnji, nego i u uvozu poluproizvoda, sirovina i opreme. Uvoz energenata (obuhvaćen kroz materijal za reprodukciju) ima svoje opravdanje, što se ne može reći i za njihovo trošenje. Verovatno bi se mogle ostvariti velike uštede u racionalnijem trošenju svih energenata, ali ne bih se bavio ovim problemom. Ima kod nas dovoljno

inženjera energetike te ću njima prepustiti taj posao. Dakle, zbog sveukupnih strukturalnih problema i zabluda ekonomske i kreditno-monetarne politike u Srbiji se nikakva proizvodnja ne isplati. Pored raspada zemlje i ratova, Srbija poslednjih 20 godina stalno „kuburi” s manjkom novčane mase. To je uslovalo visoke finansijske troškove koji su uračunavani u cenu proizvoda, razorene privredne kapacitete i lošu raspodelu društvenog proizvoda, tj. malu kupovnu moć stanovništva. Na sve to, Miroljub Labus i njegovi sledbenici su liberalizacijom uvoza i smanjivanjem carina borbu Davida i Golijata sveli na borbu Golijata i Davida bez ruku i nogu. Labusovu „mudrost” osvežili su ministri Mlađan Dinkić i Božidar Đelić sa jednostranom primenom SSP-a, ili uopšte primenom SSP-a u delu carinske politike. Zašto? Gledano po regionima ili unijama, struktura našeg uvoza (Tabela br. 7) govori sledeće: mi na 25% svog uvoza uopšte ne naplaćujemo carinu, primenom SSP-a smanjili smo ionako niske carine na uvoz 55% roba, a punu ali nisku carinu naplaćujemo samo na uvoz 20% roba.

Objektivni problemi s kojima se suočila srpska privreda, prethodno opisane zablude, kao i nivo formirane carinske zaštite, doveli su do toga da osam godina posle 5. oktobra 2000. beležimo kumulirani spoljnotrgovinski deficit od 60 milijardi USD (videti Tabelu br. 5). Minimalistički gledano, ovaj iznos deficita biće udvostručen do ulaska u EU. Niko razuman ne bi trebalo da misli kako smo mogli izbeći situaciju sa spoljnotrgovinskim deficitom, pa makar i da smo sprovedli sve što sam predlagao u retkim medijskim nastupima, ili što ću predložiti u ovom *Praktikumu*. Mada...? Ali, mogli smo i morali da prepolovimo veličinu disbalansa između izvoza i uvoza. To je važno, jer nominalna veličina spoljnotrgovinskog deficita ne predstavlja realnu štetu po ekonomiju jedne zemlje. Zbog sekundarnih efekata, koji su nekoliko puta veći od samog

deficita robne razmene, realna šteta po GDP Srbije meri se stotinama milijardi USD. Da li smo mi mnogo bogati ili samo glupi kada smo bacili toliki novac za osam godina? Da sebe citiram... Lepo je veličati poštenje, ali korist od njega mnogo je manja nego što je šteta koju glupost može da napravi.

Nešto posle 5. oktobra 2000. godine, jedan moj prijatelj (koji se bavio uvozom kozmetike) rekao mi je da će iz Slovenije da uveze liniju za proizvodnju kozmetike „samanta”. Hteo je da pokrene njenu proizvodnju u Srbiji. Kada je video kako tadašnja vlada „štiti” nejakе domaće proizvođače, odustao je i nastavio sa uvozom. Inače, danas ima firmu koja se bavi proizvodnjom kozmetike, ali u Nemačkoj. U Srbiji samo uvozi. Sećate li se mog prijatelja koji je naučio kineski? Možemo da nabrajamo proizvođače koji su poslovali u Srbiji pre Labusovih intervencija na carinama. Koliko njih sada posluje? Ispada da se pod sankcijama i ratovima lakše radilo?

Postavlja se jedno prosto pitanje: Koji proizvođači će doći u Srbiju? Ili još bolje: Zašto bi neko došao u Srbiju? Zbog velikog tržišta? Ne, jer to nismo. Zbog transportnih troškova? Da, ali oni čiji šleper robe košta do 20.000 evra (cementare, pivare, proizvođači bezalkoholnih pića, deterdženata i sl.). Zbog jeftine radne snage? Budalaština. Proizvodnja ide ka takvom stepenu automatizacije da radna snaga učestvuje minimalno u ceni proizvoda. Možda samo zbog centralnog položaja na Balkanu ili nekih drugih specifičnih interesa? Recimo... proizvođači cigareta. Da li će proizvođači doći radi profita? Pitanje je da li u našoj zemlji proizvođači mogu da ostvare profite koji će biti dovoljni da bi neko doneo odluku da pokrene proizvodnju u Srbiji. Gde naći bolju antireklamu za strane investitore od građana Srbije koji ovde neće ništa da proizvode? Jednostavno, kod nas je svaka proizvodnja skupa. Radna snaga je skupa zato što je

obim proizvodnje mali. Obezbeđenje finansijskih sredstava je teško i skupo. Opšta likvidnost je katastrofalno loša. Carine su niske pa je mnogo pametnije uvoziti robu i pokriti tržište sa 200.000 evra obrtnog kapitala, nego uložiti 10 miliona evra u neku fabriku zbog istog tržišta. Neko će reći kako proizvedenu robu nećemo prodavati samo na našem tržištu, nego ćemo je i izvoziti. Zašto bismo to radili ako se zna da su postojeći kapaciteti industrije u inostranstvu veći nego što je potreba za njima? Kao narod, kao vlada trebalo bi da se zapitamo: Šta mi to možemo da proizvodimo jeftinije od Kineza ili Indusa? Šta mi to možemo da proizvodimo lepše od Italijana i tehnički savršenije od Nemaca ili Japanaca? Pa, ništa. Možda samo možemo da povećamo cenu robe iz uvoza, a da tokom vremena poradimo na „lepoti” i tehničkoj savršenosti domaćih proizvoda. Strategija naše vlade za rešenje problema spoljnotrgovinskog deficita treba da se bazira na smanjivanju uvoza carinskom politikom i necarinskim barijerama, kao i stimulisanju proizvođača koji mogu da supstituišu uvoz, tj. da zamene neki uvozni proizvod.

8.1. Pogonsko gorivo (struktura i kvalitet)

Nadam se da sam uspeo da objasnim do kakvih sve problema dolazi zbog zablude o veličini našeg izvoza, tj. nepominjanja veličine uvoza. Nervoza zbog promene kursa nacionalne valute i rastuće spoljne zaduženosti navela je veliki broj ekonomista na sledeći savet: Izlaz iz naše krize treba tražiti u povećanju izvoza visokotehnoloških proizvoda. Kolege, je l' vi mislite da privrednici i sve vlade unazad nisu želele to isto? Jesu, ali to je nemoguće. Pošteno reče gospodin Dinkić: Treba nam deset ovakvih kao „Fijat” i mi smo rešili većinu problema. Naravno, ako „Fijat” proradi u Srbiji. To jeste rešenje za probleme koje vidi gospodin Dinkić, ali ne i rešenje za probleme koji pritiskaju

ekonomiju Srbije. Zašto? Biće nam lakše ako se setimo kako smo slagali lego kocke u detinjstvu.

Tabela br. 12: Upotreba GDP-a Srbije (ili tačnije, fondova roba i usluga) u 2007. godini

Raspoloživi fondovi roba i usluga		Potrošnja raspoloživih fondova roba i usluga	
Opis	% GDP	Opis	% GDP
Bruto domaći proizvod	100,00	Izdaci za finalnu potrošnju	95,80
Uvoz roba i usluga	54,30	Bruto investicije u osnovna sredstva	24,00
		Izvoz roba i usluga	30,30
		Promene u zalihama	4,20
		Statistička razlika	-
		Neto sticanje dragocenosti	0,00
Ukupno	154,30	Ukupno	154,30

Izvor: RZS

Znači, ukoliko ne želimo dalje povećanje uvoza (ambicija da se on smanji verovatno će se svesti na menjanje njegove strukture po nameni proizvoda), veličinu raspoloživih fondova u našoj zemlji možemo povećati samo preko rasta društvenog proizvoda – GDP-a. Na taj način popraviće se i odnos između uvoza i GDP-a u korist ovog drugog. To je objašnjenje za levu stranu gornje tabele. Da vidimo šta se dešava na njenoj desnoj strani. Poslednja pozicija, tj. želja opisana u Sterijinom komadu *Kir Janja*, nije za razmatranje u ovim gladnim vremenima. Statistička razlika mora da postoji, kao i neki nivo promena zaliha.

Zalihe bi trebalo da budu optimalne, tj. što je moguće manje, uz uslov da ne ugrožavaju normalan sled robno-novčanih tokova. Objektivno gledano ova pozicija nije bitna za dugoročan rast GDP-a, jer je veličina promena zaliha plod tekućih problema ekonomske politike. Preostaju prve tri pozicije oko kojih se sve vrti u ekonomiji, tj. u stvaranju GDP-a. Pre nego što počnem sa njihovom analizom, podsetiću vas na cilj ekonomije kao nauke: obezbeđenje blagostanja ljudi, a uže od toga cilj ekonomske i kreditno-monetarne politike jeste obezbeđenje blagostanja građana jedne države. Sada je blagostanje zamenjeno terminom standard građana. Da vidimo koje od preostale tri veličine povećavaju standard građana. Povećanje izdataka za finalnu potrošnju direktno povećava standard građana i izaziva rast GDP-a, uz uslov da se ne povećava veličina uvoza na levoj strani tabele. Znači, povećanje potrošnje domaćih proizvoda i usluga istovremeno povećava standard građana i dovodi do rasta društvenog proizvoda. Poslednjih deset godina videli smo da u Srbiji standard može da raste i kroz rast potrošnje uvoznih dobara. Može, dok imamo šta da privatizujemo i dok neko bude voljan da nam daje nove kredite. Ali, tome je kraj vrlo blizu. Prošla godina bila je samo najava početka tog kraja. E, da smo Emirati, pa da natočimo naftu kada i koliko nam treba, standard građana bi mogao da nam raste i na uvozu roba i usluga. Naravno, dok ima nafte. Sledeću poziciju, koja utiče na rast standarda građana, čine bruto investicije u osnovna sredstva. Investicije tekuće utiču na povećanje GDP-a i prave bazu za očuvanje i rast standarda u budućnosti (pretpostavka da uvoz ne raste, tj. da se njegov odnos prema GDP-u smanjuje, i dalje važi). Ekonomska vlast mora da vodi računa o ovome i da konstantno održava balans između tekuće i buduće potrošnje. Ne drži se taj balans tako što će dovesti do 700.000 gladnih u Srbiji. Koliko ono Evropa može da hrani Vojvodina? Bez obzira na to što se svaki put iznerviram kada na televiziji vidim

poziv gledaocima da slanjem SMS-a pomognu rad narodne kuhinje, uvek uzvratim porukom. Posao vlade je da nahrani svoje građane, a ne da dozvoljava džeparenje građana na bazi emocija. Treća stavka, na desnoj strani tabele, jeste izvoz roba i usluga. Pod pretpostavkom da uvoz na levoj strani tabele ne raste, povećanje izvoza dovodi do rasta GDP-a, ali ni na koji način ne povećava standard građana. Preciznije, izvoz je tekuće u direktnoj suprotnosti sa rastom standarda građana – što je veći izvoz, ostaje manje roba i usluga za finalnu potrošnju. Takođe, izvoz je i dugoročno u suprotnosti sa standardom građana, jer je tekuće u direktnoj suprotnosti sa bruto investicijama u osnovna sredstva. Izvoz je, jednom rečju, nužno zlo. Nekada je izvoz služio za prodaju viškova proizvoda – viškova preko efektivne tražnje u zemlji proizvođača. Danas je jedina društvena svrha izvoza obezbeđivanje deviznih sredstva za pokrivanje troškova uvoza i inokredita. U zemljama koje drže do sebe uvoz roba i usluga, kao i krediti koje te zemlje uzimaju, služe za podizanje investicione potrošnje – obezbeđenje rasta standarda građana u budućnosti. Videli smo da u Srbiji to nije slučaj. Sve ovo o izvozu je tačno kada se gledaju makroveličine. Međutim, na nivou preduzeća dobro je imati izvoznike, jer ih konkurencija na inotrištima jača, pruža im priliku za nova iskustva, savladavanje novih tehnika, otvaranje novih tržišta prodaje i dr. Kroz izvoz se dolazi do teško merljivog, ali realnog povećanja kvaliteta mikroekonomskih subjekata. Ovaj kvalitet u budućnosti otvara mogućnost za rast standarda građana. Nešto kao investicije u osnovna sredstva. Ali, i kod ove vrste „investicija” trebalo bi voditi računa o balansu, prioritetu i gladnim građanima. Utoliko više čudi izjava bivšeg guvernera da rast GDP-a više nije moguć na bazi rasta domaće potrošnje, nego samo na osnovu rasta izvoza. Jesu li Vam to rekli oni iz MMF-a? One sveznalice koje su 2003. godine, pored pogrešnog smera kretanja našeg spoljnotrgovinskog deficita, za

više od četiri puta omanuli procenu njegove apsolutne veličine. To što se „stručnjacima” u MMF-u ukočio vrat pa samo gledaju u jednu stranu (povećanje izvoza), ne znači da mi nemamo pravo da našu spoljnu likvidnost obezbedimo i smanjivanjem uvoza.

Ako je nekome teško da ovo shvati, može pozicije iz prethodne tabele da oboji određenim bojama. Uvoz u crveno, finalnu potrošnju u zeleno, investicije u žuto, a izvoz u narandžasto (nije baš investicija da ga bojimo u žuto, a samo je nužno zlo te nije crveno kao uvoz). Logično! Isto tako, trebalo bi logično da ide i razvoj jedne države ili zajednice:

- I faza: rast GDP-a na osnovu rasta izdataka za finalnu potrošnju domaćih proizvoda i usluga. Broj gladnih i nezaposlenih, uz raznorodne nezadovoljene potrebe građana Srbije, jasno nam govori da smo daleko od kraja ove faze razvoja. Valja se vratiti na 4. deo ovog *Praktikuma*.
- II faza: rast GDP-a na bazi rasta bruto investicija u osnovna sredstva i to proizvoda domaćeg porekla. A sve u cilju obezbeđenja blagostanja, tj. životnog standarda u budućnosti.
- III faza: rast GDP-a usled rasta bruto investicija u osnovna sredstva i to proizvoda inostranog porekla. Sa istim ciljem kao u drugoj fazi razvoja.
- IV faza: rast GDP-a kreira se rastom izvoza domaćih proizvoda. Došlo je vreme da se rast standarda u budućnosti obezbeđuje „narandžastim” investicijama.
- V faza: rast GDP-a ostvaruje se rastom izvoza inostranih proizvoda, tzv. reeksportom. Ova faza razvoja privrede neke države može se realizovati i u ranijim periodima i to kao posledica spoljnopolitičkih prilika u okolnim zemljama. Švajcarska, Švedska, Hong Kong, Dubai i dr.

Znam da u stvarnom životu nije sve idealno i da vlade nisu uvek u mogućnosti da rade sve kako treba. Rat, raspad države, veliki i stečeni platnobilansni problemi, svetska kriza itd., teraju vlade da traže kombinaciju rasta potrošnje, investicija i izvoza koja bi dovela do rasta GDP-a. Međutim, najmanje što bi svaka vlada trebalo da radi jeste da se pridržava logičnog redosleda. Obezbeđenje rasta finalne potrošnje na bazi uvoza roba? Ne, nikako! Je l' bre, braćo Srbi, jeste li vi videli da je to neko, bilo gde, preporučio? To je poslednja faza u razvoju jednog društva. Ali ne VI faza, nego faza pred propast države koja to radi. Evo još jednog primera kako matematika može da prevari. Kod rasta uvoza potrošnih dobara, matematički gledano, dolazi do rasta GDP-a preko rasta prometa u sektoru trgovine. Takođe, dolazi i do rasta standarda na tekućem nivou. Ali, kratkoročno, a još više dugoročno, rast GDP-a na bazi rasta uvoza roba za finalnu potrošnju „ubija” ekonomsku perspektivu konkretne zemlje.

Protivnici ovog modela „motora sa unutrašnjim sagorevanjem” verovatno će reći da je to prevaziđen koncept autarhične privrede (tako se to zvalo kada sam išao u školu). Hoće da kažu da je prevaziđen koncept sposobnosti jedne zemlje da se izdržava samo svojim sredstvima, bez uvoza sa strane (Milan Vujaklija, *Rečnik stranih reči i izraza*, „Prosveta”, Beograd, 1975, strana 91). Prvo, voleo bih da mi kažu ko je prevazišao taj koncept: Srbija, Evropa, SAD, Japan ili neko drugi? Možda potrebe multinacionalnih kompanija?! Drugo, nisam rekao da se ništa ne uvozi, nego samo da se „oteža” uvoz onih proizvoda koje smo u stanju da sami proizvodimo, a čiju konkurenciju domaća privreda ne može da trpi, barem ne u ovom periodu. Treće, podsetiću pratioce modnih trendova na Tabelu br. 6, tj. na odnos uvoza neke zemlje prema njenom GDP-u: EU 0,11; Japan 0,12; SAD i Brazil 0,14; Evrozona i Rusija 0,16; Nor-

veška 0,20; Grčka 0,21; Australija 0,22; Finska 0,32; Irska, Danska i Švedska 0,33 itd., a Srbija 0,46. Mislim, šta reći... 'Aj'te vi, kritičari i eksperti, u „beli svet” i tamo pričajte o prevaziđenosti autarhičnog koncepta privrede, a pustite mene da promovišem taj prastari model „motora sa unutrašnjim sagorevanjem” i da „upropastim” Srbiju.

8.2. Degresivni sistem carinskih stopa

U delu o politici deviznog kursa objasnio sam zabludu o sposobnosti plivajućeg kursa da kod nas zameni mehanizam carinske zaštite u spoljnotrgovinskom prometu. Moj predlog carinske zaštite je isti kao i pre 10 godina – degresivni sistem carinskih stopa. Za gotove proizvode carinske stope bi trebalo da budu 100% i to nezavisno od toga da li je njihova namena za široku potrošnju ili neku vrstu proizvodnje. Takođe, istom stopom bi se carinila i oprema za čiju proizvodnju postoje industrijski kapaciteti u Srbiji. Ta stopa bila bi smanjivana svake godine za 10 procentnih poena, tako da bi se za 10 godina, tj. kada bude realan naš ulazak u EU, bila svedena na nulu. Umesto toga, naši su „eksperti” prvo liberalizovali uvoz i spustili carine. Posledicu takvih poteza, za period od dvadeset godina (računajući vreme od 5. oktobra 2000), predstavljajuće kumulirani spoljnotrgovinski deficit od 100 milijardi evra. Taj deficit biće glavni izvor „miraza” koji ćemo doneti u EU – ino-duga Srbije od 50 milijardi evra. Neko će reći: To su uslovi, važili su i za druge... uzmi ili ostavi, tj. nemoj da ulaziš u EU ako ti to ne odgovara. Život je svakog od nas naučio da nema nepromenljivih okolnosti (uslova), a posebno da ih nema kada je pregovaračka moć kod onih koji traže izmenu uslova. Čak i Svetska trgovinska organizacija (čiji nismo član), koja propagira pogrešne koncepte spoljnotrgovinske politike kao i EU (čiji takođe nismo član), dozvoljava intervencionističke meha-

nizme u slučaju narušene spoljnotrgovinske ravnoteže. A, nažalost, to je i slučaj Srbije (videti Tabelu br. 5). To što su pred druge postavljani isti uslovi ne znači da su ti uslovi dobri ili da su imali podjednako štetan efekat na ekonomije ostalih uslovljavanih zemalja. E sad, ono pitanje: Da li želite ili ne želite da budete član EU? Želimo, ali ne sa nepotrebno napravljenim inodugom koji će biti veći od našeg GDP-a i koji će i EU praviti probleme ako nas ikada primi u svoje okrilje. Na isti način kao i Grčka sada, neka druga zemlja za neki mesec, a neka treća, četvrta zemlja za pola godine ili godinu, dve... Bilo bi fer da nam kažu koliko staje ulaznica, pa da vidimo da li možemo i da li želimo da sada kupimo kartu za predstavu koja će se igrati tek za 10 godina. Mislim, platićemo nešto, ali baš da prodajemo kuću kako bismo kupili kartu od tapkaroša?! Ko zna, možda predstavu do tada i skinu s repertoara? Glumci u ansamblu su stari, možda se neko od njih zasiti uloge, ne daj Bože umre ili se dogodi nešto drugo. Šta ćemo onda sa ulaznicom?

Ukoliko bismo prihvatili, za naše prilike logičan, degresivni sistem carinskih stopa, omogućili bismo podizanje proizvodne moći u Srbiji. Takođe, proizvođačima bismo unapred dali do znanja koliko moraju svake godine da podignu „lepotu” i tehničku savršenost svojih proizvoda. Istovremeno, naterali bismo i inopartnere da razmišljaju o organizaciji proizvodnje u Srbiji – imali bismo 10 godina carinske zaštite. Možda neko misli da je predložena carinska stopa visoka? Radeći s multinacionalnim kompanijama, video sam da proizvodna cena ne učestvuje više od 30% u prodajnoj ceni proizvoda. Imajući u vidu strukturu našeg uvoza, prosečno carinsko opterećenje od 4,5% deluje smešno kada se sagledaju razlike u ceni proizvoda velikih inostranih kompanija, odnosno finansijski troškovi i problemi s kojima se suočavaju domaći proizvođači. Postojeći nivo carin-

ske zaštite neće motivisati skoro nikoga da organizuje proizvodnju kod nas. Samo da navedem koliko je prosečno carinsko opterećenje u nekim zemljama: EU 1,1%, SAD 1,7%, Japan 3,6%, Norveška 4,9%, Južna Koreja 8%, Australija 9,3%, zemlje BRIC-a (Brazil, Rusija, Indija i Kina) 12,1%. Nećete verovati, ali nijedna zemlja BRIC-a nema spoljnotrgovinski deficit, nego sve imaju suficite i to najveće na svetu. Možda njihove privrede proizvode jeftinu i dovoljno kvalitetnu robu, možda raspolažu retkim i velikim prirodnim resursima, ali pre će biti da su njihovi spoljnotrgovinski suficiti posledica carinske zaštite koja je primerena njihovom nivou razvoja. Međutim, nije to „dobro”. Previše je logično za ekonomiste iz srpskih vlada. Za njih je mnogo bolje da se merimo sa Norveškom. Ona je mala zemlja i ima suficit u spoljnotrgovinskoj razmeni. Takođe, ima i sličan nivo carine. Doduše, malo veći od našeg, ali to je i „razumljivo”. Posle malenog Luksemburga, Norveška ima najveći GDP po glavi stanovnika na svetu. Negde oko 14 puta veći od srpskog GDP-a per capita. Da razjasnimo nešto, gospodo ministri. Nije Norveška bogata zato što je dobro odredila nivo svoje carinske zaštite, nego joj je carinska stopa niska zato što je ona bogata.

Eto, da smo pre deset godina (posle 5. oktobra 2000) prihvatili regresivni sistem carinskih stopa, do sada bi nivo carinske zaštite pao na 10% i Srbija bi bila mnogo bliža ulasku u EU. Ako ni zbog čega drugog, onda zbog toga što bi naš GDP po glavi stanovnika bio mnogo veći i što bi privredna struktura Srbije izgledala daleko bolje. Umesto toga, gospodin Silvio Berlusconi je najavio 2014. godinu kao moguće vreme ulaska Srbije u EU. Imajući u vidu da stalno kasnimo, verovatno će to da to bude 2016. godina. Šta ću kad sam optimista? Ali pre neki mesec demantovao me je ambasador Velike Britanije – rekao je da je realno da to bude 2017. godine. Da li da verujemo Itali-

janima koji, uglavnom, pričaju sve ono što bi voleli da se desi ili Britancima koji će da urade sve da se nešto desi onda kada su to i planirali? Čak 2017. godine, a poslušali smo sve savete koji su dolazili iz Brisela. Kada je već pred nama izvesnih sedam-osam godina do članstva u EU, hajde sada da malo poslušamo logiku i razum i da primenimo predloženi sistem carina.

U predloženom sistemu carina, oprema, repromaterijal ili sirovine koje nismo nikada proizvodili ili koje je neisplativo proizvoditi samo za domaće tržište i tržište CEFTA (Centralnoevropski dogovor slobodne trgovine) treba da imaju minimalnu carinsku zaštitu.

Na poluproizvode ili delove proizvoda, čiju je montažu ili doradu moguće organizovati u Srbiji, carinska stopa bi trebalo da bude značajno niža – recimo, oko 30%. I u ovom slučaju bi važio degresivni sistem, odnosno carinska stopa bi svake godine bila smanjivana za tri procentna poena. Za 10 godina, tj. kada uđemo u EU, neće biti carinske zaštite ovih proizvoda, ali ćemo imati proizvođače koji su pripremljeni za utakmicu koja dolazi. Biće to doooooobro utrenirani David.

Na opisani način direktno bismo smanjili uvoz, odnosno došlo bi do njegove supstitucije jeftinijim domaćim proizvodima. To bi dovelo do povećanja zaposlenosti, realnog rasta domaće tražnje, uravnoteženja spoljnotrgovinskog bilansa, manjeg pritiska na kurs i odbranu kursa, stabilnosti cena, profitabilnosti domaće ekonomije a time i zainteresovanosti inokapitala za ulaganje u Srbiju. Je l' treba da pričamo o efektima na budžet i o milijardi evra koja nedostaje svake godine? Ako je ono „malo” smanjenje carinskih stopa zbog jednostrane primene SSP-a projektovalo manjak prihoda od 300 miliona evra, možda bi ovo radikalno povećanje carinskih stopa donelo tu

milijardu evra prihoda? Umesto toga, neko će ostati bez posla, nekom će penzija ili plata biti manja, a nama srećnijima porezi će biti višestruko veći.

Ugovori koje je Srbija potpisala u okviru sporazuma CEFTA trebalo bi da ostanu na snazi, jer se radi o zemljama koje imaju sličan nivo razvoja i manje-više slične ekonomske probleme. Borba između bolje utreniranog Davida i Davida koji nije baš toliko radio na kondiciji, uvek je poželjna, nezavisno od toga koji David bi bio domaći proizvođač. Naime, zemlje koje imaju sličan nivo ekonomskog razvoja, tj. GDP po glavi stanovnika, treba da se takmiče i to bez bilo kakvih limita i ograničenja. Pričati o tržišnoj utakmici između Mančester junajteda i Borca iz Čačka toliko je nerealno da vam se izvinjavam što sam potrošio ovoliko vremena na tu temu. Prvo se osvaja domaće prvenstvo (tržište) nekoliko godina, pa se onda igraju kvalifikacije sa protivnicima iz CEFTA lige. Na kraju se igra Liga šampiona (gubi se i dobija u EU).

Da se sada vratimo na kritičare iznetog predloga, tj. na one koji će reći da će se EU naljutiti i da to neće dozvoliti Havijer Solana i Oli Ren (ili neko ko će ih zameniti), te da će to usporiti naše kretanje ka Evropi. Tabela br. 7 kaže da Srbija godišnje za više od pet milijardi USD uveze nego što izveze robe u EU. Dakle, mi smo u poziciji kupca. Oni koji su se bavili bilo kakvim poslom znaju da je pregovaračka moć na našoj strani. Nažalost, odluke donose oni koji nisu ništa radili u privredi. Papir trpi sve. Neko će reći da EU nije stalo do prometa sa Srbijom i da će nas vrlo lako otpisati. Istorija ne potvrđuje takvo stanovište. Ceo period sankcija, uvoznici i izvoznici iz Srbije su trgovali sa Nemačkom, Grčkom, Austrijom, Italijom... Znači, stalo im je. Za njih jedan evro vredi barem kao 10 evra za nas. Oni, za razliku od nas, dobro znaju ili samo osećaju da na

taj način čuvaju svoja radna mesta. Da ne ulazimo sada u naše narodne korene i psihološka opterećenja koji nas sprečavaju da shvatimo da kupovinom domaćih proizvoda štitimo svoje radno mesto ili radno mesto nekog iz svoje porodice, familije, kruga prijatelja, grada u kome živimo ili naprosto nekog iz zemlje čiji smo državljani. Često sagovornicima kažem da kupovinom inostrane čokolade kao poklona nekom detetu, četiri druga deteta u Srbiji ostanu bez čokolade tog dana. Nikad zadovoljstvo jednog deteta, pa makar ono bilo i vaše, ne može da se meri sa zadovoljstvom četiri deteta koja jedu „štark” ili „simka” čokoladu. „Pionir” i „Bambi” neka mi oproste, ali moram da pokažem malo lokalpatriotizma (u Beogradu živim, a rekao sam vam da sam rođen u Trgovištu, blizu Vranja). Da li našu odluku prilikom kupovine definiše samo naše ubeđenje, a često i zablude, da su inostrani proizvodi bolji ili je problem i u tome što su nam njihove cene dostupne? Zbog opisanih problema koji muče domaću privredu, često su inoprovodi i dostupniji od domaćih proizvoda. Pored do sada iznetih konstatacija i nedostatak troškovne svesti kod Srba (ništa im ne znače mali procenti) determiniše početnu visinu carinske stope u predloženom degresivnom sistemu.

8.3. Necarinske barijere

Pored predloženih intervencija na carinskim stopama, vlada bi trebalo da primeni i jednu meru koja je slična tradicionalnoj necarinskoj barijeri, tzv. obaveznom domaćem sadržaju. Kod svih proizvoda, kod kojih je to moguće, trebalo bi dozvoliti uvoz samo one robe koja u sebi sadrži minimum 40% vrednosti poreklom iz Srbije. Ova mera će uticati na spoljnotrgovinski bilans – smanjivanjem uvoza i eventualno rastom izvoza domaćih proizvoda. Takođe, aktivno će uticati na povećanje zaposlenosti razvojem tzv. šrafciğer industrije u zaboravljenim

slobodnim carinskim zonama. Jednom rečju, zaposlenost bi rasla kroz svakovrsne doradne poslove. Ko bi bio poslodavac ovim radnicima? Budući da je srpsko tržište malo, možda će to biti komplikovano stranim investitorima. Njima možda hoće. Ali dosadašnjim uvoznicima istih proizvoda, kojima je Srbija jedino tržište, sigurno neće.

Ostali vidovi tradicionalnih necarinskih barijera kao što su kvote, kvota-carine, kontigenti, prelevmani, subvencije, anti-damping i kompenzatorske mere imaju malo izgleda na uspeh u Srbiji. Zašto?

- a) Prelevmani – varijabilne takse, koje podižu nabavnu vrednost uvoznih proizvoda do nivoa cena domaćih proizvoda, predstavljaju solidno rešenje samo za budžet. U privredi ne bi dali nikakve rezultate. Naivno verujući da plaćaju kvalitet proizvoda, srpski potrošači bi radije kupili stranu robu i kada je skuplja od domaće. Takođe, iako nismo član Svetske trgovinske organizacije (STO) ne bi trebalo da joj „guramo prst u oko”. STO smatra prelevmane najštetnijom necarinskom barijerom po pitanju razvoja međunarodne trgovine.
- b) Subvencije – dotiranje domaćih proizvoda po jedinici mere (obično namenjenih izvozu). To je dobro rešenje za privredu, ali ne i za budžet države koji je u stalnom deficitu. Naime, subvencije predstavljaju „nemoguću misiju” zato što mi nismo u stanju da obezbedimo dovoljno novca u budžetu za ovu namenu. Imajući u vidu deo 8.1., tj. objašnjenje zašto je izvoz nužno zlo, postavlja se i pitanje svrishodnosti izvoznih subvencija. Tim pre ako se zna da, kao kontramera, subvencije prate kompenzatorske mere u zemljama uvoza – takse koje poništavaju efekat subvencija u ceni uvezenog proizvoda. Ako se neko pita

zašto Srbija ne primenjuje kompenzatorske mere kod uvoza subvencionisanih proizvoda, odgovor je jednostavan – nije dovoljno politički jaka i ne može sebi da dozvoli pojedinačne konflikte sa zemljama koje istovremeno mora i da „moli” – za kredite, investicije, nepriznavanje Kosova, ubrzavanje puta ka EU itd.

- c) Antidampinške mere – takse koje država propisuje za one proizvode za koje utvrdi da se uvoze po dumping cenama (cenama nižim od tržišnih). Već sam objasnio da je u Srbiji svaka proizvodnja skupa, ili skuplja nego u inostranstvu, te stoga teško možemo dokazati da se nešto prodaje po dumping cenama samo zato što je jeftinije od domaćih proizvoda. Srbija bi izgubili svaku vrstu spora na ovu temu. Takođe, za ove mere važe i konstatacije o političkoj slabosti iz prethodne tačke. Koga je moliti, nije ga srditi, zar ne?
- d) Kvote i kontingenti – država ograničiva vrednost (kvotu) ili količinu (kontigent) proizvoda koji može da se uveze. Ove mere imaju najbolje efekte na spoljnotrgovinski bilans i jesu dobre za privredu, ali za onu privredu koja ima formiranu jasnu strukturu iz koje proizilaze odgovori na pitanja: Šta nam treba? Šta možemo da proizvodimo, a šta ne? Za privredu kao što je naša, koja je izgubila poslednjih 20 godina i ne zna svoje mesto u međunarodnoj podeli rada, regresivni carinski sistem predstavlja mnogo bolje rešenje. Pruža jednake uslove u svim privrednim oblastima.
- e) Kvota-carine su mere zbog kojih sam i odlučio da napišem ovaj deo *Praktikuma*. Taj mehanizam necarinske zaštite podržava i STO. Verovatno zato što tu meru koriste najrazvijenije zemlje, tj. zemlje koje imaju presudnu reč u STO. Kvota-carine podrazumevaju da se roba carini po nižoj carinskoj stopi ukoliko je unutar kvote (preferen-

cijala), a po višoj stopi ukoliko je van odobrenih količina ili vrednosti. To znači da zemlja kojoj treba 1.000 tona nekog proizvoda, a ima kapacitete za proizvodnju 800 tona i ne isplati joj se proizvodnja preostale količine, raspisuje preferencijale za 200 tona. Gotovo savršen mehanizam zaštite, ali kao i kod kvota i kontingenata za one zemlje koje imaju izgrađenu privrednu strukturu. Srbija je nema. Ne zna ni koliko joj treba nečega, a kamoli koliko od toga ne može sama da proizvede. Shodno tome, nema odgovore na pitanja šta se isplati proizvoditi, a šta ne? Kolike preferencijale onda odrediti da bi oni bili produktivni i u funkciji zaštite domaće ekonomije, odnosno balansiranja spoljnotrgovinskih tokova?

Mada, mogli bismo da se poistovetimo sa moralom STO i da napravimo takav spoljnotrgovinski režim koji će za preferencijalnu vrednost uvoza nekog proizvoda (do 100.000 evra godišnje) propisati kvota-carine do 10%, a za uvoz preko te vrednosti carinske stope koje su na nivou veličina carinskih stopa za poljoprivredne proizvode u najrazvijenijim zemljama. Evo jednog lepog prikaza iz knjige dr Predraga Bjelića *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*.

Tabela br. 13: Carine u okviru kvote i preko određene kvote u razvijenim zemljama OECD-a u 1996. godini

PRIVREDA i proizvodi	Carina u okviru kvote (%)	Carina preko kvote (%)
EVROPSKA UNIJA		
Žito	0	87
Zrnasti proizvodi	35	162
Šećer	0	147
Mleko	24	91
Meso	19	128
Voće i povrće	11	51
SAD		
Šećer	2	129
Mleko	11	70
Meso	5	26
KANADA		
Žito	1	49
Mleko	7	262
Meso	2	27
JAPAN		
Žito	0	234
Zrnasti proizvodi	0	491
Mleko	29	344
KOREJA, Rep.		
Pirinač	5	89
Zrnasti proizvodi	3	326
Uljarice	8	545
Mleko	21	106
Meso	40	42
Voće i povrće	47	305

Izvor: *Ingco Elbehri, Hertel and Pearson (1999), Agricultural Liberalisation in the New Millennium, Paper presented at the WTO/World Bank Conference on Agriculture and the New Trade Agenda from a Development Perspective, 1-2 October 1999, Geneva*

Proverio sam: nema štamparskih grešaka. Carine su baš tolike. Možda će neko reći da su podaci zastareli, tj. da je sada drugačije. Možda. Međutim, siguran sam da sadašnja srpska privreda mnogo više liči na svoju sliku iz 1996. godine, nego na sliku privrede EU, Kanade ili Japana iz 2010. godine. Nažalost, naša privreda je daleko od slike privreda navedenih zemalja iz 1996. godine, toliko daleko da ne bi trebalo ni da pokušava da sagleda njihovo stanje u 2010. godini – to je toliko udaljeno da se može videti samo uz pomoć onog Habl teleskopa.

Moraćemo da sačekamo sa primenom kvota-carinama dok Srbija ne izgradi svoju privrednu strukturu. Do tada nam preostaje regresivni sistem carina uz obavezni domaći sadržaj od 40% prilikom uvoza. Neko će možda reći da mi već imamo sistem kvota-carina sa EU (samo vino) i nekim drugim zemljama, kao što su Turska, Hrvatska itd. Da, imamo, ali se radi o malom broju zemalja, sa još manjom listom proizvoda i sa smešnim rasponom carinskih stopa. Unutar kvota obično nema carine, tj. raspon je od 0 do 20%, a van kvota carine su u rasponu od 5 do 30%.

Zašto sam pominjao moral STO (najrazvijenijih zemalja) kod primene kvota-carina? Zamišljam samo koliko se privrede najrazvijenijih zemalja „tresu” zbog uvoza kosmičke tehnologije i drugih visokotehnoloških proizvoda iz Zimbabvea, Burundija, Etiopije ili sličnih zemalja. Razvijene zemlje su bile „fer”. Ograničile su uvoz samo onih proizvoda koje svako može da proizvede. E sad, šta da se radi što ovi nerazvijeni ili slabije razvijeni „ne vole” da prave supersonične avione i razne telekomunikacione sprave. „Stvarno” se pitam: Zar vlade slaborazvijenih zemalja ne vide kolike su prednosti proizvodnje visoke tehnologije i koliko je carinama neopterećen lagan plasman tih proizvoda u zemlje EU, Japan, SAD ili Kanadu?

Komentari nekih ekonomista kako zaštita domaćeg tržišta može da se obezbedi preko tehničkih i administrativnih barijera, najblaže rečeno, vređaju inteligenciju prosečnog čoveka. Koje to standarde mi možemo da donesemo a koje ne može da zadovolji neki proizvođač iz visokorazvijene zemlje? Naša privreda treba da podigne nivo primene raznorodnih standarda, a ne obrnuto. Jednostavno, to je pokušaj da se zamuti voda, a energija i novac troše na gluposti koje neće doneti nikakav rezultat. Administrativne barijere, a posebno proceduralne barijere unutar njih (dozvole, inspekcije, carinsko vrednovanje...), daju nepotrebnu vlast birokratama unutar državnog aparata. Pre ili kasnije, ta vlast se pretvori u diskreciono pravo. Tačnije, seje se seme korupcije.

8.4. Crvena linija

Već sam predložio šta bi trebalo raditi ukoliko želimo da obezbedimo spoljnotrgovinsku ravnotežu. U slučaju da to ne možemo da postignemo, onda bismo morali da obezbedimo bar platnobilansnu ravnotežu. Za početak, trebalo bi da shvatimo da „srpski izvor nafte” predstavljaju doznake naših građana iz inostranstva. Ove doznake bi trebalo da služe isključivo za redovno servisiranje dobijenih kredita iz inostranstva – neracionalno potrošenih, ali ko nam je kriv... Sreća naša te je iznos doznaka malo veći od godišnjih obaveza Srbije po osnovu otplate inokredita. Zatim, kako i uvoz i izvoz predstavljaju nužno zlo trebalo bi obezbediti nekakav balans među njima. Šta uraditi po ovom pitanju? Verujem da se EU neće dopasti predlog o regresivnom carinskom sistemu. Verovatno će isti slučaj biti i sa Zajednicom Nezavisnih Država (Rusijom) i zemljama APEC-a (Kinom i Japanom). Kako su ove grupacije naši najznačajniji spoljnotrgovinski partneri, trebalo bi od njih tražiti rešenje za ogromne deficite koje ostvarujemo u trgovinskoj raz-

meni, tj. alternativu za predloženi carinski sistem. Siguran sam da će nam stići savet iz Instituta za istraživanje rude i gubljenje vremena (strip „Alan Ford”): Povećajte izvoz u naše zemlje. Mi vas nećemo sprečavati u tome. Tada im možemo reći da su oni fer, ali da nama izvoz u njihove zemlje onemogućavaju naši problemi koji s postojećim spoljnotrgovinskim deficitom mogu samo da postanu još veći. Ukoliko vlada oceni da neće imati znanja, snage, volje ili nečeg sličnog da ubedi ove tri grupacije u neophodnost degresivnog carinskog sistema, trebalo bi razmisliti o sledećem predlogu. U međunarodnoj teoriji i praksi, poznat je mehanizam tradicionalne necarinske barijere koji se zove sporazum o „dobrovoljnom” ograničenju izvoza. Naime, samo prema navedenim grupacijama bismo zadržali postojeći carinski sistem i to bez daljeg umanjivanja carinskih stopa zbog SSP-a. Uslov za takav dogovor jeste da veličina našeg godišnjeg deficita, prema jednoj grupaciji (ili zemlji), bude jednaka zbirkom iznosu:

- godišnjeg obima direktnih investicija u Srbiju iz zemalja konkretne grupacije,
- godišnjeg prihoda od privatizacije u Srbiji koji se ostvaruje od rezidenata (poslovnih subjekata) razmatrane grupacije,
- veličine kredita za infrastrukturu i kapitalne projekte koji se godišnje odobre Srbiji u zemljama predmetne grupacije. Naravno, krediti bi bili odobravani pod standardnim uslovima, osim što tenderi za izvođenje kreditiranih poslova ne bi bili međunarodnog karaktera. Kreditorima se jedino može pružiti garancija da će, u slučaju uvoza opreme za ove projekte, ona biti uvezena iz njihove zemlje, tj. njihove grupacije.

Pored toga, trebalo bi zadržati i necarinsku zaštitu u smislu obaveznog domaćeg sadržaja. Kod svih proizvoda, kod kojih

je to moguće, treba dozvoliti uvoz samo ona robe u kojoj je minimalno 40% vrednosti poreklom iz Srbije.

To bi trebalo da bude crvena linija ispod koje se ne sme ići u pregovorima i to s bilo kojom grupacijom. Verovatno bi srpski pregovarači najviše strahovali u pregovorima sa EU, jer takav stav odstupa od SSP-a. Tačno. Ali, ukoliko EU ne pristane na izložene predloge, onda je bolje odložiti naš put u Evropu dok se okolnosti ne promene u našu korist. Dalje hodanje po liniji gluposti ne samo da će upropastiti ove generacije stanovništva u Srbiji, nego i mnoge druge, koje će umesto nasledstva dobiti samo dugove. I to velike. I – bezrazložne. Nema koristi koja to može da opravda.

Kroz prethodno opisane predloge, uspele bismo da obezbedimo bar platnobilansnu ravnotežu i da dobijemo na vremenu kako bismo u toku grejs perioda pokušali da ojačamo našu privredu, tj. osposobimo je da vraća dobijene kredite za kapitalne investicije. A bogami, i onaj Golijat bi dobio po neku ćušku od našeg Davida.

Nego, možda sam se i ogrešio o MMF. U „Blicovom” dodatku „Novac” od 6. marta 2010. godine, čitao sam kolumnu Vladimira Gligorova u kojoj piše o sukobu dva koncepta. U levom uglu je „dvoglavo čudovište”, MMF i Svetska banka, a u desnom uglu je EU. Citiram: „MMF preporučuje ne samo mere kojima se ograničava priliv stranih kredita već i povećanu ulogu privredne politike u podsticanju razvoja industrije, što već počinje da nalikuje na ono što se nekada, šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka, zvalo politikom zamene uvoza. Reč je o povećanoj zaštiti domaćeg tržišta od strane konkurencije kako bi se povećala domaća proizvodnja razmenjivih dobara, pre svega za domaću potrošnju, a potom i za izvoz.” Ove preporuke MMF-a kao da sam ja pisao: deo o kreditno-

-monetarnoj politici i crvena linija (ograničenje priliva stranih kredita), veće učešće države (privredna politika), supstitucija uvoza (zamena uvoza), I i II faza u razvoju ekonomije jednog društva (povećanje domaće proizvodnje za domaću potrošnju), IV faza u razvoju ekonomije jedne države (a potom i za izvoz). Kakve li su muke naterale službenike MMF-a da počnu da se vraćaju logici u razmišljanju? Lepo sam ja rekao da je međunarodna finansijska kriza samo pojavni oblik svetske ekonomske krize. A Milton Fridman i neoklasičari? O. K., njih čuvamo za kasnije, kada budemo delili savete Novoevropjcima i zemljama u razvoju.

8.5. Spoljnotrgovinski bilans, budžet i M2

Da vidimo kako postojeće stanje naše spoljnotrgovinske razmene destruktivno utiče na fiskalni sistem Srbije. Pre nekoliko meseci pročitao sam da je gospodin Dušan Bajatović (direktor „Srbijagasa”) rekao da bi pančevačka „Azotara” mogla da bude profitabilna za četiri godine, a da će u međuvremenu zahvaljujući subvencijama Vlade Srbije izdržati konkurenciju jeftinijih uvoznih đubriva. U svakodnevnom životu to se zove „duplo golo”. Em gubiš prihode od carina koje si smanjio preko svake mere, em opterećuješ umanjen budžet sa subvencijama za one proizvode čiji si uvoz nepotrebno liberalizovao. Verovatno bi se našao neko u „Lazi” ko bi uspeo da nam objasni logiku ovakvih poteza. Da se razumemo, apsolutno sam za svaku vrstu pomoći „Azotari”, ali nisam za to da se carine na robe koja ona proizvodi smanjuju ili ne d’o Bog ukidaju (osim ako se radi o CEFTA ligi). E da, ovo nije kritika gospodina Bajatovića koji kao direktor firme mora da pliva unutar bazena čije dimenzije mu je vlada odredila.

Već smo razjasnili da je nizak nivo carinske zaštite jedan od uzroka velikih problema s kojima se suočava budžet Srbije. Takođe, budžetu izaziva probleme i to što se stimulišu izvozna preduzeća, a ne ona koja supstituišu uvoz. Kod izvoznih proizvoda država ubire samo prihode od poreza i doprinosa na zarade zaposlenih, kao i na dobit kompanija koja je načelno mala zbog nižih cena sa kojima se ide u izvoz. Eventualna carina i PDV, koji su plaćeni u toku proizvodnje izvoznih proizvoda, vraćaju se kompaniji nakon obavljenog izvoza. Umesto toga, stimulisanjem supstratora roba koje se uvoze, država bi direktno dobijala – prihode od carina i PDV-a, veće prihode od poreza i doprinosa na zarade zaposlenih, kao i porez na potencijalno veću dobit proizvođača koji je zaštićen na domaćem tržištu. Indirektno, budžetski prihodi bili bi i veći zbog pokretanja novog proizvodnog procesa. Da, da, gospodine Mirko Cvetkoviću. Samo Vi pričajte o povećanju izvoza, a onda krenite po svetu sa šeširoim u ruci i zadužujte se kako biste pokrili budžetski deficit. Već sam opisao kakvu to dugoročnu nesreću prouzrokuje za Srbiju. Eto, gospođu Dragutinović, samo ovaj pasus već može da Vam razjasni gde je novac koji vam nedostaje za uravnoteženi budžet. Kažu da od Starog Rima slovi izreka da je „ovce bolje šišati nego im kožu guliti”. Setite se ove poslovice kad sledeće godine budete nametali nove poreze.

Na kraju ovog dela mogli bismo da razmotrimo kako dugoročni i rastući spoljnotrgovinski deficit utiče na nivo monetizacije u Srbiji. Znete ono, monetarni agregat M2? Neko će reći: Pa nije valjda i to povezano? Jeste! Privredni sistem je jedan organizam. Naravno, mi smo i ovde morali da iskažemo svoju specifičnost. Iako je normalno da količina novca u prometu raste sa rastom spoljnotrgovinskog deficita, kod nas to nije slučaj. Preciznije, veliki spoljnotrgovinski deficit onemogućava da rast zaduženosti poslovnih banaka u inostranstvu uslovi povećanje

novčane mase u Srbiji. Jednostavno, devizni krediti iz inostranstva uopšte ne ulaze u zemlju (videti poslednji pasus dela 5.1.). Njima se plaćaju naše spoljnotrgovinske obaveze. Komercijalne banke ne dolaze u poziciju da devizna sredstva iz inokredita prodaju NBS i tako uvećaju masu dinara. Osim toga, kada iskrasne potreba da se brani kurs evra, koji je nestabilan zbog spoljnotrgovinskog deficita, guverneri (kao u decembru 2008. godine) obično povećavaju obavezne rezerve i time dodatno smanjuju novčanu masu, tj. M2. Tada nastupa opšta nelikvidnost već nelikvidnih privrednih subjekata. Tačnije, dođemo do onoga kako smo živeli prošle godine, kako ćemo živeti ove godine i kako ćemo, verovatno, živeti narednih godina.

9. Fiskalna politika

Došli smo do sektora oko koga se naša vlada i ministarka finansija Diana lome gotovo dve godine. Kome da smanje, a kome i koliko da povećaju. Svima je ili malo ili mnogo. Verujem da se gospođa ministarka često pita: Šta mi je trebalo da odem iz NBS? Nije to ništa naspram onoga što će sebe pitati sledeće godine, kada rupu u budžetu ne bude činila samo milijarda evra. A tek kada bude svodila rezultate svoga ministროvanja... Sposobnija sam od Tita! Njemu je trebalo čitavih 30 godina da zaduži zemlju, a meni je to uspelo za samo nekoliko godina. Jeste, izgubila sam 100 miliona evra kod prodaje „Telekoma”, ali sam zato omogućila kolegini iz vlade da njeno ministarstvo zaradi ključnih milion i pedeset hiljada evra „prodajući” licencu za drugog operatera fiksne telefonije.

Pre nego što EPS dođe na red, molio bih sve ministre da se malo uozbilje. Mala digresija – kada sam se '99. godine bavio programom razvoja države, inženjeri iz EPS-a su mi rekli da njihova kuća vredi između 16 i 18 milijardi USD. Preračunato u evre to je bilo oko 15 milijardi. Danas verovatno i više imajući u vidu bolje stanje kapaciteta EPS-a. Pre tri godine počela je priprema terena za prodaju EPS-a. Kako znam? Pa, direktori tog javnog preduzeća su se upustili u licitiranje – izjavljivali su da EPS vredi između sedam i osam milijardi evra. Kada nam sledeće godine „uđe voda u uši”, pričaće se da je i postignutih

pet milijardi evra fantastičan rezultat. Na šta vam ovo liči...? A mi pričamo kako se kralo devedesetih! Ne prave štetu samo bombe, glupost ume da bude još razornija. Ko je tu glup? Kriza u svetu trajeće duže nego što bismo to želeli (nobelovac Džozef Stiglic kaže do 2013. godine – jes' nobelovac, ali je optimista), te se odnos uvoza i izvoza više neće popravljati u našu korist (kao prošle godine), što će usloviti da spoljnotrgovinski deficit i dalje bude visok – od 20 do 25% GDP-a. Takođe, naše banke će teško dolaziti do kredita od svojih centrala. Vladaće veliki pritisak na tražnju za devizama koju neće moći da ugase ni doznake naših iseljenika (čiji će obim biti smanjen zbog krize), a ni devizni priliv od prodaje „Telekoma”. Kurs će opet da „skače” sledeće godine. Za njegovo smirivanje biće nam potrebne dodatne milijarde od MMF-a. Pitanje je da li će MMF moći i hteti da nam odobri kredit, jer će tada već svi biti svesni da će kriza trajati duže nego što su očekivali. Osim toga, biće još ponešto u Srbiji što može da se proda. Ružan scenario i verovatno ode EPS za mnogo manje novca nego što bi bilo realno. A to javno preduzeće ne bi trebalo nikad prodavati, barem ne dok ne bude završen proces denacionalizacije i dok ne budu obeštećeni oni naši građani kojima neće biti moguće vratiti oduzetu zemlju, nekretninu ili drugo dobro. EPS bi trebalo da bude rezerva, odnosno neka vrsta garancije da će država podelom akcija ovog javnog preduzeća obešteti naslednike nacionalizovane imovine. Naravno, ukoliko ne bude drugih mogućnosti. Možda onih istih koje su predložene za sanaciju Fonda PIO. Ali, da se vratimo na temu ovog dela naše priče.

Osnovna funkcija svake fiskalne politike jeste da obezbedi prihode za raznorodnu javnu potrošnju. Pored toga, ona je i test za svaku vladu – da li veruje u ono što radi. Ukoliko se fiskalna politika posmatra kao sredstvo za popunjavanje budžeta ili nekih fondova, tj. kao „reket” na postojeću imovinu i poznate

veliĉine, onda ta vlada ne veruje u ono Ńto radi. Obrnuto, ukoliko neka vlada fiskalnu politiku tretira u funkciji stimulisanja proizvodnje, potroŃnje, poslovnih aktivnosti ili rasta GDP-a uopŃte, onda ta vlada veruje u ono Ńto priĉa i radi. Da li vam Vlada Srbije liĉi na prvoopisanu koja je rigidna ili na drugu koja je kreativna? Pomoć prijatelja... Već sam objasnio, kod sanacije Fonda PIO, kako bi država mogla da obezbedi godišnje 200 miliona evra prihoda po raznim poreskim osnovama. Teško je izračunati koliki bi još bili indirektni efekti opisane akcije na poreske prihode. Tako se pravi novac ni iz ĉega, odnosno stimulisanjem privredne aktivnosti. Umesto toga, narednih godina, ostvariće se gotovo siguran scenario: privredna aktivnost će pasti, smanjiće se broj zaposlenih, pašće ukupna potroŃnja, a shodno tome pašće i priliv po osnovu poreza, doprinosa i PDV-a. Nastavljajući kontinuitet pogrešnih poteza, vlada će verovatno povećati akcize, PDV i porez na imovinu uz istovremeno smanjenje javne potroŃnje. Vlada će morati da „pegla” razliku između prihoda i rashoda koja će biti veća od sadašnje milijarde evra. Novac iz budžeta odlaziće na krajnje stupidne i neracionalne rashode, na subvencioniranje kamatnih stopa da bi bankari još više zarađivali ili na osiguranje bankarskih kredita koji su i inaĉe preko svake mere obezbeđeni i skupi. Zatim, na stimulisanje izvoznika koji donose najmanje para u budžet, umesto na pomoć proizvođaĉima koji supstituišu uvoz (pre svega meĉusektorskih proizvoda – poluproizvoda i materijala) i donose mnogo više poreskih prihoda. Da ne zaboravim, i na plaćanje kamate MMF-u za kredite koji služe samo za odbranu kursa, tj. da bi se i dalje uvozili raznorodni proizvodi preko svake mere. Gospoĉa ministarka treba da shvati da bi iz budžeta trebalo subvencionisati samo poljoprivredu preko sistema otkupnih cena (kasnije ću to objasniti) i pomenute supstratore uvoznih proizvoda. Kakvi bankari i drugi bakraĉi! Svojim nezrelim merama, vlada je dovela do toga da

dugoročni krediti za stanogradnju imaju višu kamatnu stopu nego kratkoročni krediti za kupovinu nameštaja ili automobila. Da ih sada vide njihovi učitelji (neoliberali) kako iskrivljuju tržišnu sliku. Bilo bi: „Sedi, jedan” ili indeks kroz prozor.

Imajući u vidu sve prethodno navedeno, fiskalnu politiku bi trebalo usmeriti na sledeći način:

9.1. Akcize i PDV

- a) Akcize i stope PDV-a trebalo bi ostaviti na sadašnjem nivou. Eventualni rast akciza i PDV-a direktno bi vršio pritisak na rast cena (inflacija troškova). Takođe, rast ovih fiskalnih obaveza delovao bi destimulativno na domaću tražnju.
- b) Kod akciza na energente trebalo bi uspostaviti takav sistem koji bi omogućio da se njihov nivo kreće obrnuto proporcionalno berzanskim cenama energenta. Tako bismo obezbedili stabilnost cena nafte i naftnih derivata na domaćem tržištu, a time i ukinuli efekte jednog od glavnih mehanizama inflacije troškova.
- c) Jedino bi akcize na alkohol i cigarete trebalo značajno uvećati kako bi se destimulisala njihova potrošnja koja je pogubna za ljudsko zdravlje. Akcize na cigarete treba uvećati tek nakon što istekne rok koji smo dali kupcima Duvanske industrije Niš (DIN) i Duvanske industrije Vranje (DIV), da nećemo menjati visinu ovih dažbina. Ugovor je ugovor – on obavezuje.

9.2. Porez na dohodak građana

- a) Osim poreza na zarade zaposlenih ostale grupe prihoda, koje podležu porezu na dohodak građana, trebalo bi oporezovati sa dosadašnjim stopama. Takođe, trebalo bi za-

držati i postojeće načine obračuna poreskih opterećenja. Nakon dve godine sprovođenja rešenja predloženih u ovom *Praktikumu*, trebalo bi razmatrati potrebu stimulisanja ili destimulisanja pojedinih grupa poreskih obveznika (prihoda).

- b) Porez na zarade zaposlenih treba ukinuti, tj. bili bi plaćani samo doprinosi po dosadašnjim osnovama i stopama. Cilj predložene mere je relaksiranje privrednih subjekata i smanjenje pritiska za otpuštanje radnika.
- c) Ovde ću samo pomenuti, a kasnije ću detaljnije objasniti (u delu koji se odnosi na politiku raspodele) utvrđivanje minimalne cene rada (plate) koja može biti isplaćena u nekom poslovnom subjektu. U sadašnjim uslovima, najniža isplaćena plata (neto iznos) trebalo bi da iznosi 300 evra. Kažu da je sada prosečna zarada nešto iznad ovog nivoa. Na taj način bila bi povećana kupovna moć stanovništva kad je reč o najneophodnijim artiklima, a to bi dovelo i do povećanja prihoda po osnovu doprinosa, kao i prihoda od PDV-a na potrošnju zarada. Naredne godine, minimalna cena rada bi bila 400 evra. Po istom principu, najniža zarada bi bila povećavana svake godine – dokle god za to postoji prostor u neiskorišćenim postojećim ili potencijalnim privrednim kapacitetima. Kratkoročno gledano, ovakva obaveza predstavljala bi određeni udar na rashodnu stranu poslovnih subjekata, ali vrlo brzo bi došlo do povećanja njihovog prometa pretvaranjem realne tražnje u efektivnu tražnju (direktno ili kroz sekundarne efekte na njihovo poslovanje). Vlasnici i direktori privrednih subjekata mogu da razmisle šta je uslovalo rast njihovog prometa u pretkriznim godinama. Njihove poslovne sposobnosti sigurno, ali da su plate ostale na nivou iz 2000 ili 2001. godine njihove sposobnosti bi ostale neprimećene.

9.3. Porez na ukupan prihod građana

- a) Kod poreza na ukupan prihod građana trebalo bi izmeniti postojeću progresivnu stopu. Mislim da bi bilo opravdano napraviti sledeću skalu:
- neoporezovani iznos može biti do 12.000 evra godišnjih prihoda,
 - stopa od 5% važila bi za godišnje prihode od 12.000 do 24.000 evra,
 - stopa od 10% bila bi za godišnje prihode od 24.000 do 48.000 evra,
 - stopa od 20% odnosila bi se na godišnje prihode od 48.000 do 96.000 evra, i
 - za iznos godišnjih prihoda viših od 96.000 evra stopa bi bila 30%.

Možda se neko pita zašto poreska stopa više ne raste? Da li je to možda neki ustupak tzv. tajkunima? Nije. Jednostavno, bogate građane Srbije trebalo bi zadržati kao naše građane, a ne da svako ko može da kupi „roleks” postane građanin Monaka. Za razliku od sadašnjih poreskih rešenja, ovaj tzv. godišnji porez ne bi izuzimao nijedan prihod, pa ni penzije, invalidnine, stipendije, dečje dodatke ili bilo šta drugo. Naravno, ukoliko poreski obveznik ostvari ukupne godišnje prihode veće od 12.000 evra. Posebno hoću da naglasim da kod ove vrste oporezivanja ne bi trebalo izuzimati ni prihode od poljoprivrede i kapitala, kao ni kapitalne dobitke i dobitke od igara na sreću. Koliko može da bude besraman kreator važeće poreske politike i zakona po kojima se, praktično, ne oporezuje najbogatiji sloj društva, tj. oni koji ostvaruju prihode od kapitala. Tu pripadaju i kamate na štednju. Prošle godine one nisu oporezivane čak ni po osnovu poreza na dohodak građana – em su najveće u Evropi, em se njima sti-

muliše nerad a ne rad. Prava Superhik država! Otimaj od sirotinje da bi davao bogatima. Ko god da je „izgurao” ovakav tekst zakona, trebalo bi ga proterati iz Srbije.

Moram s vama da podelim sledeću priču. U vezi je sa tekstom zakona po kome lica koja ostvare prihode od kapitala nisu poreski obveznici ni po osnovu poreza na dohodak građana, a ni po osnovu poreza na ukupan prihod građana. Takva je bila situacija sa kupcima štednih zapisa NBS. Pored ničim opravdane visoke kamate od 24% na godišnjem nivou, kao i mogućnosti da se pripadajući deo ugovorene kamate podigne bez obzira na prevremenu prodaju štednih zapisa, kreatori ove akcije oborili su kurs evra sa 87 na 77 dinara i time omogućili kupcima štednih zapisa da legalno godišnje zarade 40% realnih i potpuno neoporezovanih prihoda. Da li su bivši guverner Jelašić i tadašnji ministar finansija Dinkić znali šta će se desiti sa kursom? O da, znali su, i to vrlo dobro! Uostalom, ko je osnovao NKOSK – videti poslednji pasus u delu 7.1? Da li su mogli da prodaju ovu informaciju ili da se i sami angažuju i kupe nešto „malo” štednih zapisa, direktno ili indirektno preko prijatelja? Mogli su, a verujem da su to i uradili. I moja malenkost nije odolela da zaradi nikad slađe pare. Kupio sam štedne zapise NBS, prodajući evro za 87 dinara. Samo, meni to niko nije rekao, a čitav paket i nije bio upakovan za mene i meni slične. Mali miš je „provalio” šta dva pomenuta gospodina planiraju da urade. Malo me „pecka” savest što sam zaradio novac na mucu građana i privrede Srbije, ali šta da se radi. Bolje da me peče savest, nego da mi rastu magareće uši, tj. da i sam budem jedan od građana Srbije zbog kojih navedenu gospodu neće „gristi” savest. Koliko je država izgubila na ovim štednim zapisima i ko-

liko i dalje gubi na sličnim operacijama sa hartijama od vrednosti, odnosno koliko ovakve aktivnosti štete ukupnoj srpskoj ekonomiji, neka računaju kolege „matematičari” koji misle da je ekonomija prirodna nauka. Ne znam zašto to već nisu izračunali? To im je mnogo lakše nego da bajaju kolika će biti stopa rasta GDP-a vrteći prsten kao Ljubiša Trgovčević: „Javlja mi se, javlja...”

- b) Mislim da bi kod poreza na ukupan prihod građana trebalo dodati jednu olakšicu. Naime, ukupan prihod bio bi umanjivan za kreditno zaduženje građana, tj. veličinu plaćenih kreditnih anuiteta u godini utvrđivanja poreza. To se odnosi, pre svega, na dugoročne kredite za kupovinu ili izgradnju nepokretnosti u Srbiji. Mada, valjalo bi razmotriti mogućnost da se olakšicama obuhvate i potrošački krediti za kupovinu domaćih proizvoda. Glavni razlog za uvođenje navedenih olakšica jeste stimulisanje potrošnje domaćih proizvoda, a time i privredne aktivnosti. Država će imati mnogo više koristi od stimulisanja potrošnje na ovaj način, nego štete od poreskog oslobađanja po istom osnovu.
- c) Trebalo bi ukinuti lične odbitke za poreskog obveznika kod poreza na ukupan prihod građana, odnosno ostaviti samo odbitke za izdržavanog člana porodice. Naravno, ukoliko je to lice stvarno izdržavano, tj. ne ostvaruje prihode ni po jednom osnovu. Zašto bi trebalo ukinuti lične odbitke? Jednostavno, nije jasna svrha njihovog postojanja. Niti stimulišu niti destimulišu neku aktivnost poreskog obveznika, a valjda je sasvim prirodno da na sebe trošiš ono što zaradiš.

9.4. Porez na imovinu

Porez na imovinu je posebna priča. Na primeru ovog poreza može se videti kako kreatori naše fiskalne politike ne umeju da uzmu novac stimulisanjem privrednih aktivnosti. Sve su radili kako ne treba. Duskora je država bila vlasnik gradskog građevinskog zemljišta, a građani i privredni subjekti bili su samo korisnici konkretnih parcela. Zakon o planiranju i izgradnji, koji je usvojen 31. avgusta 2009. godine, predviđa da korisnici građevinskog zemljišta postanu njegovi vlasnici. Međutim, kao i sve kod nas, i realizacija ovog propisa malo će da potraje. Stoga ću nastaviti da u daljem tekstu koristim termin korisnik. Na primenu rešenja, koja ću predložiti za ovu vrstu poreza, izmena statusa korisnika građevinskog zemljišta neće uopšte uticati.

- a) Često su korisnici građevinskog zemljišta građani koji imaju kućicu ili dvorišni stan sa polulegalnim „kvadrataima”. S obzirom na to da stopa amortizacije, kvalitet gradnje i mesto stanovanja poreskog obveznika i članova njegovog domaćinstva igraju glavnu ulogu kod utvrđivanja poreza na imovinu, korisnici građevinskog zemljišta plaćali su zanemarljive iznose poreza. Kada je nešto zanemarljivo, onda naš čovek obično misli „baš me briga, 'leba ne jede” i upusti se u potpunu ekonomsku neracionalnost ili špekulaciju. Zbog preniskog poreskog opterećenja, vlasnici tih polulegalnih udžerica mogli su da „ucenjuju” investitore „gladne” posla i novca. Poslednjih godina, prilikom sklapanja kupoprodajnih aranžmana korisnici su tražili astronomske iznose za svoje pravo korišćenja. Odnosno, kod ustupanja prava korišćenja građevinskog zemljišta za „kvadrate” tražili su od 35 do 50% kvadrature koju je moguće legalno izgraditi na konkret-

noj parceli. Moglo im se, plaćali su porez na imovinu 1.000 do 2.000 dinara godišnje. Takva poreska politika dovela je do zablude da građevinskih parcela nema ili ima jako malo, tj. prouzrokovala je skok cene građevinskog zemljišta (prava korišćenja) za čak osam puta u poslednjih 10 godina. Povećanje cene zemljišta dovelo je do:

- vrtoglavog rasta cene izgrađenih nekretnina što kupovna moć našeg društva ne može da prati (detaljnije ću to opisati u delu koji se bavi stanogradnjom),
- potrebe investitora da „probijaju” kvadraturu iz građevinskih dozvola kako bi ostali komercijalno isplativi,
- smanjenja mogućeg obima stanogradnje, i
- „nepravdi” prema onim građanima koji nisu bili „alavi”, tj. neracionalni u svojim zahtevima prilikom ustupanja građevinskog zemljišta.

Nemam ništa protiv neracionalnosti korisnika parcela, ali cenu te neracionalnosti moraju sami da plate. Zašto? Zato što njihova „alavost” koči razvoj grada i smanjuje privrednu aktivnost. Ubire se manje poreza po osnovu PDV-a na materijal koji se koristi za izgradnju stanova ili drugih objekata, po osnovu PDV-a na prodaju stanova, poreza i doprinosa na zarade radnika koji grade nove objekte, po osnovu PDV-a na potrošnju plata pomenutih radnika i poreza na imovinu, jer je razlika između postojećih i planiranih „kvadrata” na štetu ovih drugih (a i novi stanovi su kvalitetnije izvedeni i ne uživaju oslobađanja po osnovu amortizacije). Takođe, naplata za komunalno opremanje zemljišta je usporena ili manja od potencijalnog obima. Osim toga, ponuda novoizgrađenih stanova je manja, a to uslovljava rast cena i „starih” nekretnina, te građani kojima su stanovi preko potrebni ne mogu ili jedva mogu da ih kupe i to obično manje kvadrature na neželjenim lokacijama. Sve navedene štete posledica su

nečije zamisli da mu pripada više nego dobitniku „sedmice” na lotou u Nemačkoj. E, da je naša država malo ozbiljnija, onda bi ona kao vlasnik zemljišta objasnila korisnicima zemljišta da „toj tako više nema da bidne”. Porez na imovinu trebalo bi razrezati na bazi planirane kvadrature na svakoj konkretnoj parceli, a ne na osnovu postojećih „kvadrata” (i to samo manjeg dela koji je legalan). Ne može se tražiti 200.000 evra za ar zemlje u Ulici Dimitrija Tucovića u Beogradu (što i nije neka lokacija), a da se istovremeno porez na imovinu na polusrušenu kuću na tom placu plaća kao da ar te zemlje košta 2.000 evra. Ili jedno ili drugo – po slobodnom izboru. Jare i pare još niko nije dobio, a i ne treba. To važi i za pomenute korisnike građevinskog zemljišta. Ukoliko predloženo rešenje dovodi do pravnih nedoumica, može se i preformulisati. Porez na imovinu se ubuduće neće plaćati na stanove, kuće, lokale, poslovne prostore itd., nego isključivo na pravo korišćenja građevinske parcele ili, po novom, na vlasništvo nad građevinskom parcelom. Pogadate? Veličina razrezanog poreza biće jednaka veličini poreza koji bi trebalo platiti kada bi na toj lokaciji bio izgrađen objekat planirane kvadrature.

- b) Naravno, trebalo bi predvideti određene mere kako korisnici građevinskog zemljišta ne bi došli u poziciju da budu ucenjeni od potencijalnih investitora. Naime, trebalo bi korisnicima parcela dati rok od dve godine da pristupe procesu privođenja zemljišta nameni. Tek nakon tog perioda porez na imovinu bi se obračunavao saglasno predloženom načinu. Znači korisnici građevinskog zemljišta imaju rok od dve godine da prodaju svoje pravo nekom investitoru, zaključe ugovore o zajedničkoj izgradnji ili sami krenu sa izgradnjom, tj. privođenjem

zemljišta nameni. Takođe, minimalan broj „kvadrata” koji korisnik zemljišta treba da dobije u ovim pregovorima treba da bude jednak količini uknjiženih „kvadrata” na njegovoj parceli. To će naterati vlasnike nelegalnih „kvadrata” da ih legalizuju i time obraduju gradske budžete (ili direkcije za gradsko građevinsko zemljište) plaćenim taksama za komunalno opremanje zemljišta.

- c) Pre primene predloženog sistema oporezivanja, trebalo bi proceniti kolika će se površina građevinskog zemljišta naći na tržištu zbog ovakvih poreskih rešenja. Ukoliko se pokaže da je to velika površina u odnosu na naše tržišno-investicione i građevinske potencijale, trebalo bi postupno primenjivati predloženu poresku ideju. Recimo, kad je u pitanju Beograd, novi sistem oporezivanja primenjivao bi se prve dve godine samo u opštinama Stari grad, Vračar i Savski venac. Naredne dve godine područje primene bilo bi prošireno na opštine Voždovac, Paliula i Zvezdara i tako dalje dok ne bi obuhvatilo svih 17 beogradskih opština. Na sličan način ovaj sistem mogao bi se primenjivati u drugim gradovima Srbije. Postupnost bi omogućila da se gradovi šire u koncentričnim krugovima, popunjavajući najpre sve slobodne i nedovoljno izgrađene parcele u centralnim opštinama pa dalje ka periferiji. Konačno bi se optimalno koristilo građevinsko zemljište. Osim toga, nakon početnog pada cene nekretnina ustanovila bi se njihova stabilnost što je neophodno za racionalne investicione odluke, kako investitora tako i kupaca novoizgrađenih stanova. Naime, samo je stalni pad cena gori od rasta cena, a do toga bi moglo doći usled enormnog rasta ponude građevinskih parcela.

- d) S obzirom na to da su manjinski korisnici zajedničke parcele obično neracionalniji ili samo pohlepniji, trebalo bi napraviti različite sisteme raspodele koji bi bili primenjivani kod plaćanja poreza i kod dobijanja izgrađenih „kvadrata” ili novca od prodaje prava korišćenja. Porez na imovinu plaćali bi svi korisnici podjednako, tj. nezavisno od veličine udela u parceli, jer pravo korišćenja jednog bez prava korišćenja drugog ne vredi ništa. Istovremeno, svaki korisnik dobio bi u raspodeli kvadraturu srazmernu njegovom udelu u zajedničkoj parceli, a uz ograničenje o minimalnoj površini koja se može dobiti – postojećim legalnim „kvadratima”. Jasna pravila onemogućila bi da dođu do izražaja decenijski, najčešće loši, komšijski odnosi opterećeni različitim iracionalnostima.
- e) Ukoliko poreski obveznik ne bi pristupio procesu privođenja zemljišta nameni ili ne bi plaćao razrezane poreze, država bi trebalo da sprovede prinudnu naplatu poreza, pa i preko imovine koja je predmet oporezivanja.
- f) Nadam se da kreatori naše fiskalne politike neće krenuti putem o kome se sada šuška. Radi se o tome da država namerava da, pored poreza na imovinu za kuće, stanove i poslovne objekte, dodatno oporezuje građevinsko zemljište na kome se te nepokretnosti nalaze. Zašto bi neko plaćao porez i na kuću ili stan i na zemljište na kome se kuća ili stan nalaze? Građevinsko zemljište ne može da se iskoristi za neku drugu svrhu nego da na njemu bude neki objekat. Takođe, nekretnine još ne lete, moraju biti na nekoj zemlji. Kažu, građevinski placevi vrede mnogo. Vrede, ali njihova vrednost je već izražena kroz porez na imovinu na stanove ili kuće. Možda se mi varamo? Možda nam država prilikom razrezivanja poreza na imovinu obračunava samo građevinsku vrednost naših stanova?

Zaboga, ko je ovde lud? Građevinske parcele vrede mnogo ili malo zato što bi na njima trebalo da bude neki objekat. Njihova vrednost je proizašla iz njihove upotrebne vrednosti. Koliko će vredeti ar zemlje na Vračaru ako na njemu ništa ne može da se gradi? Blizu nule. Rešenja koja sam predložio predviđaju da bi svaki korisnik građevinske parcele (nezavisno da li se na njoj nalazi neki kućerak ili je to gola ledina) trebalo da plaća porez na imovinu kao da je na njegovoj parceli sagrađen maksimalan broj dozvoljenih „kvadrata”. Čemu dalje oporezivanje istog? Gospodo kreatori poreza, treba li vam još para za budžet? Poslaću vam ovu knjigu kad je završim, možda nešto i naučite. Ma neee, samo je čitajte i sprovedite. Nije ni mozak za svakoga. Da vas pitam, je l' vi plaćate dažbine Infostanu? Pa, pri vrhu tabele na uplatnici, možda prva ili druga stavka, piše građevinsko zemljište. Hoćete li da ukinete ovu stavku pošto smo u međuvremenu postali vlasnici građevinskog zemljišta? Možda ste pomenutu meru, o kojoj se šuška, rešili da donesete iz straha da će država ostati bez prihoda sa uplatnica Infostana? Ona mora da ostane bez tih prihoda. Prirodno je plaćati naknade kada se koristi tuđa stvar, ali kada se koristi svoja zemlja oporezovana maksimalnim porezom na imovinu (predloženi model u ovom tekstu), čemu dodatna plaćanja?

- g) Nismo završili s porezima na imovinu. Ima još. Sada se planira povećanje ovog poreskog opterećenja tako što će se luksuzom smatrati sve preko 60 m² stambenog prostora. Neko se setio starog propisa, donetog pre mnogo godina, da jednom članu domaćinstva sleduje pravo na 15 m² stana. Mislim da ekonomsku nemoć danas, kao i nerazvijenost u prošlosti, ne bi trebalo da uzimamo kao

merilo luksuza i komfora. Ukoliko se radi o višečlanoj porodici, teško da je luksuz ako ona ima kuću od 100 m² ili čak 200 m² s podrumom i garažom. Jedno je živeti u 500 i više „kvadrata” sa bazenom i velikim dvorištem oko kuće, a drugo živeti u stanu ili delu zajedničke kuće, pa makar taj prostor bio i veći od 100 m².

- h) Trebalo bi razmotriti i pitanje poreskog opterećenja vlasnika nepokretnosti koji svoju imovinu izdaju u zakup. Naime, vlasnik nepokretnosti može živeti u jednom stanu ili kući i to može biti mera njegovog luksuza. Ukoliko vlasnik ima više nepokretnosti koje izdaje u zakup, tu se ne radi o bahatom trošenju već o njegovoj poslovnoj aktivnosti. Prema tome, porez na imovinu na stanove ili kuće koji se izdaju, trebalo bi da se određuje po linearnoj stopi od 0,4% kao kod privrednih subjekata. Šta će se desiti usled prošlogodišnjeg enormnog povećanja poreza na imovinu (i do osam puta na nekim lokacijama)? Zbog visokog fiksnog opterećenja (poreza), zakupodavci će spustiti cenu zakupa kako im nekretnina ne bi zvrjala prazna i tako će umanjiti porez koji plaćaju na zakup nepokretnosti. Posledica toga biće niži porez na ukupan prihod na kraju godine, kao i PDV na potrošnju od tako dobijenog zakupa. Da i ne govorim o onim zakupodavcima koji će zbog dodatnog poreskog opterećenja skliznuti u sivu ekonomiju. Neće prijavljivati nikakav zakup, a državi će ostati samo prihodi od poreza na imovinu i PDV na potrošnju od zakupa. Krajnji rezultat nerazumno velikog povećanja poreza na imovinu biće manja količina ukupnog poreza koja će se sliti u budžet. Istovremeno, doći će i do pada priliva deviza, jer stranci koji rentiraju objekte na boljim lokacijama plaćaju svoje obaveze u devizama (nezavisno od toga da li ih prethodno promene u banci

da bi dinarima platili zakupodavcu). To znači da će samo stranci imati koristi od povećanja poreza na imovinu, a da će efekti toga po građane Srbije, budžet i platni bilans biti negativni. Za koga rade naši ministri i poreznici? Od koga dobijaju platu? Jednom rečju, „reket”, bez ma kakvog stimulansa.

- i) Trebalo bi napisati nekoliko rečenica i o skali vrednosti nekretnina na osnovu koje se određuje visina poreske stope, tj. dvostrukim aršinima države. Zakon sa pomenu-
tom skalom donet je 2001. godine. Većina nekretnina u Srbiji tada je bila u grupi najniže poreske stope, tačnije do 6.000.000 dinara ili 200 hiljada nemačkih maraka. Ispravno je utvrđeno da je bogatstvo posedovanje nekretnine čija vrednost prelazi 30.000.000 dinara ili jedan milion nemačkih maraka. Šta se u međuvremenu dogodilo? Inflacija je bila oko 150%, država je povećala vrednost m^2 (na bazi koje se utvrđuje poresko opterećenje) za blizu 300%, a gle čuda, dinarske nominalne vrednosti u navedenoj skali ostale su nepromenjene. Inflacija i promena cena postoje za državu, ali ih nema za građane! Država se ponaša kao seljanka na pijaci koja vara na kantar. Džaba vam titule i studije u inostranstvu, gospodo ministri, vi ste za opanke. U Srbiji se za ljude s takvim manirima kaže da su „jajare”. Da bi poštovali svoju državu, građani moraju da osećaju da su oni i država na istoj strani, a ne da država bude glavni kreator poslovne klime „ko će koga da zavrne”. Građani će uvek pobediti državu. Imaju najubojitije oružje – korupciju.
- j) Na kraju, trebalo bi nešto uraditi i po pitanju smanjivanja tržišne vrednosti nepokretnosti na osnovu stope amortizacije. Sada ona iznosi 1,5% za svaku godinu, sa maksimalnim nivoom umanjenja od 70%. Stopu amortizacije

trebalo bi smanjiti na 0,5% godišnje, kako bi bile izbegnute anomalije koje dovode da toga da vlasnici novih stanova plaćaju tri puta veći porez od svojih komšija koji živi u staroj susednoj zgradi. Istovremeno, cena starog i novog stana je ista na tržištu.

Šta bi se dogodilo ukoliko bi se primenila predložena rešenja kod oporezivanja imovine? Svi bi bili na dobitku:

- najviše država kroz raznorodne višestruko veće poreze i doprinose,
- direkcije za građevinsko zemljište kroz takse za komunalno opremanje zemljišta,
- investitori i izvođači kroz povećan obim aktivnosti koji ne bi bio usporavan različitim neracionalnostima,
- građevinski radnici kroz redovne prihode,
- industrija građevinskog materijala kroz veći plasman svojih proizvoda, i
- kupci stanova jer bi novi način oporezivanja doveo do pada cene, kako novih tako i starih nekretnina (objašnjenje sledi u delu koji se bavi stanogradnjom).

Jedino bi korisnici zemljišta smatrali da su oštećeni. Dobili bi samo ono što i treba da dobiju, tj. ono što su dobijali pre nekoliko godina – pre nego što je nekontrolisano tržište pokrenulo spiralu gluposti, kratkoročnih i pojedinačnih dobitaka, a dugoročnih gubitaka cele nacije. Mali gubitak neracionalnosti naspram velikog dobitka racionalnosti – tako bi trebalo da se vodi smisljena poreska politika. Budžet bi se punio i to nezavisno od toga da li postoji svetska finansijska kriza ili ne. Na kraju, želim da naglasim: korisnici zemljišta koji poseduju objekte čija veličina odgovara planiranoj kvadraturi u regulacionim planovima ne bi trpeli bilo kakvo povećanje poreskog opterećenja zbog uvođenja predloženog modela oporezivanja.

9.5. Posredno oporezivanje građana

Preko cena električne energije, gasa, javnih komunalnih usluga, fiksne telefonije, zdravstvene zaštite i drugih usluga čije su cene pod kontrolom države trebalo bi uvesti „posredno oporezivanje građana”. Šta bi podrazumevalo posredno oporezivanje građana? Svake godine, na bazi prijavljenih prihoda za porez na ukupan prihod građana, bila bi utvrđivana dohodovna sposobnost konkretnog pojedinca i ona bi bila označena poreskim brojem (jedinstveni matični broj građana uvećan za jednu cifru). Dohodovna sposobnost bila bi iskazivana u pet grupa i to istih onih koje određuju i visinu poreske stope kod poreza na ukupan prihod. Naravno, cene navedenih proizvoda i usluga bile bi različite za svaku grupu poreskih obveznika. Naime, ukoliko neko ima veće prihode nego prosečan građanin u Nemačkoj, nema razloga da uživa beneficije „socijalnih”, ekonomski neisplativih cena kakve su obično cene proizvoda i usluga koje kontroliše država. To bi lokalnim samoupravama znatno smanjilo izdvajanje sredstava za subvencionisanje javnih preduzeća. Verovatno će se pojaviti kritičari ove ideje. Isticaće neravnopravan položaj građana prilikom plaćanja različitih cena za istu vrstu usluge (proizvoda). Slažem se! Ali, bolje je da imućnije građane oporezujemo na ovaj posredan način, pri kojem oni mogu da „kontrolišu” veličinu svojih troškova (poreza), nego da im razrezujemo visoka poreska opterećenja na koja obveznici ne mogu da utiču (sada je to slučaj kod poreza na imovinu, a u budućnosti kod poreza na ukupan prihod građana zbog planiranog povećanja progresivnih poreskih stopa). Dana 25. oktobra 2009. godine, na RTS-u je objavljena informacija da je u pripremi „socijalna karta” u vezi sa plaćanjem električne energije i komunalnih usluga. Pomisliću da me neko špijunira ili da me neki kafanski prijatelj „otkucava”. Šalim se! Znam da to nije slučaj. Pričao sam o ovome još pre 10 godina,

a sada je život nekog naterao da potraži rešenja slična mojim predlozima.

9.6. Efekti predloženih mera kreditno-monetarne i spoljnotrgovinske politike

Ukoliko bi bile primenjene predložene mere iz oblasti kreditno-monetarne i spoljnotrgovinske politike, to bi dovelo do:

- a) legalizovanja sive ekonomije i povećanja raznorodnih budžetskih prihoda – direktna posledica ukidanja papirnog novca i kontrolisanog raspolaganja stranim sredstvima plaćanja (devizama) u gotovini;
- b) rasta budžetskih prihoda po osnovu carina zbog radikalnog povećanja carinskih stopa – „degresivni sistem carina”;
- c) sekundarnog efekta povećanja carinskih stopa na rast budžetskih prihoda – većeg priliva po osnovu PDV-a na uvezene proizvode. Povećaće se osnovica PDV-a zbog rasta carina.

9.7. Ostali porezi

Preostale vidove poreza – porez na dobit preduzeća, porez na prenos apsolutnih prava, te porez na nasleđe i poklon – trebalo bi zadržati na sadašnjem nivou. Kada prođu dve godine od primene predloženih rešenja, trebalo bi razmotriti pomenute grupe poreza i eventualno korigovati visinu njihovih stopa.

9.8. Sekundarne obavezne rezerve

Ukoliko sve ovo ne bude dovoljno za ujednačavanje prihoda i rashoda javne potrošnje, onda bi se nedostajuća sredstva mogla obezbediti kroz mehanizam sekundarnih obaveznih rezervi. Naime, komercijalne banke imale bi obavezu izdvajanja pri-

marnih i sekundarnih obaveznih rezervi. Primarne obavezne rezerve (postojeći oblici obaveznih rezervi koje utvrđuje NBS) ne bi bile kamatonosne. Sekundarne obavezne rezerve bile bi kamatonosne i njih bi činile različite hartije od vrednosti koje emituje država. Na taj način, svake godine bi se dovodila javna potrošnja u ravnotežu i to bez posebnih „ad hok” rešenja, tj. sa unapred jasno utvrđenim pravilima koja bi stimulisala tu „privrednu igru”. Istovremeno, država ne bi morala kao sada da plaća visoke kamate. Kamatne stope na ove hartije od vrednosti bile bi najniže na tržištu – tri do četiri puta niže od sadašnjih na zapise Trezora Republike Srbije.

Da mi je neko pre deset godina pričao da ću na fiskalnu politiku da potrošim toliko stranica... slatko bih se nasmejao. Taj deo ekonomske politike ne smatram preterano kreativnim. Čekaj, čekaj, pa od 5. oktobra 2000. godine na poziciji ministra finansija najduže su se zadržala gospoda Đelić i Dinkić. Opet njih dvojica. To već objašnjava postojeće stanje stvari. Znaite onu narodnu o pravljenju i ispravljanju grešaka?

Na kraju dela o fiskalnoj politici evo još jednog saveta ministarki finansija. Znaite li koji je najjači prirodni zakon? Koji zakon nikad ne biste smeli da zanemarite u svom stvaralačkom radu? Naravno, ukoliko želite da Vam predloženi zakoni budu dobri. Da budu dobri, to znači da se lako sprovede. Taj prirodni zakon jeste nagon za samoodržanjem. Možete Vi da pišete šta god želite, ali građani Srbije moraju da jedu, piju, da se oblače i da žive u nekom prostoru... A porez za državu? Ako pretekne. Kazne? Ma 'aj'te, molim vas! Ne cedi se suva drenovina. Videli ste, nisam za to da porezi imaju nultu stopu. Ali, jesam za to da građani osećaju i znaju (i samo tim redom) da svakovrsne poreze mogu i treba da plate.

10. Sektor unutrašnje trgovine

Ubrzani razvoj trgovinskih lanaca, izgradnja megamarketa i šoping molova u potpunoj su nesrazmeri s razvojem proizvodnog sektora naše ekonomije. Zbog pozicije koju funkcija kupca obezbeđuje (toga bi trebalo da se setimo kada pregovaramo sa EU) došlo je do različitih anomalija kod uspostavljanja poslovnih običaja. Kada se na to doda dugoročna opšta nelikvidnost prouzrokovana malom veličinom novčane mase, dođe se do rasta nelikvidnosti proizvođača i uvoznika u korist trgovačkih firmi. Ukoliko proizvođači i uvoznici imaju sopstvena obrtna sredstva, ona tokom vremena postaju dugoročni izvor kapitala za trgovce. Nakon potrošnje sopstvenih sredstava, proizvođači i uvoznici moraju kratkoročno da se zadužuju (ili, u najboljem slučaju, srednjoročno) da bi raznorazne trgovce dugoročno kreditirali. To je pravi recept za propast! Proizvođači i uvoznici prvo postanu nelikvidni, iako su solventni, a samo je pitanje matematike i okolnosti kada će se izgubiti i ta solventnost, tj. ukupna rentabilnost poslovanja. Vlada i NBS su objavile da je više od 95% subvencionisanih kredita iz „prvog paketa mera za rešavanje krize” otišlo na kredite za likvidnost. Je li se oni to hvale? Krizu će početi da rešavaju kad shvate da treba da se stide zbog ovog podatka.

Verovatno ste čuli o plaćanju na 150 dana? Nije loša ta trgovina – uzmeš robu dvadeset puta godišnje, a platiš je samo dva puta u

istom periodu!?! Pametnice će reći: Jeste, ali to je samo dok ne počneš da plaćaš, posle plaćaš u istoj dinamici u kojoj i uzimaš robu. Može, al' malo sutra! Prvo, gospodo trgovci, vi samoinicijativno produžavate rokove plaćanja. Kao drugo, umesto da se proizvođači i uvoznici raduju zbog povećanja prometa, oni moraju da čupaju i ono malo kose što im je ostalo na glavi, jer to za njih znači dodatno zaduživanje uz visoku kamatu.

Šta se dobije kada trgovačke firme „uvrtanjem ušiju” dobavljajima obezbede sebi beskamratne dugoročne kredite. Ništa dobro. Megalomanija i nerentabilni poslovni projekti. Što da ne kada je džabe. Niču megamarketi kao da se podižu kiosci. Možda neki ljudi raspolažu poverljivim informacijama? Možda „znaju” da će doći do useljavanja 100 miliona Kineza u Srbiju ovih godina, pa se kapaciteti radnji prave po tom budućem broju stanovnika naše zemlje. Sve je dobro dok piramida raste, a ona raste tako što se traže novi i novi, sve duži rokovi. Ne može se nahraniti glad megalomanije. Niko ne zna koliko nerentabilnih projekata može da bude. Na kraju puta svaki trgovački lanac postaje nelikvidan, krene da se zadužuje, vrlo brzo postaje prezadužen i nijedna banka više neće da mu odobri kredit. Još više se kasni sa plaćanjem i još više se ugrožavaju robno-novčani tokovi. Tada nastupa sezona jesen–zima 2009. godine. Prelikvidne banke nemaju kome da odobre kredite sa više nego korektnim uslovima, tj. subvencionisane kredite za likvidnost. Kome dati novac kada je 67.000 privrednih subjekata u blokadi? Većina ostalih je prezadužena te ne može da se kvalifikuje za dobijanje kredita. Oni malobrojni koji su likvidni imaju dovoljno sopstvenog kapitala jer vode konzervativnu finansijsku politiku (neracionalnu, ali sigurnu – zihervarijanta). Vlada jeste donela odluku o subvencijama kamata na kredite za likvidnost, ali njih ne mogu da uzmu oni kojima su potrebni. Tako dolazimo do sledećeg paradoksa. Iako je nov-

čana masa mala, nema ko da uzme kredite, odnosno formira se tržišna ravnoteža na daleko nižem nivou od potencijalnog i potrebnog. Kao rezultat svega prethodnog, poslovne banke vrše pritisak na ionako „plitko” devizno tržište (da li radi vraćanja starih kredita ili zbog špekulativne zarade, sasvim svejedno). Zbog rasta kursa dolazi do inflacije koja dalje proizvodi još veće probleme svim učesnicima u privrednom životu. Nažalost, moraću da citiram sebe: Jedino je glupost beskonačna.

Da li, pored trgovaca, još neko izvlači kratkoročnu korist iz ovakve situacije? Neko će reći – potrošači, jer u nekim marketima dobijaju odloženo plaćanje na 100 dana. Lepo je to – odeš, kupiš hleb i mleko i to platiš za 100 dana. Ali, koliko platiš? Naizgled je to beskamatno. Međutim, u tim cenama je već ukalkulisana tolika kamata da „bride uši” i to „na zeleno” – zbog zelenaških stopa. Šta se dogodilo? Proizvođači i uvoznici, tj. dobavljači su zbog odloženog plaćanja ukalkulisali kamate u cene. Ako nikako drugačije, onda kroz visoke zarade ili marže. Tako formirane cene proizvoda su na znatno višem nivou od realnog. To važi za sve u lancu, jer ukoliko nešto proizvodite vi morate da uzmete kredit za finansiranje proizvodnje. Zatim, zbog male efektivne tražnje (realizacije) morate da uzmete kredit za kreditiranje zaliha gotovih proizvoda. Posle toga, zbog prodaje na odloženo sa rastućim i slobodnoklizajućim rokom morate da uzmete kredit da bi kreditirali potraživanja. To nije sve. Kupci kasne, a to znači i dodatni kredit za kreditiranje potraživanja sa isteklim rokom. Znači, naš nesrećni proizvođač mora četiri puta da se zaduži, i to pod visokim kamatama, kako bi proizveo, prodao i naplatio ma koji komad svog proizvoda. Slično višestruko zaduživanje opterećuje i uvoznike, mada je kod njih ovaj problem manje izražen, ali ih zato muči veći problem valutnog rizika. Kao što rekoh, to važi za sve u lancu. Zbog toga su cene proizvoda u našoj zemlji bar 30% veće od realnih.

Pa vi, građani Srbije, pazarite hleb i mleko odloženo na 100 dana.

I to nije sve. Rok plaćanja je samo jedan od „bisera” koji vas očekuje ako hoćete da prodajete robu u unutrašnjem prometu. Dočekaće vas i rabati, super rabati i raznovrsne naknade, pa prva punjenja, fi listinzi i obavezne kompenzacije. Kakve su to gluposti! Kakvo je to poništavanje osnovne funkcije trgovine, ekonomije i logike! Prvo punjenje znači da svom kupcu dajete besplatno prvu isporuku robe za svaki lokal koji ima. Naravno, ako u međuvremenu otvori novu prodavnicu, prva isporuka biće besplatna. Fi listinzi su fiksne naknade koje plaćate svom kupcu da bi on kupovao robu baš od vas. Oni se plaćaju po svakom bar kodu (to su one vertikalne, crno-bele – šampionske prugice na proizvodu). Deset vrsta čokolada, dajte 100.000 evra. Možda biste vi na tržište kafe? Može, dajte 200.000 evra. Obavezne kompenzacije znače da morate da kupite robu od svog kupca za recimo 20% svojih potraživanja. A šta ćete sa njom? Pa trgujete, bitno je da se obrće. Kod nekih to ide dotle da tek po isteku roka plaćanja dobijete robu u kompenzaciji. To znači dodatnih 150 dana za naplatu bazičnog proizvoda koji je naplaćen kroz kompenzaciju, dakle cirka 300 dana rok plaćanja. Pa onda „igranka”: rabati i super rabati, pa rabati na kraju godine za povećanje prometa. Bez 10% osnovnog rabata ne upuštajte se u razmišljanje. To što vam promet raste zbog rasta kursa, nema veze! Sredstvo plaćanja kod nas je dinar – promet je poslednje godine skočio za 20%, daj još 5% rabata. Proširili ste asortiman proizvoda ili je možda vaš kupac otvorio neku novu radnju? Nema veze, promet vam se povećao, dajte još neki procenat rabata. Kada se ugovore ove manje-više poznate stavke, onda dođu naknade zato što ne nosite zelenu kravatu ili zato što vam je logo firme u žutoj boji. Šalim se, naravno. Ali i to bi bilo bolje, tj. poštenije, nego da se traže nak-

nade za širenje tržišta, za kalo, rastur i lom, za marketing i druge stvari. Postavljam samo jedno pitanje: Ako dobavljači i potrošači plaćaju sve ovo, koja je funkcija trgovaca u ekonomiji? Da ostvaruju profit? Nemojmo biti glupi monetaristi. Profit je samo posledica, za njega mora nešto i da se uradi. E, a onda dođu profesori oportunisti i kažu nam da naši trgovci rade sa skromnim maržama!?! Koliko košta čast, doktorat, profesija? To je isto kao i prodavanje ispita za 200 ili 500 evra.

Neko će možda reći da se prethodno navedeno odnosi samo na velike trgovinske lance. Nije tačno. Opšti nivo cena se formirao na višem nivou. Rokovi plaćanja, rabati, fi listinzi... sve to je prisutno i kod „manjih trgovaca”, ugostitelja ili jednostavno kod kupaca bilo koje robe koji ne drže radnje, nego kupuju repromaterijal za proizvodnju ili ma šta drugo.

Prethodne konstatacije su posledica „prepisivanja” iliti one narodne: „Videla žaba da potkivaju konja, pa i ona digla nogu”. Prirodno je što su veliki trgovci požurili sa „prepisivanjem” – oni jedini izvlače neku kratkoročnu korist iz svega. Ali da ministar trgovine posmatra kako „đaci” prepisuju i da ih ne izbaci sa časa, e to je već previše! U vreme kada sam ja išao u školu, toga nije bilo. Marš napolje i kec u dnevnik. Trgovačke kompanije na Zapadu jesu izgradile slične odnose, ali to su uradile u dugom periodu evolucije kada su njihovi dobavljači, mahom proizvođači, prošli kroz automatizaciju procesa proizvodnje i druge načine spuštanja proizvodne cene svojih artikala. Tako je u prodajnoj ceni proizvoda nastao prostor za navedene vidove „reketiranja” dobavljača. Ali primenjivati iste mehanizme u Srbiji – gde ne može da se postigne prihvatljiv nivo proizvodnje, gde je tehnologija zastarela, gde ima nebuloznih finansijskih troškova „a la Jelašić”, gde ima viška zaposlenih koje ne možete lako da otpustite, gde je tržište veštački smanjeno po-

grešnom ekonomskom i spoljnotrgovinskom politikom i gde veliki broj dobavljača predstavljaju uvoznici čija je zarada niža od zahtevanih rabata i drugih pogodnosti – to je već potpuna budalaština. Kakva žaba, ona je bar imala noge, ovi naši trgovci su bezudna stvorenja. Nisam neko ko će da plaće nad sudbinom uvoznika. Ali, ako je država propisala (dozvolila) uslove pod kojima se nešto uvozi, onda i uvoznici te robe treba da zarade, a ne da gube.

Pre nego što iznesem šta smatram da bi trebalo uraditi u ovoj oblasti, želim da napomenem da nisam prepisivao mere Vladimira Putina objavljene u „Politici” 26. juna 2009. godine. „Politika” me je zatekla na plaži u Porto Karasu u Grčkoj. Mora da me je ocinkario vlasnik beogradske kafane koju često posećujem. Ima i brkove (gazda kafane), evo zamišljam ga u kožnom mantilu i sa kačketom. Uvek mi je bio sumnjiv. Mislim da radi za Ruse. Imam žive svedoke da sam u njegovoj kafani i to šest meseci pre gospodina Putina predlagao sve ono što je on tražio od ruskih trgovaca. Samo se malo šalim sa Nikolom (gazdom kafane) i sa gospodinom Putinom. Jednostavno, život vas natera da potražite najbolja rešenja (to sam već pominjao). Samo, mi nemamo Putina.

Šta bi trebalo da uradi sadašnji-bivši ministar trgovine? Ne mnogo. Za početak trebalo bi da zahteva donošenje propisa po kome bi maksimalni rok plaćanja bio 30 dana. Kako se bude povećavala novčana masa, tj. nivo monetizacije, rok plaćanja bi se mogao produžiti do 60 dana. Imajući u vidu opštu nelikvidnost, verovatno bi s novim rokovima plaćanja propale sve naše firme. Ne bi mogle da izmiruju svoje obaveze na vreme. Međutim, državi je mnogo isplativije da se pomenuti subencionisani krediti za likvidnost troše na saniranje ovog problema, a ne samo da se daju, bez ikakvih pokušaja rešavanja određenih

problema. Daš subvenciju, tačnije potrošiš pare građana, a ništa ne promeniš. Dokle? Da li bi ovi rokovi blagotvorno delovali protiv mehanizama troškovne inflacije? Sigurno. Nestale bi kamate koje se uračunavaju u cenu proizvoda. Odnosno, omogućilo bi se smanjenje marži i cena ili bi se ostavio prostor za povećanje zarada zaposlenih od čega bi svi u društvu imali koristi.

Sledeća mera koju bi trebalo sprovesti jeste ograničavanje kumulativnog rabata (uključiv i knjižna odobrenja za povećanje prometa na kraju meseca, kvartala ili godine). Naime, zbirni procenat svih vrsta rabata ne sme biti veći od 10%. Zatim, trebalo bi ukinuti sve vrste naknada, fi listinge, prva punjenja, obavezne kompenzacije i druge secikesne mehanizme. Mogu da ostanu samo naknade za neizvršavanje ugovorenih obaveza za vreme promotivnih aktivnosti, naknade za reklamiranje u katalogima ili na Internet sajtovima. Da ne bude da sam bez duše, evo jednog lepog predloga koji bi mogao da se primenjuje umesto fi listinga (koriste ga neki trgovački lanci u Nemačkoj). Svaki dobavljač može da garantuje trgovcu promet koji će da ostvari. Garantovani promet je predmet dogovora, a ne „reketa” koji se kod nas naplaćuje kroz fi listinge. Ukoliko dobavljač obmane trgovca, tj. ovaj realizuje manji promet od dogovorenog, onda će to i platiti. Sledeći put to neće činiti. Ili, ako trgovac traži veliki garantovani promet, dobavljač ne mora na to da pristane jer unapred zna da li to može da se ostvari. U principu ista stvar, ali košta samo kada se vara na kartama.

Trgovci bi trebalo slobodno da formiraju svoje marže (cene). U tom slučaju, cene u njihovim radnjama ili katalogima zavisice od njih samih, od njihove osnovne funkcije kao trgovaca, a ne od toga koliko su uspešno „izreketirali” nekog dobavljača. Prodajni objekti će biti građeni iz sopstvenih ili pozajmljenih,

kamatom opterećenih, sredstava i eto domaćinskog poslovanja i racionalnih poslovnih odluka. Broj rentabilnih projekata rastao bi brže nego što sada raste broj nerentabilnih (koji imaju dobro đubrivo, zove se „za dž”).

Naravno, trebalo bi predvideti visoke kazne za one koji bi pokušavali da izvrstaju predložene mere preko kasa skonta. To znači da može biti odobren popust za plaćanje pre roka (recimo u prvih 15 dana), ali da taj popust mora da se kreće unutar parametara koji zavise od stope inflacije, referentne kamatne stope i sličnih ekonomskih kategorija.

11. Stanogradnja

Stanogradnja je sektor privrede koji možda ima najveći međusektorski uticaj, tj. ima najveće sekundarne efekte investiranja. Iako su stanovi besplatno dobijani do pre dvadeset godina, tada smo ih gradili tri do četiri puta više nego sada kada se oni kupuju. Ne znam da li vi ovo možete da razumete, ali po meni tu nema logike. Međutim, izgleda da su to razumeli članovi naše vlade, na čelu sa ministrom Milutinom Mrkonjićem kome se sa zadržkom pridružio i doktor Oliver Dulić – ministar za zaštitu životne sredine i prostorno planiranje. Pre više od godinu dana objavljeno je da se sprema paket mera – finansiranje ili izgradnja neprofitnih stanova koji bi bili prodavani građanima za 560 do 780 evra/m². Naslovi u novinama su prećutali da će stanovi biti u Borči ili Barajevu. Da tu neće biti nikakvog profita, to je sigurno, al' će zato biti mobe građevinske operative (to vam je ono kad radite za prasetinu i pivo, jer vam obavljani radovi neće nikad, ili skoro nikad, biti plaćeni). Još samo preostaje da se organizuju radne akcije omladine: ORA Borča, Ovča i ostale ča, ča, ča... Da se uposli ta mladež koja sedi po kafićima, „majku ti Božiju!“. Pored pomenute cene m² stana, ministar Mrkonjić je rekao i da će građevinsko zemljište biti prodavano sa rokom otplate od 25 godina, te da će komunalna infrastruktura pasti s neba i biti otplaćivana kroz naplatu komunalnih usluga. Lično bih zamolio gospodina Mrkonjića da

natera Direkciju za građevinsko zemljište i izgradnju Beograda da uradi bar onu komunalnu infrastrukturu za koju je odavno uzela novac. Mislim... pre nego što Direkcija krene u neprofitne projekte za koje neće uzeti pare, al' će da odradi posao. Predlažem investitorima da ubuduće formiraju cenu m² stana po pozicijama: izvođenje radova 600 evra, komunalna infrastruktura 200 evra plus komunalna infrastruktura za Mrkonjića 100 evra, zemljište 500 do 1.000 evra plus građevinsko zemljište za Mrkonjića 200 evra i još neka skromna zarada koja bi makar za neki procenat bila veća od kamate koju nude banke. Ta kamata se u ekonomskoj nauci zove oportunitetni trošak.

Ministar Mrkonjić je još jednom uspeo da šokira javnost (ovog puta stručnu) na savetovanju o krizi u građevinarstvu organizovanom u Privrednoj komori grada Beograda. Dok su investitori i izvođači razmišljali o „nemogućoj misiji” – kako napraviti m² stana za cenu s početka ovog dela teksta – ministar Mrkonjić je krenuo dalje najavivši da će se u Beogradu sledeće godine graditi 20.000 stanova po ceni od 500 evra/m². Onda je došlo do promene učesnika akcije „Nemoguća misija”. Građevinari su velikodušno prepustili žutu majicu ministru Mrkonjiću. Doktor Dulić se vešto odbranio rekavši da on jeste član stranke koja voli žutu boju, ali da je on lekar, a oni nose bele mantile. Većina učesnika je to shvatila kao znak njegove predaje, tj. da ni njemu nije jasno o čemu priča drug Mrka. Dana 25. oktobra 2009. godine, Tanjug izveštava da je ministar Mrkonjić najavio zakašnjenje u izradi projekta jeftinih stanova i da se njegova realizacija pomera za kraj godine. Takođe, rekao je i da će cena stanova biti između 400 i 500 evra po m². Šta reeeći? Biće tih stanova u naselju Potemkin. To vam je tu, nadomak trga gde na vrbi rađa grožđe.

Iskren da budem, razumem stav ministra Mrkonjića – stanovi bi trebalo da budu jeftiniji kako bi građani mogli da ih kupe.

Trebalo bi pokrenuti i građevinsku operativu velikim projektima, ali nije dovoljno samo to poželeti, mora se nešto i znati, treba poznavati tržište, napraviti mehanizam u kome niko neće biti na gubitku, u kome će svako da zaradi, uključivši i državu. Polovina potencijalnih kupaca u Srbiji je više od šest meseci čekala da padne cena nekretnina, jer je tako rekao gospodin ministar, graditelj mostova. Ko god bude čitao ovaj tekst, biće razočaran. Niti će cene nekretnina padati, bar ne značajno, niti će biti stanova po navedenim cenama. Zašto neće padati cene stanova?

Za početak, kupite „Krov oglase”. To je časopis s najvećom ponudom stanova i drugih nekretnina. Površnim listanjem ustanovićete da ponuda novih stanova čini 10 do 20% od ukupne ponude. Ponuda novih stanova je bitan činilac na tržištu, jer su investitori novih stanova jedini racionalni učesnici na strani prodavaca nekretnina. Ukoliko ne mogu da prodaju stanove po željenoj ceni oni će tu cenu spuštati, u zavisnosti od situacije i svojih tekućih obaveza. Međutim, to spuštanje cene može ići najviše do 25%, jer je toliko učešće zarade u prodajnoj ceni novog stana. U slučaju da je cena stanova spuštena ispod ovog procenta, to znači da je investitor odlučio da prestane da se bavi navedenim poslom – završiće s gubitkom ali čistog obraza ili će konkretne stanove prodavati po nekoliko puta ne bi li dospao na naslovne strane novina ili može biti u čitulje. Nikad ne znate koliko neki kupac može da bude nervozan! Veći deo ponude čine stari stanovi iz otkupa, te stanovi dobijeni po osnovu nasledstva, poklona ili slično. E, njihovi vlasnici najčešće nisu racionalni. Najviše bi voleli kada bi za novac od prodatog stana mogli da kupe takva dva i to u istoj zgradi. Budući da je ovoooliki raspon između želja i mogućnosti, prodavci većine stanova teško se odlučuju na smanjenje cene. Neko će reći... pa, neće prodati stan. To i nije neki problem. Obično vlasnik stana i

nema želju da proda stan i menja lokaciju posle 30 godina navikavanja na komšiluk. Tačnije, stan neće biti prodat (ili mu cena neće biti spuštena) sve dok sin i snaja ne krenu da potežu hladno oružje jedno na drugo ili dok svekrva ne počne da dobija batine, više od dva puta nedeljno, od svoje nikad nevoljene snajke. Naime, vlasnici starih stanova biće strpljivi, čekaće da kriza prođe ili da se pojave „Godo” stanovi (S. Beket) gospodina Mrkonjića. Neće se ugledati na investitore novih stanova. Zbog toga što nemaju nikakve finansijske obaveze, cene svojih stanova smanjivaće vrlo malo ili nimalo. Rast cena u novogradnji je dobar katalizator za skok cena starih stanova, ali zbog opisanih razloga to ne važi u obrnutom smeru. Dakle, pogrešna je pretpostavka da su svi učesnici na tržištu racionalni.

U međuvremenu, ministri su se dozvali pameti. Bar što se tiče cene stanova koji će se graditi. Utvrdili su cene u rasponu od 895 evra do 1.595 evra po m² za Beograd (zaključno sa delovima druge zone), a za ostale gradove u Srbiji od 695 evra do 1.100 evra po m². Ali, kasno ministar Dulić na tržište stiže. Bez obzira na to što su sada utvrđene cene manje-više realne za navedene zone (lokacije), već je kasno. Pola godine pre i posle pomenutog savetovanja u Privrednoj komori, ministri su „ubijali” stanogradnju zbunjujući tržište pričama o 500 evra po m². Postupci ministara imali su gotovo isti efekat na građevinarstvo kao i finansijska kriza i rast kamatnih stopa na stambene kredite. Investitori i građevinska operativa su upropašćeni, kupci su uplašeni, a vlasnici lokacija – zemljišta i dalje su neracionalni. Naivno je pomišljati kako će sve da „legne” ako se popravi stanje u bankarskom sektoru. I bez subvencija države, bankari su poboljšali uslove za stambene kredite, tj. oni nisu mnogo lošiji u odnosu na uslove pre krize. Međutim, ništa se ne dešava. Investitori su samoinicijativno spustili cene i odrekli se zarade ne bi li „navatali” nekog kupca. Opet ništa. Došli

ministri, konstatovali tržišno stanje stvari, dali malu subvenciju i sve će da krene. 'Oće, samo da vidimo kad? Problemi su mnogo dublji. Treba nam generalno spremanje stambeno-investicionog tržišta, a ne marketing.

11.1. Rast cena nekretnina

Šta je uslovalo nerazuman rast cena nekretnina u velikim gradovima? Tržište?! Je l' to zbog one velike tražnje koja je odjednom, kao po komandi, nestala u oktobru 2008. godine. Nema velike potražnje – ona je sada ista kao i pre tri ili pet godina, ali je u međuvremenu došlo do fantastičnog skoka cene inputa. Za one koji vole teoriju, to je klasičan primer inflacije troškova. Strukturu cene novoizgrađenih stanova čine:

- cena građevinskog zemljišta (prava njegovog korišćenja),
- visina naknada za komunalno opremanje zemljišta,
- cena izvođenja radova i građevinskog materijala, i
- zarada investitora.

U poslednjih deset godina cena građevinskog zemljišta porasla je za osam puta, cena komunalnog opremanja zemljišta dva puta, a cena izvođenja radova i građevinskog materijala skoro dva puta. U relativnom smislu, zarada investitora ostala je nepromenjena i ona iznosi oko 30% cene koštanja. Za isti period cena stambenog prostora skočila je za oko tri puta.

Koji troškovi bi mogli biti smanjeni da bi na racionalnom i potpuno tržišnom osnovu cena stanova bila niža, prihvatljiva za platežnu moć prosečnog kupca u Srbiji?

Cena izvođenja radova i građevinskog materijala teško će se smanjivati jer se ide na pooštavanje standarda i prijavljivanje svih angažovanih radnika. Takozvani izvođači i ne rade za više od 10% čiste zarade. Imajući u vidu visinu kamatnih stopa na oročavanje, kao i garanciju države za depozite u bankama, malo

je verovatno da će investitori pristati da rade dve godine za manje od 10 do 15%. Investitori vrlo dobro znaju da ostatak njihove zarade predstavlja oportunitetni trošak, tj. kamatu koju tako velikodušno daju naši bankari. Njihova zarada će se u relativnom i apsolutnom smislu smanjiti kad padnu pasivne kamatne stope u bankama (kamate koje banke plaćaju). Pored toga, na zarade investitora u apsolutnom smislu uticaće i snižavanje cene inputa koji formiraju cenu koštanja objekta.

Da li naknade za komunalno opremanje zemljišta mogu biti manje? One su u nadležnosti države, tačnije u nadležnosti gradova i opština koji ih utvrđuju. Na tim naknadama možemo da testiramo spremnost naših ministara da spuste cenu stanova na prihvatljiv nivo. Praksa (pričam za Beograd) pokazuje da se ambicije grada razvijaju u potpuno drugom smeru. Između ostalog, lokacije se prebacuju iz nižih u više zone ili ekstrapone, tj. zone sa najvećom naknadom za komunalno opremanje. U situaciji kada republika lokalnoj samoupravi smanjuje transfere poreskih prihoda i kada prihodi od naknada predstavljaju glavni izvor razvoja gradova i opština, teško da će lokalna samouprava pokazati spremnost da ih se odrekne. Kada bi gradovi odustali od nerazumnog širenja i fokusirali se na izgradnju stanova u urbanim zonama gde već postoje svi objekti infrastrukture (vodovod, kanalizacija i saobraćajnice), naknade bi mogle biti prepolovljene (u Beogradu s prosečnih 200 evra/m² na 100 evra/m²). U tom slučaju grad bi naplaćivao samo deo naknade za magistralu, koji podrazumeva objekte od opšteg značaja nezavisno od toga koja je lokacija u pitanju.

Kako grad može da raste bez širenja? Parafraziraću već pomenutog velikana Dž. M. Kejnasa. U vreme velike ekonomske krize, Englezima koji su se žalili na manjak posla, poručio je: „Srušićemo pola Londona, pa će biti posla”. Šetajte svojim

gradom, kao ja Beogradom. Videćete da bar 30% objekata u širem centru ne odgovara okruženju, tačnije planiranim koeficijentima izgrađenosti. Kako da znate koliki su ti koeficijenti? To je bar lako – otprilike onoliki koliki su i kod novih visokih zgrada koje su pored onih prizemnih koje bi trebalo srušiti (ne mislim na spomenike kulture i zgrade pod zaštitom). Onako usput, šetajući, zaključićete i sami da je zabluda da je skok cena stanova u Beogradu (verovatno i u drugim većim gradovima) posledica manjka građevinskog zemljišta. Takođe, shvatićete da su glavni krivci za skok cena stanova korisnici građevinskog zemljišta. Naime, iako je u euforiji gradnje cena stanova povećana samo tri puta, korisnici građevinskog zemljišta su u odsustvu bilo kakvih kočnica digli cenu zemljišta za osam puta. Imajući to u vidu, kao i rast objektivnih troškova, investitori i izvođači su u posmatranom periodu pokušavali da, obimom posla i racionalnim poslovanjem, izgrade i prodaju stanove po pristojnim cenama. Istovremeno, potrošene su rezerve rasta cena koje je nudila spremnost kupaca da kupe stan manje kvadrature i na manje željenoj lokaciji. Cene su porasle preko mere koju su kupci kadri da plate.

Vidimo da bi do stagnacije u prodaji i izgradnji stanova došlo i da nije bilo svetske finansijske krize. Na koji način država može da spreči ovaj proces? Ponoviću vam deo koji se odnosi na porez na imovinu. Na konkretnoj lokaciji, porez bi trebalo plaćati na planiranu kvadraturu nepokretnosti, a ne na postojeći objekat. Osim toga, u cilju obuzdavanja prevelike pregovaračke moći potencijalnih investitora trebalo bi ugraditi mehanizme zaštite za korisnike građevinskog zemljišta. Uz predložene mere, i uz mere kreditno-monetarne politike, cena kvadratnog metra u Beogradu pala bi bar za 500 evra. Na gotovo celoj teritoriji grada Beograda svela bi se na prihvatljiv raspon između 1.000 i 1.500 evra/m². Kao što vidite, to je dva puta više od

onoga što su naši ministri nudili ranije ili slično onome što nude danas, posle godinu dana zamajavanja naroda. Verovatno ste i sami zaključili da prvobitni predlog ministara neće biti ostvaren. Svi u lancu bi gubili: opština, grad, republika, izvođači, investitori i, na kraju, kupci, jer se to neće realizovati – bar ne u željenom obimu. Drugi predlog ministara je razumniji, ali samo u pogledu realnosti tržišnih cena na predloženim lokacijama. U njemu nema nikakvog sistema, niti mehanizma koji će naterati sve učesnike da budu racionalni, tj. mehanizma koji će obezbediti da niko u lancu ne gubi. Jednom rečju, to je rešenje na silu koje dugoročno ne može da zaživi. Za razliku od njihovih najava, mere koje sam predložio omogućavaju da svi dobijaju, pa i korisnici građevinskog zemljišta. Dobijaće onoliko koliko su dobijali pre četiri godine – dosta, ali ne previše.

11.2. Stanovi i Vojska Srbije

Igrom slučaja dobio sam podatak da Vojsci Srbije nedostaje oko 1.500.000 m² stambenog prostora da bi podmirila svoje potrebe. Tome bi trebalo dodati još nekoliko stotina hiljada m² za vojna lica koja su proterana s prostora bivše SFRJ. Nažalost, postojeći predlozi za rešenje pomenutih problema nisu realni, jer zahtevaju dodatno budžetsko angažovanje. Složićete se da u uslovima u kojima se nalazimo to nije moguće. Naš vojni budžet stalno je suočen s opravdanim dilemama: da li novi avion ili druga oprema, ili veće plate, ili novi stanovi. Manjka i za svaku stavku pojedinačno, a nekmoli za sve ukupno. Ne bi trebalo kriviti predlagače rešenja koji dolaze iz vojnog sektora, jer i nije realno da lica koja su celog života bila budžetski korisnici sada predlažu sistem mera koji bi omogućio zarađivanje novca. Na moju veliku žalost ili sreću, nikada nisam bio budžetski korisnik. Shodno tome, stalno tražim neka rešenja koja ne zahtevaju novac ni od koga, pa tako ni od budžeta. Možda

mi samo rade vranjanski geni. Nas Vranjance učili su da se novac ne dobija. Šta ću? I majka i otac, i babe i dede sa obe strane, svi su Vranjanci, a već sam vam pomenuo da sam i ja rođen dole. „Pure gold”. Ako promakne neki padež, izvinite. Za nas Vranjance i tri lekтора su malo.

Evo jednog predloga koji neće zahtevati dodatni novac iz budžeta. Postojeće lokacije napuštenih vojnih objekata (pre svega kasarne koje se nalaze van elitnih gradskih delova) trebalo bi pretvoriti u građevinsko zemljište za kolektivnu stambenu izgradnju. U cilju angažovanja što manje površine građevinskog zemljišta, tj. manjeg korišćenja vojne imovine trebalo bi na isparcelisanom zemljištu predvideti visoke koeficijente izgrađenosti (recimo, kao u slučaju Univerzitetskog sela). Tako formirane građevinske parcele, država bi trebalo da ustupi potencijalnim investitorima pod sledećim uslovima:

- Na konkretnoj lokaciji jedan investitor može da gradi samo jedan objekat. Naravno da bi se pod istim investitorom podrazumevalo i svako povezano lice (domaće ili strano, pravno ili fizičko, sasvim svezjedno).
- Od izgrađene kvadrature stanova Vojsci Srbije pripalo bi 40%, a ostalih 60% dobio bi investitor koji je izgradio navedeni objekat. Ta proporcija važila bi za Beograd i možda za veće gradove, kao što su Novi Sad i Niš. U manjim gradovima, razmatrani odnos zavisio bi od tržišnih parametara u lokalnu.
- S Direkcijom za gradsko građevinsko zemljište i izgradnju ili odgovarajućim lokalnim institucijama trebalo bi ugovoriti da se za ove parcele plaća samo naknada za komunalno opremanje zemljišta za magistralu (55% od ukupne naknade). Na ovim lokacijama investitori bi o svom trošku izvodili radove u vezi sa primarnim i sekun-

darnim opremanjem zemljišta, a po projektnim planovima nadležnih državnih institucija.

- Obavezu plaćanja dela komunalne naknade za magistralu preuzela bi država. Ona bi tu obavezu izmirivala na odloženo iz budućih prihoda nastalih po osnovu izgradnje predmetnih stanova – PDV-a na građevinski materijal i usluge, poreza i doprinosa na zarade radnika i investitora, PDV-a na prodaju stanova koji bi ostali investitorima, PDV-a na potrošnju zarade radnika i investitora, te prihoda po osnovu poreza na imovinu...

Zašto ograničavati investitore na izgradnju samo jednog objekta? Zato i samo zato što nikome ne bi trebalo davati nerazumno veliku pregovaračku moć, nego bi valjalo podsticati konkurenciju među investitorima na istoj lokaciji. Veći broj investitora i međusobna konkurencija formirali bi takav nivo cena koji bi omogućio da se prodaja stanova obavlja bez većih problema. Takođe, treba razmišljati i o tome koliko su banke spremne da jednom poslovnom subjektu daju velike (za naše uslove ogromne) kredite. Da vas ne opterećujem sada sa pravilima o kvalifikovanju bankarskih plasmana. Banke će mnogo lakše odobriti deset kredita po dva miliona evra, nego jedan od 20 miliona. Da i ne pričamo o sto miliona evra kredita koliko će biti potrebno Građevinskoj direkciji Srbije koja će graditi stanove na lokaciji kasarne „Vojvoda Stepa Stepanović” u Beogradu.

Evo i primera. Cena stana u Univerzitetkom selu je blizu 2.000 evra po m². Koliko je tu novca izgubljeno zbog nerazumno visoke cene koja je otežala prodaju? To je klasičan primer kako nepotrebno velika pregovaračka moć tera investitora u pogrešne poslovne odluke. Pričalo se da je investitor hteo da spusti cenu, ali da mu to banke kreditori nisu dozvolile. Ceo sistem

finansiranja bio bi ugrožen jer su banke odobravale kredite kupcima na cenu stana cca. 2.000 evra/m². Verovatno je slična situacija i kod projektnog finansiranja investitora (odobrenih kredita za izgradnju). Ukoliko bi cena stanova sada bila smanjena za 20 do 30%, onda bi svi krediti za izgradnju i kupovinu stanova u Univerzitetskom selu predstavljali loše plasmane kreditora. Hipoteke koje su banke uzele ne bi pokrivale odobrene kredite. Moglo bi se dogoditi nešto slično kao u Americi – da kupci stanova u selu počnu da vraćaju ključeve jer bi bilo van svake pameti otplaćivati kredite za stanove po ceni od 2.000 evra/m² kada bi isti takav stambeni prostor mogli da kupe po ceni 1.500 evra/m².

Kako je po važećem sistemu plaćanje obaveza prema Direkciji uslov za dobijanje građevinske dozvole, Direkcija se često nađe u ulozi klasičnog „reketaša”. Daj pare za komunalno opremanje zemljišta, a komunalna infrastruktura biće gotova kad stignete na red. Naime, iako je uzela novac za komunalno opremanje zemljišta, Direkcija sa ogromnim zakašnjenjem izvodi infrastrukturu na novim lokacijama. Slovo zakona ne kaže tako, ali može joj se. Znam iz ličnog iskustva – za investitore je bolje da Direkciji unapred plate deo za magistralu, a da sami izgrade komunalnu infrastrukturu za neposrednu lokaciju. Razume se, pod tehničkim nadzorom stručnjaka iz nadležnih institucija. U protivnom, završeni objekti neće moći da budu useljeni, jer Direkcija nije ispunila svoju zakonsku obavezu. Bez obzira na to što su platili takse za komunalno opremanje zemljišta, investitori će biti prinuđeni da samostalno izgrade komunalnu infrastrukturu ako žele da usele objekte. Posle toga dolaze međusobne tužbe i tako to... Budući da bi trebalo što pre završiti stanove i useliti vojna lica, valjalo bi komunalno opremanje zemljišta rešiti na predloženi način.

Zajedno s novom kreditno-monetarnom politikom, predložena rešenja u ovom delu dovela bi do kontinuiteta pristizanja finansijskih sredstava, tj. „garancije” da će investicije biti završene. Dakle, stambeni problem u Vojsci Srbije bio bi rešen i to sredstvima iz privatnih izvora. Istovremeno, pare bi bile obezbeđene angažovanjem znatno manje imovine kojom raspolaže naša vojska – 20 prosečnih kasarni koje su napuštene ili bi trebalo da budu izmeštene. Naime, nakon navedenih operacija, Vojsci bi ostala velika imovina s kojom bi mogla da obezbedi potrebna sredstva za povećanje svog neopravdano skresanog budžeta.

Varate se ako mislite da se moj predlog zasniva na vladinom programu izgradnje stanova na lokaciji kasarne „Vojvoda Stepa Stepanović”. Da li je život doveo do tog rešenja ili ono predstavlja izlaznu strategiju vlade za priču o stanovima od 500 evra za m²? Možda su i pročitali moj predlog koji sam podelio nekim ljudima pre godinu dana? Na kraju krajeva to i nije važno. Sličnost je samo u tome što se stanovi grade na lokaciji napuštene kasarne i što Vojska dobija stanove za ustupljeno pravo korišćenja. Ali, postoje i velike razlike. Prvo, predviđen je samo jedan investitor, a to ne valja. Objasnio sam zašto. Nema veze što se radi o javnom preduzeću. Drugo, objavljeno je da Vojsci treba da pripadne 21% od izgrađenog stambenog prostora. Za Beograd je to malo, moglo bi i više od toga. Ovako se može ustaliti praksa koja će dovesti do toga da bude potrošeno mnogo više vojne imovine za rešenje stambenog problema vojnih lica. Treće, nije razrešeno pitanje komunalnog opremanja lokacije, što će dovesti do kašnjenja u realizaciji projekta. Četvrto, država je propustila priliku da preuzimanjem obaveze plaćanja komunalnog opremanja zemljišta stimuliše stanogradnju i dugoročno poveća budžetske prihode. Međutim, bez obzira na iznete razlike trebalo bi pohvaliti ovaj vladin projekat. Još kada bi vlada pošteno rekla da će ceo posao biti zavr-

šen za pet do 10 godina, onda bi se moglo reći da je u ekonomskom smislu to najbolji potez bilo koje srpske vlade od 5. oktobra 2000. godine. Naime, da bi se neko rešenje pokazalo kao dobro ono mora da bude postavljeno u pravom smeru, da poseduje potreban intenzitet i da je ponuđeno u pravo vreme. Pomenuto rešenje deluje u dobrom smeru, prihvatljivog je intenziteta, a kasni samo tri-četiri godine. E, da su i ostali predlozi naših vlada u navedenom periodu imali slične kvalitete... Ala bih se naodmarao godinu dana.

11.3. Garaže i stanogradnja

Ne bi trebalo zaboraviti ni problem garaža ili parking mesta za nove stanove. Zakonodavac je ispravno uočio problem parkiranja u gradovima i u cilju njegovog rešavanja propisao da za svaki stan mora biti obezbeđeno parking ili garažno mesto. Baš dobro zamišljeno, zar ne! Dovezeš se umoran kući i parkiraš automobil u podzemnoj garaži zgrade ili u dvorištu – ne moraš da pešačiš nekoliko stambenih blokova do kuće ili da zamišljaš svog ljubimca u čeljusti „pauka” iz Parking servisa. Samo tu postoji mali problem. Tako zamišljeno rešenje onemogućava realizaciju investicija. Objektivno gledano, investitori bi gradili samo garsonjere jer njih lako mogu da prodaju. Ali koji će kupac uz garsonjeru da kupi garažu? „Brate, da imam para za garažu kupio bih dvosoban stan, a ne garsonjeru”, reći će potencijalni kupac. Još kad im kažete da parking mesta u garaži, ukopanoj dva nivoa ispod zemlje, koštaju po m² isto kao i stan, definitivno ćete izgubiti kupca. Mislite da ćete uspeti da mu objasnite da vas ukopana parking mesta po m² koštaju i više nego stanovi u istoj zgradi? Teško. Uzvratice: „To nije moguće”. Nažalost, i neki investitori tako razmišljaju. Kada prodaju garaže, oni zaboravljaju da bi do garažnih mesta trebalo nekako i da se stigne. Obično je taj komunikacioni, manipula-

tivni prostor veliki koliko i površina svih parking mesta zajedno. A kad je reč o podzemnoj garaži zgrade to košta mnoooogo. Onda investitori krenu da varaju državu praveći stanove koje će kasnije deliti na dva manja (duplo manji broj parking mesta) ili projektujući garaže na sprat (sa lift mehanizmima) koje nikada neće izvesti. Umeju oni da naprave i parking mesta na koja možete smestiti malo veći bicikl ili malo manji motor. Ako biste hteli da parkirate automobil morali biste da kupite dva parking mesta, jedno do drugog.

Šta smo napravili? Stanje jeste malo bolje nego pre donošenja propisa o obaveznoj izgradnji garaža, ali se taj efekat gotovo izgubio zbog povećanja broja domaćinstava koji poseduju dva automobila. Teško da bi se neki ozbiljan pomak napravio i uslovljavanjem kupaca (a ne samo investitora) da novi stan moraju da kupe zajedno sa parking mestom. To bi znatno smanjilo broj stanova koji bi bili prodati, a samim tim i njihovu izgradnju. U takvoj smo situaciji sada, a to nam nije cilj. Mislim da ipak možemo rešiti ili bar umanjiti velike probleme sa parkiranjem u urbanim zonama. Država bi trebalo da naplaćuje taksu od 10.000 evra na svaki stan za koji investitori nisu napravili garažno mesto. Prikupljeni novac bi omogućio da u svakom stambenom bloku (ili na svakih 10 novoizgrađenih objekata) bude izgrađena javna garaža u kojoj bi bilo dovoljno parking mesta. Eto još jednog zgodnog načina povećanja uposlenosti građevinske operative, bez kratkoročnih ili dugoročnih gubitaka za bilo koga. Takođe, trebalo bi da država (lokalna samouprava) ukine naknade za komunalno opremanje zemljišta za izgradnju garažnih mesta i da svakom investitoru za prodato garažno mesto vrati deo plaćene takse za komunalno opremanje zemljišta na kome su izgrađeni stanovi. U tom slučaju investitori bi imali mogućnost da biraju šta im se više isplati – da li da izgrade garažna mesta uz niže troškove ili da plate državi

taksu od 10.000 evra po svakom izgrađenom stanu bez garažnog (parking) mesta. Obe opcije su ostvarive u realnom životu u kome nije dovoljno samo poželeti parking mesta. Osim toga, predložena rešenja bi omogućila da se u dvorištima novoizgrađenih objekata, kao nekada, pojave uređeni parkići za decu.

11.4. Prenamena poljoprivrednog zemljišta

Maja 2008. godine donet je Zakon o izmenama Zakona o poljoprivrednom zemljištu. Verujem da je cilj tog zakona sprečavanje enormnog bogaćenja tzv. tajkuna koji su po bagatelnim cenama kupovali poljoprivredno zemljište u procesu privatizacije. Naravno, tajkuni nisu imali nameru da se bave poljoprivredom, nego da profitiraju pretvarajući poljoprivredno zemljište u građevinske parcele. Nažalost, potpuno ispravna namera zakonodavca nije dovoljno definisana. Naime, zbog neažurnosti katastra građevinsko zemljište i dalje se vodi kao raznorodno poljoprivredno zemljište. Shodno tome, primena navedenog zakona dovela je do toga da se već formirane građevinske parcele opterete dodatnim nametima. Ti nameti su potpuno nelogični i društveno štetni – kočice izgradnju i poskupljuju stanove. Zašto su oni nelogični? Zato što su investitori zemljište kupili kao građevinsko, a ne kao poljoprivredno, tj. platili su punu tržišnu cenu građevinskog zemljišta. Ona je i ionako visoka, a sada zakonodavac naknadno opterećuje investitore troškovima prenamene i to zemljišta koje nije poljoprivredno već 50 godina. Trebalo bi po hitnoj proceduri ukinuti odredbe Zakona o izmeni Zakona o poljoprivrednom zemljištu, tj. vratiti se na stara zakonska rešenja. Ili to ili pojasniti pomenute odredbe novog zakona tako da se odnose samo na poljoprivredno zemljište do koga su investitori došli u procesu privatizacije ili na ono zemljište čija je prenamena (kroz odgovarajuće planove) nastala nakon donošenja zakona. Ne može

se pod prenamenom podrazumevati ažuriranje podataka u katastarskim opštinama. U suprotnom, to bi značilo da se država namerila da naplati nerad i neažurnost svojih službi. Za nerad i neažurnost ne dobija se novac već se plaćaju kazne! To bi bilo logično, ali ja ne bih ni pisao ovaj *Praktikum* da logika nije proterana iz našeg svakodnevnog života.

Šta se dešava na tržištu? Potencijalni investitori ne kupuju zemljište koje nije „prenamenovano”, odnosno neće da plaćaju i tržišnu cenu i taksu za prenamenu. Zbog nerealne procene građevinskog zemljišta, ta taksa iznosi i do 50% plaćene cene građevinske parcele. Očekuje se od korisnika – vlasnika takvog zemljišta da spusti cenu za 30% ili da sam sprovede prenamenu zemljišta. Korisnici zemljišta najčešće nemaju novca da sami obave prenamenu, a neće ni da prodaju zemlju po „poljoprivrednim” cenama. I – sve stoji. Svetska finansijska kriza s tim nema ama baš nikakve veze.

Naravno, možda je zakonodavac samo želeo da zaradi novac dodatno opterećujući investitore. To bi trebalo jasno da kaže i da prestane s pričom o pomoći građevinskoj industriji i nameri da smanji cenu stanova kako bi bili pristupačniji građanima. Na pojedinim lokacijama država, kroz prenamenu nazovipoljoprivrednog zemljišta i kroz komunalno opremanje zemljišta, opterećuje metar kvadratni novih stanova po 800 evra.

Mala digresija u vezi sa nerealnom procenom građevinskog zemljišta. Zbog ispravljanja međa ili izgradnje ulice, primorani ste da prodate deo građevinske parcele Direkciji za gradsko građevinsko zemljište ili da od nje kupite deo zemljišta kako biste formirali svoju građevinsku parcelu. Kada je Direkcija kupac, vrednost zemljišta se procenjuje četiri puta manje po m² nego kada je situacija obrnuta. Iako vama nije potrebna neka šljafna zemlja širine 20 cm, morate da je kupite ili zakupite (do

juče smo bili korisnici) kako biste formirali građevinsku parcelu, tj. ispunili uslov da gradite. Cena, prava sitnica. Puta četiri. Naravno, sve je argumentovano procenom Zavoda za veštačenje. Možda bi trebalo vratiti inkviziciju za te „veštice”. Ponoviću: da bi građani poštovali svoju državu, ona mora da im daje primer (i onda kad joj to ne odgovara) kako se poštuju red i zakoni logike. Hoćete nas, svoje građane, da potkradate? Pa, u redu, videćemo ko će biti više ojađen u međusobnom lopovluku.

11.5. Zakoni

Inspirisan gostovanjem ministra Dulića kod novinara Jugoslava Čosića, naknadno sam dopisao ovaj deo. Ministar je rekao da je od donošenja Zakona o planiranju i izgradnji 31. avgusta 2009. pa do polovine ili kraja januara 2010. godine (ne mogu tačno da se setim) izdata samo jedna lokacijska dozvola (nekadašnji akt o urbanističkim uslovima) u Beogradu. U prevodu, za pet meseci u gradu od dva miliona stanovnika nije izdata nijedna građevinska dozvola po novom zakonu (lokacijska dozvola je preduslov za građevinsku). Takođe, kaže da je u Beogradu u drugoj polovini 2009. godine izdato ukupno 23 građevinske dozvole. Kao, znalo se da će biti donet novi zakon, pa se pre toga sve usporilo – po „dobrom starom” srpskom običaju. To za usporavanje je tačno. Šest meseci pre i posle donošenja nekog zakona u Srbiji sve stane u oblasti na koju se zakon odnosi. Empirijsko pravilo! Glupavo, ali je tako. Koji je onda „đavo” terao ministra da inicira donošenje zakona kada je već sve počelo da staje zbog krize? Je li hteo malo da pogura ili malo da uspori? Posebno ako se ima u vidu da su glavne pozitivne novine zakona:

- zamena prava korišćenja građevinskog zemljišta vlasništvom

– regulisanje odnosa kod prenamene zemljišta iz procesa privatizacije

– legalizacija bespravni objekata

mogle biti donete i kao zasebni zakoni. Inače, reč je o obimnom zakonu (90 stranica), u kojem se većina odredba zasniva na terminološkim izmenama prethodnog zakonskog rešenja. Obimnim zakonom pružena je šansa lokalnoj birokratiji da još više zakoči proces izdavanja građevinskih dozvola ne bi li se neko od investitora uhvatio za mali ili veliki džep. Kao: ne znaju šta da rade, potrebna su im podzakonska akta, tumačenje zakona, zauzimanje „stava” itd. Zakon valja samo ukoliko je jasan, logičan i lako sprovodljiv. Takođe, birokrata valja samo ukoliko je dovoljno pismen da radi po zakonu. Ukoliko nije, onda može da čuva partijske ovce na nekoj planini, a ne da bude načelnik ili sekretar gradske službe.

To nas dovodi do sledećeg logičnog zaključka. Nacrte zakona trebalo bi da pišu strukovna udruženja. Posao vlade bi bio da parcijalne interese strukovnih udruženja uskladi sa opštim (državnim) interesima. Na taj način došli bismo do pravog predloga zakona koji bi ušao u skupštinsku proceduru. Samo tako se postiže željeni kvalitet zakona. Ovako, predloge zakona pišu birokrate iz ministarstava koji su retko kad ili nikad prošli kroz procedure koje regulišu. Nepoznavanje stvarnog života, posebno oblasti o kojoj odlučuju, birokrate kompenzuju potpuno nepotrebnim ili ponavljajućim zahtevima u zakonu. Dobijanje građevinske dozvole samo je jedna u nizu bespotrebno iskomplikovanih procedura. Naime, proceduru za dobijanje građevinske dozvole i kontrolu u toku gradnje objekta trebalo bi svesti na sledeće:

- a) Na Internetu bi trebalo da se nalaze uslovi koji su važni sa stanovišta komercijalne vrednosti jedne parcele, tj. uslovi koji će biti formalizovani u lokacijskoj dozvoli

(namena objekta, koeficijenti zauzetosti i izgrađenosti i spratnost objekta).

- b) Pored komercijalnih uslova, lokacijska dozvola bi trebalo da sadrži i ostale uslove koji su značajni sa urbanističkog aspekta. Lokacijska dozvola je nepotrebno opterećena uslovima za infrastrukturu. O tim uslovima bi trebalo da brine investitor koji ulaže novac, a ne država. Država bi trebalo da vodi računa o tome da javna, komunalna i druga preduzeća rade po zakonu, odnosno da isključi mogućnosti za zloupotrebe zbog kojih se nepotrebno detaljiše i usporava proces dobijanja dozvola. Lokacijska dozvola bila bi izdavana u roku od sedam dana, na osnovu podnetog zahteva koji ne bi sadržavao nikakvu dokumentaciju. Država uzima takse za te dozvole, zar ne? Za nju nije bitno da li je podnosilac zahteva vlasnik konkretne lokacije i ima li kopiju plana parcele. Lokacijska dozvola ne omogućava izgradnju, već samo izradu projekta. Pa, ako je nekome do crtanja i trošenja pare uzalud, samo napred! I projektanti bi trebalo da žive od nečega.
- c) Sledeći put investitor bi trebalo da se pojavi pred državom kada predaje glavni projekat za dobijanje građevinske dozvole. Pored projekta arhitekta, glavni projekat bi trebalo da sadrži sva zahtevana dokumenta (dokazi o vlasništvu i parceli, lokacijska dozvola, licence itd.). Nakon sedam dana, investitor bi trebalo da dobije građevinsku dozvolu ili primedbe na projekat (ukoliko je projektant previše „svirao na uvce” investitoru). I to bi bilo to kad je reč o susretima sa administracijom. Niti će u državnim službama biti velika gužva, niti je procedura komplikovana, niti iko koči investitora na bilo koji način.
- d) Dakle, sasvim je nepotrebno podnositi državnim službama idejne projekte (to je odnos između arhitekata i investitora – da li su se razumeli oko projektnog zadatka),

projekte instalacija (to je odnos između investitora i javnih preduzeća – investitor mora da traži uslove za projektovanje instalacija, tj. njihovo priključenje ako planira da mu one budu prihvaćene od javnih preduzeća), prijave radova (ako je izdata građevinska dozvola šta tu ima da se kontroliše pre završetka objekta, a ako dozvola nije izdata investitor i ne može da podnese prijavu), potvrde o izvedenim temeljima (u praksi se svodilo na to da se onima koji izdaju dozvolu preda osnova temelja – list koji im je već priložen u glavnom projektu). Možda bi država mogla da zaposli još nekoliko hiljada građevinskih inspektora koji će bespotrebno da mere temelje na terenu?!

- e) S građevinskom inspekcijom (ne komunalnom i radnom – one su neophodne i tokom gradnje) trebalo bi da se sreće samo onaj investitor koji nema dozvolu. Investitor koji ima dozvolu trebalo bi da vidi građevinsku inspekciju samo u slučaju prijave nadzornog organa – kada ovaj zahteva obustavu radova na gradilištu zbog neodgovarajućeg kvaliteta materijala ili sličnih tehnoloških nepravilnosti. Protiv investitora koji gradi bez dozvole građevinska inspekcija donosi rešenje – nalog za rušenje bespravnog objekta. Istovremeno, trebalo bi doneto rešenje proslediti tužilaštvu. Dalje to treba da bude posao tužilaštva, a ne nekog lokalnog partijskog nameštenika koji će predmet da „zaturi” do useljenja objekta. Cena? Prava sitnica... počinjemo s hiljadu, a završavamo sa nekoliko desetina hiljada evra. Zavisi šta se traži. Halo, Bing, kako brat?
- f) Ako investitor poseduje građevinsku dozvolu, nije mi jasna svrha pojavljivanja građevinske inspekcije do tehničkog prijema objekta. Tada inspekcija (a ne ovlašćene agencije) izlazi na teren, fotografiše objekat sa sve četiri strane, proverava nultu kotu, spratnost i visinu objekta. Unutar objekta „šta je se samo tiče”? Odgovornost prema

kupcima snosi investitor. Pa ako hoće da ga „opleve”, to je već njihov zajednički problem. Priključci? To rade javna preduzeća. Zašto duplirati posao? Ukoliko sve odgovara građevinskoj dozvoli, investitor za sedam dana dobija upotrebnu dozvolu. Ako slike „nisu dobro ispale”, investitor dobija nalog za rušenje „kvadrata”, spratova ili jednog „krila” objekta van dozvole. Naravno, fotografije s nalogom za rušenje idu u tužilaštvo. Zbog istih razloga kao i ranije. Preventive radi, zakonom bi trebalo odrediti kaznu za investitora koji useli objekat pre dobijanja upotrebne dozvole. Pet godina robije, pa nek proba. Hajde da testiramo hrabrost, bilo koga.

Ukoliko unutar objekta nešto nije urađeno kako treba, npr. ako nema svih priključaka, onda je to nešto što bi morali sami da reše investitor i kupac. Država ne treba u to da se meša, tj. da štiti kupce na taj način. Ona bi trebalo da štiti kupce utoliko što bi sprečavala duple ili petoduple prodaje istog stana. To je jednostavan posao. Zakon kaže, da kada se u sudu overava kupoprodajni ugovor, sudski overiitelj ima pravo da proveri da li je taj stan već prodat. Čuj, ima pravo? More... zakon logike nalaže da taj čata ima obavezu da proveri da li je predmet kupoprodaje već bio na nekom šalteru. Ukoliko se dotična nepokretnost nalazi u računarskoj bazi podataka, nju ima pravo da proda samo onaj koji je u navedenoj evidenciji označen kao vlasnik. Sudovi bi mogli i da rade nešto kad već naplaćuju astronomske takse kod overe ugovora. Brigu o kupcima država može da pokaže i kroz preciziranje broja ročišta za parnične postupke, odnosno vremenskog okvira u kome sva ročišta moraju biti održana. Recimo, tri ročišta unutar jedne godine. I, eto presude i zatvorenih predmeta vrlo brzo. A ne da, kao sada, ispitujemo beskonačnost vremena kroz sudske procese. Možda će neko reći da je ministarka Snežana Malović već donela slične mere.

Možda. Ali, verovaću u njih tek onda kada vidim da je neko uselio odavno spolja završenu zgradu negdašnjeg preduzeća „Rad”. To je ona bela zgrada na Novom Beogradu na kojoj je reklama za „Samsung”. Odmah iza zdanja „Jugopetrola” i „Hajata”. Još daleke 1987. godine radio sam na temeljima ove zgrade preko studentske zadruge. Početkom devedesetih bila je u istom stanju kao i sada. Sude se tužitelj i tuženi. Ona strana koja dobije spor oko ovog „Skadra na Bojani” ni u kom slučaju neće moći da nadoknadi izgubljenju štetu u propuštenoj dobiti ili tzv. oportunitetni trošak. Država mora da brine o svojim građanima. Brinuće i na taj način što će sprečiti da ih u sudskim procesima vode podgrejana sujeta i inat. Za ove kulinarske aktivnosti, tj. podgrevanje zaduženi su gramzivi advokati i neuke ili lenje sudije. Zar bi trebalo da posećemo pola šumskog fonda Finske da napravimo dovoljno ‘artije za jedan sudski spor?’

Da li se sećate one drame u kojoj pokojni Zoran Radmilović igra muža koji hoće da ostavi svoju ženu Miru Banjac zbog ljubavnice – takođe pokojne Stanislave Pešić? On traži razlog da se posvađa sa ženom i nalazi ga u tome što mu ona stalno sprema ribu za ručak. Kaže joj da će dobiti beri-beri. „Jesi li ti čula za beri-beri?”, pita Zoran Miru. „Pa... jesam”, kaže ona. Zoran: „Jesi, jesi, kada si skupljala šljive, a deda ti vikao: Beri, beri!” Tako i ovi naši kreatori procedura na lokalnom nivou. Da li ste ikad čuli za „usko grlo”? Ne „duboko grlo”, za to znam da jeste. Nego „usko grlo”. To je ono kad neko zamisli da će brže izdavati građevinske dozvole na jednom mestu (gradski nivo) nego na 18 mesta (17 gradskih opština i gradski nivo). Čuvena priča o jednom šalteru. Sve u korist korupcije. Do pre nekoliko godina, opštine su izdavale građevinske dozvole za objekte čija je bruto razvijena površina nadzemnih etaža bila do 800 m². U gradskoj nadležnosti bili su objekti veći od 800 m². Međutim, neki pametnjaković (ukoliko je glup) ili korum-

pirani pojedinac (ukoliko je pokvaren) progurao je da se u navedenih 800 m² uračunavaju i podzemne etaže. Ako se ima u vidu obaveza da svaki stan ima garažno mesto (koje je obično ispod zemlje), to znači da će investitori u Beogradu na 17 mesta moći da traže dozvole za septičke jame, pojedinačne garaže, golubarnike i slično, a – sve „sa ciljem ubrzanja postupka” – građevinske dozvole za stambene i poslovne objekte dobijaće samo na jednom mestu!!! Naravno, birokratama na gradskom nivou potrebni su podzakonski akti da bi sprovodili zakon. Adekvatna zamena za podzakonske akta može da bude i veći broj ljubičastih novčanica ili petostruko više zelenih novčanica iz Evrozone.

Kada se na rešenja predložena u ovom delu *Praktikuma* doda finansiranje po fiksnoj kamatnoj stopi preko DHB (kroz sanaciju penzionog fonda) i kroz povećani kreditni potencijal poslovnih banaka (zbog rasta nivoa monetizacije), odnosno produženje roka na koji se odobravaju krediti za kupovinu stanova u novogradnji, dođe se do realizacije želja ministra Mrkonjića. Dobiće mnogo novih stanova po cenama koje građani mogu da plate, tj. otplaćuju preko prihvatljivih mesečnih rata. I tako, umesto da stvara mehanizme i sisteme koji bi u Srbiji godišnje gradili i prodavali nekoliko desetina hiljada stanova, vlada je 2009. godine obezbedila sredstva za subvenciju kredita kod kupovine 300 stanova?! Kažu da će ove godine biti sredstava za nekoliko hiljada stanova. Em se nepotrebno troši novac iz budžeta na subvencije (videti 9. deo), em je intenzitet mera smešno mali, em se bezrazložno stimuliše zaduživanje u inostranstvu, em se produbljuje dugoročna nestabilnost deviznog kursa, em...

12. Infrastrukturni objekti i lokalni građevinski radovi

Evo jedne oblasti gde bi bilo prikladno nastaviti sa zaduživanjem u inostranstvu i to ne zbog samih infrastrukturnih projekata, nego radi obezbeđivanja jeftinih deviznih sredstava. Poznato je da rokovi povraćaja, kamatne stope i grejs periodi (početak) ovih kredita predstavljaju prave blagodeti za platnobilansnu ravnotežu, posebno ako se ima u vidu dugoročno stanje našeg spoljnotrgovinskog bilansa. Kako u doglednoj budućnosti naše vlade (bez obzira na to koliko kreativne i pametne bile) neće moći da reše problem spoljnotrgovinskog bilansa, Srbija bi trebalo da usmeri svoja zaduživanja prema inostranstvu na kreditiranje raznovrsnih infrastrukturnih objekata. Na taj način ćemo najlakše i najjeftinije obezbediti devizna sredstva za pokriće spoljnotrgovinskog deficita.

Prilikom zaduživanja za infrastrukturne projekte treba izbegavati uslov (kada god je to moguće) da tender za izvođenje radova bude međunarodni. Izvođači radova moraju da budu domaće kompanije. Razlog je vrlo jednostavan: ne postoji objektivna mogućnost da naša građevinska firma pobedi zainteresovanu firmu iz inostranstva. Ako ni zbog čega drugog, izgubiće zbog traženih bankarskih garancija, slabih bilansa ili malog obima posla u prethodnim godinama. Shodno tome, u praksi se obično dešava da strane kompanije dobiju na tenderu, a da se onda kao

stvarni izvođači (formalno podizvođači) pojavljuju domaće firme koje rade „za mizeriju”, jer sav profit odlazi u inostranstvo glavnom izvođaču. Glupavo, zar ne? S povećanjem finansijskog potencijala domaćih banaka (kroz rast nivoa monetizacije), povećavaće se i pregovaračka moć naše države prema inostranim bankama i finansijskim institucijama. Mora neko da lupi šakom o sto i kaže: „Posao će raditi naši građevinari, bez inoposrednika”. Naši infrastrukturni objekti su potrebni kako nama, tako i njima.

Zaista sam zadivljen „izumom” da za bilo koju javnu nabavku država raspisuje međunarodni tender. Cilj je da se „postigne” što niža cena i tako smanji rashodna strana u budžetu ili bilansu javnih preduzeća. Setite se zablude o veličini javne potrošnje s početka ovog pisanija. Kada se kao kupac pojavljuje država ili neko javno preduzeće, kupovina robe proizvedene u Srbiji ili kupovina robe od srpske firme ako se radi o uvoznjoj robi (koju nije moguće proizvesti u Srbiji) mora biti nešto kao Hipokratova zakletva za lekare. Kad se troše budžetska i druga javna sredstva prioritet moraju uživati punioci javnih prihoda – domaći poslovni subjekti. I to po logici: što više puniš, dobijaš i jači prioritet. Kad smo već kod Hipokrata, evo još jedne dogodovštine iz oblasti medicine. Uz pomoć nekih političkih partija napujdani novinari su pokušali da ocrne jednog našeg domaćeg proizvođača koji je toliko „zao” da je potpuno osvojio domaće tržište pobeđujući na tenderima. Daje najbolje uslove i ne menja cene već tri godine. Šta da vam kažem?! Toliko je „zao” da em ne dozvoljava strancima da budu bolji od njega na domaćem tržištu, em svake godine duplira izvoz i iz tog razloga gradi novu fabriku u Srbiji. Stvarno nije „fer”. Što se ne ugleda na ostale domaće proizvođače koji propadaju i prepuštaju tržište stranim kompanijama. Kao da nije od značaja što ćemo da povećavamo uvoz, smanjimo izvoz, vršimo pritisak

na povećanje deviznog kursa zbog rasta spoljnotrgovinskog deficita, smanjimo zaposlenost radnika i kapaciteta, te time umanjimo i budžetske prihode. Bitno je da nema monopola. Držimo se principa. Evo primera da i kiselo grožđe monopola može da ima sladak ukus. Postoji ona naša narodna: „Preko preče, naokolo bliže”. Po takvim poslovicama mogli bismo zaključiti da smo pametan narod. Zbog toga se stalno pitam: Gde se izrodiše svi ovi „mudraci” koji nas decenijama upropašćavaju?

Izvinite što nisam pomenuo nijedan od infrastrukturnih objekata. Njih, već naveliko, spominju razni ministri. Već odavno, svako zna da su nam potrebne brze pruge, metro i mostovi u Beogradu, završen autoput ka Mađarskoj, Makedoniji i Bugarskoj, te gradnja autoputa ka Crnoj Gori, Rumuniji itd... Pomenuću i nešto što svi zaboravljaju ili čega se sete kad voda već dođe do kolena. Nasipi na obalama naših reka ne postoje ili su slabi, pa malo-malo eto nam neke poplave. Kako su vremenske prilike u Srbiji izuzetno promenljive, sa velikom verovatnoćom da će ta promenljivost rasti u budućnosti, trebalo bi „ukrotiti” naše reke. Baš zgodna prilike za javne radove i trošenje novca iz budžeta, lokalnog ili republičkog, svejedno. Radnici će zarađivati plate umesto da budu korisnici neke vrste socijalne pomoći. Svoju zaradu trošiće na kupovinu proizvoda i usluga, od čega će drugi radnici moći da zarađuju svoje plate, a država da dođe do novca od poreza, doprinosa i PDV-a. I tako, spirala se razvija sve dalje i dalje... Ako na lokalnom nivou ne bi bilo ničeg pametnijeg, mogu se obnavljati fasade javnih ustanova ili stambenih zgrada. Ali, ima važnijih poslova: gradnja i renoviranje obdaništa, škola, fakulteta, bolnica, domova zdravlja i drugih zdravstvenih institucija, sređivanje lokalnih izletišta, sportskih terena, održavanje puteva i dr. Bitno je da ljudi rade i troše domaće proizvode. Da se vratim na fasade. Nije bitno

to što je uvozna farba jeftinija (i ako je) od domaće. Kod utvrđivanja cena na tenderu, država (na svim nivoima) mora da zna da kupovinom strane jeftinije robe smanjuje svoje rashode, ali i svoje prihode. Pri tome, smanjenje rashoda je trenutno i malo, a smanjivanje prihoda je veće i ima dužu vremensku dimenziju. Prihodi se smanjuju i kratkoročno i dugoročno. Zašto? Zato što domaći poslovni subjekti i drugi rezidenti pune budžet i državne fondove mnogo više nego nerezidenti iliti stranci. Kratkoročno na konkretnom poslu, a dugoročno kroz reinvestiranje profita i druge sekundarne efekte. Pitajte Grke gde im se dedoše prihodi, profiti i porezi od kreditiranih infrastrukturnih i ostalih projekata? I ljudi skromnih intelektualnih mogućnosti na primeru Grčke bi trebalo da shvate koja je „svrsishodnost potrebe” za međunarodnim karakterom javnih nabavki i tendera. Takođe, ne bi trebalo zanemariti da je u Srbiji svaki tender međunarodnog karaktera u direktnoj suprotnosti sa stabilnim deviznim kursom. Taj međunarodni karakter tendera, koji možda spušta cenu, preko spoljnotrgovinskog bilansa i njegovog deficita diže kurs. Najmanje kada strana firma iznosi profit iz Srbije, a najviše kada se iznosi cela vrednost tenderskog posla pošto se kupuje uvozna roba. Recimo, platani za Bulevar kralja Aleksandra u Beogradu. Veliko je pitanje šta je za državu (u ovom slučaju grad Beograd) bolje: Da li da kupi platane u inostranstvu za 1.000 evra po komadu ili za 1.500 evra (u dinarskoj protivvrednosti) od domaćih rasadnika?

13. Agrarni sektor

Višnjari se prekvalifikovali u drvoseče! Videli malinari da je to isplativ posao, pa i oni krenuli za njima. Ili ono. Paori predali žito, ali još ne znaju po kojoj će im ceni ono biti isplaćeno. Stalno čitam takve vesti. S obzirom na činjenicu da su ovi naši ekonomisti pekli zanat na Zapadu, oni najbolji i u Americi, moraću da odradim jednu „Pink panter” operaciju na njihovom terenu. Otići ću u Njujork i kupiti najskuplje komade nakita u najboljoj juvelirnici. Vlasniku ću reći da mi zapakuje dijamante, a da ću ih platiti kada se vratim u Beograd i procenim koliko oni vrede. Računam: tamo je takva praksa ako ovi naši, tamo školovani, utvrđuju otkupnu cenu nakon preuzimanja robe. Rekoh već: jedino je glupost beskonačna.

Šalu na stranu. Kao što sam ranije ukazao, pored nezaposlenosti, veličina poljoprivrednog poseda predstavlja jedan od dva naša osnovna ekonomska problema. Rešavanje oba problema zahteva dosta vremena i mnogo novca. Kod nas je prosečna poljoprivredna parcela dva hektara, u Evropi 20, a u Americi koja diktira svetske cene poljoprivrednih proizvoda 200 hektara. Je l’ treba da pričam o ekonomiji obima ili je ovaj podatak dovoljan da shvatimo da će naša proizvodna cena uvek biti viša od svetske – berzanske cene poljoprivrednih proizvoda? Taj problem mora biti rešen, jer poljoprivredna proizvodnja predstavlja temelj svake ekonomije. Slobodno se može reći da zemlja koja

nije uspela da reši pitanje agrara na zadovoljavajući način, ne može rešiti ni druge ekonomske probleme.

13.1. Poljoprivredne zadruge

Raznim mehanizmima stimulacije i destimulacije trebalo bi podsticati individualne proizvođače da formiraju poljoprivredne zadruge. To je jedini način da se relativno brzo i jeftino prevaziđe problem veličine parcele u ratarskoj proizvodnji (100 puta manja nego kod kreatora svetskih cena poljoprivrednih proizvoda). Zadruge bi trebalo formirati na potpuno drugačiji način nego do sada. One ne bi trebalo da budu državne, ali ni privatne. Trebalo bi da se formiraju kao neki oblik društva lica u kome će vlasnici nad zemljišnim posedima i mehanizacijom i dalje biti individualni proizvođači, s tim što će zajednički da obavljaju proizvodnju i prodaju. Članstvo u zadrugama ne bi bilo trajnog karaktera. U zadrugu će individualni proizvođači moći da stupe ili iz nje izađu kada god to žele. Naravno, po izmirivanju ugovorenih obaveza.

Članovi zadruge mogli bi da naprave ugovor sa zadrugom po kome će davati samo zemlju na obradu ili samo mehanizaciju na korišćenje. Najvažniji oblik zadrugarstva bio bi onaj kada zadrugari sklapaju ugovor koji, pored angažovanja parcela i mehanizacije, predviđa i obavljanje poljoprivrednih radova na formiranom zadržnom imanju. Na nivou zadruge bile bi utvrđivane naknade za radne časove, korišćenje zemljišnih poseda i poljoprivredne mehanizacije. Te naknade bi bile isplaćivane zadrugarima po dobijanju novca za proizvode koje otkupi Direkcija za robne rezerve ili čiju prodaju zadruga samostalno realizuje na tržištu.

Kako bi se postigla što veća rentabilnost novoosnovanih zadruga, trebalo bi forsirati specijalizaciju njihove proizvodnje na

nekoliko proizvoda. Prethodno navedeno ne znači da u zadrugama treba organizovati samo ratarsku proizvodnju. Na sličan način mogle bi se organizovati i proizvodnje iz oblasti stočarstva, voćarstva, živinarstva...

U cilju afirmacije ideje zadrugarstva, trebalo bi subvencijama usmeravati decu zadrugara ka profesijama koje su potrebne stručnim službama zadruga. Svaka zadruga bi morala da ima raznorodne stručne službe u kojima bi prioritet u zapošljavanju uživali članovi porodica zadrugara.

13.2. Garantovane – otkupne cene

Država bi trebalo da formira stabilan sistem garantovanih cena koji bi važio za period od pet godina, a mogao bi da se indeksira za godišnju stopu inflacije. Direkcija za robne rezerve bi otkupljivala proizvode po garantovanim cenama samo od onih proizvođača s kojima bi zaključila ugovore o otkupu. Kod utvrđivanja garantovanih cena ne bi bili poštovani relativni odnosi cena poljoprivrednih proizvoda na svetskom tržištu. Cene bi bile formirane tako da osnovu kalkulacije čine veličina prosečne parcele u zemljama EU, tj. 20 hektara, i prinosi koji se dobijaju na tolikim parcelama. Pored ovih uslova, garantovane cene bile bi određivane na bazi materijalnih troškova, zemljišnih i drugih renti, troškova radne snage, kao i projektovane dobiti od 20% na godišnjem nivou. Po sličnom principu mogle bi biti formirane i otkupne cene za stočarsku proizvodnju, živinarstvo i druge grane poljoprivrede.

Na osnovu procena Ministarstva za poljoprivredu o potrebama države i mogućnostima plasmana na inotrižištu bili bi zaključivani ugovori o otkupu. Forisirao bi se izvoz onih proizvoda kod kojih je najmanji jaz između garantovanih – otkupnih cena i cena na svetskom tržištu. Direkcija za robne rezerve zaklju-

čivala bi ugovore o otkupu poljoprivrednih proizvoda prvo sa zadrugama, zatim sa poljoprivrednim kombinatima (tako se to zvalo kada sam bio mlađi), a tek naposljetku s nezavisnim poljoprivrednim proizvođačima. Naravno, ugovori bi bili zaključivani pre otpočinjanja setve, sađenja, tova i drugih vidova početaka poljoprivredne proizvodnje. Takođe, u ugovorima bi unapred bile definisane otkupne cene poljoprivrednih proizvoda. U sklopu ugovora o otkupu sa zadrugama (ali samo sa zadrugama), Direkcija bi bila obavezna da obezbedi đubrivo, seme, gorivo ili potrebna sredstva za mehanizaciju (kredite po ranije opisanim komercijalnim uslovima).

Cene poljoprivrednih proizvoda na produktim berzama trebalo bi slobodno da se formiraju, s tim što bi Direkcija vodila računa da ravnotežni nivoi nikada ne pređu svetske cene poljoprivrednih proizvoda. Istovremeno, Direkcija bi prilikom intervencija vodila računa o relativnom odnosu svetskih cena. Roba koju je Direkcija prodala na berzi mogla bi da se izvozi samo za njen račun, dok bi ostali poljoprivredni proizvodi mogli slobodno da se izvoze.

Direkcija bi plaćala otkupljene proizvode u roku koji ne sme biti duži od 30 dana od dana predaje proizvoda. Zadrugama bi bila isplaćivana samo razlika između vrednosti otkupljenih proizvoda i vrednosti isporučenog repromaterijala i opreme, odobrenih kredita i dr.

Molim one koji će zakukati kako država za ovako formirane otkupne cene nema para da malo razmisle o sledećem... Da li je u redu da država bankarima garantuje naplativost plasmana kada odobravaju stambene kredite, tj. da tim istim bankarima omogućava visoke zarade kroz razne oblike subvencionisanih kredita, a da – istovremeno – stalno potkrada individualne poljoprivredne proizvođače? Kako država potkrada individualne

poljoprivrednike? Tako što natura svetske cene za otkupne cene, kasni sa isplata otkupljenih proizvoda ili „vara” kod relativnih odnosa cena repromaterijala, opreme i poljoprivrednih proizvoda. Država bi trebalo da koristi novac za subvencije jedino za mehanizam otkupnih cena, pošto na drugi način nije moguće ostvariti rentabilnu poljoprivrednu proizvodnju u Srbiji, kao i za razvoj proizvodnje koja bi supstituisala uvoz raznorodnih proizvoda. Svi ostali, a posebno bankari, moraju odstupiti od budžetskih jasli.

Davno, tamo negde tridesetih godina prošlog veka, N. Kaldor je postavio teoriju „paukove mreže”. Po toj teoriji, nakon slobodnog delovanja mehanizma tržišta, dijagram ponude i tražnje poljoprivrednih proizvoda poprima izgled paukove mreže. Bez obzira na opravdane zamerke ekonomista, ova teorija je objasnila zašto slobodno tržište ne bi smelo da reguliše agrarni sektor u jednoj zemlji – zato što izaziva veliku nestabilnost ponude i tražnje usled čega se do ravnotežnog nivoa dolazi kroz velike i nepotrebne gubitke. Bilo realne gubitke, bilo propuštene dobiti. Kao što znamo, gubitak ni u kom slučaju nije cilj ekonomije. Ovo bi trebalo da pročita ministar Saša Dragin, a ne da od suprotstavljenih strana u liku voćara i izvoznika smrznutog voća traži da se međusobno dogovore, jer u protivnom sledeće godine neće imati o čemu da se dogovaraju. Želi da kaže da neće biti voća! Apelujete na razum zavađenih strana koje ste prethodno oterali u ludilo? Nedeljama pregovaraju o tome ko će više a ko manje da izgubi i to u vreme kada bi voćari trebalo da troše novac koji su naplatili. Pre nego što voćari odluče šta će da rade, odnosno da li će i dalje gajiti voće i ulagati novac, trebalo bi da znaju koja će im cena biti ponuđena u otkupu. Kome se isplati, samo napred! Kome ne, molim lepo, nek traži bolje rešenje. U tom slučaju i trgovci i hladnjačari, tj. izvoznici, imali bi dovoljno vremena da se pripreme i načine svoje raču-

nice. Praksom da se otkupne cene utvrđuju u vreme skupljanja voća samo se izazivaju nepotrebna nervoza, nepoverenje i gubici i to, pre svega, na strani onih koji su najugroženiji. Svakako su to oni koji su već obrali voće.

Pored dva navedena pravca (zemljičarske zadruge i garantovane otkupne cene) delovanja države u sferi agrarne politike, trebalo bi stimulisati i efikasno korišćenje poljoprivrednog zemljišta. To se lako može ostvariti uz pomoć poreske politike, tj. smanjenjem:

- neobrađivih površina,
- površina u posedu nezemljičara,
- staračkih domaćinstava, i
- mešovityh domaćinstava koja nedovoljno koriste zemljišne posede.

Pa... i nije loše za nekoga ko se poljoprivredom bavio igrajući se kod babe i dede na selu. Dovoljna kvalifikacija, zar ne? Za razliku od nekih ministara poljoprivrede, razlikujem šta je raž, šta ovas, a šta ječam. Mada... lako je meni kad nisam ekspert.

14. Turizam

Ova grana privrede od izuzetnog je značaja za balansiranje našeg spoljnotrgovinskog deficita. Naime, odliv deviznih sredstava nije uslovljen samo željom naših građana da vide druge države, nego i nedostatkom ozbiljne turističke ponude u Srbiji. Tačnije, turizam predstavlja idealnu granu privrede za supstituciju uvoza (sprečavanje trošenja deviznih sredstava u inostranstvu). Pored toga, turizam je radno intenzivna delatnost, odnosno u direktnoj je korelaciji s rešavanjem našeg osnovnog problema – visoke stope nezaposlenosti radne snage. E sad, majka priroda nije bila jednako izdašna. Kada je deljena morska obala na Balkanu Grci su prvi stali u red, za njima dođoše Hrvati, a mi Srbi smo negde zalutali sa Mujom. Mada i on dobi Neum...

Imamo banje, al' nemamo bazene. Ne znam samo koga da krijim što nam ne rade ni izgrađeni bazeni po banjama i gradovima. Stvarno ta priroda nije fer. Što nam nije obezbedila bazene, lako bismo se snašli za lekovite vode. Hteo sam da provedem deset dana u Vrnjačkoj Banji, ali veliki zatvoreni bazen nije radio godinu dana. Sramota. A banja Đula u Mađarskoj ima 17 bazena, što otvorenih, što zatvorenih!

Možda Ludvig van Palma ne zna za Betovena, al' zna kako se vodi jedan grad. Njegova ideja sa akvaparkom mogla bi se raz-

raditi. U Srbiji bi trebalo odabrati desetak lokacija na kojima bi se izgradili veliki akvaparkovi pogodni i za letovanje, a ne samo za vikend aranžmane. Recimo, Subotica ili Kanjiža na severu, Bela Crkva na istoku, Bogatić na zapadu, Arandjelovac, Vrnjačka Banja, Vlasinsko jezero, nešto u Raškoj oblasti... Trebalo bi odabrati lokacije na kojima turisti mogu da dobiju i druge sadržaje (lečenje, istorijski spomenici, manastiri, jezera, manifestacije i dr.). Takođe, izbor bi trebao da bude uslovljen i odgovarajućim brojem stanovnika koji gravitiraju prema ovim centrima (zbog vikend turizma).

Sledeća lokacija koju bi trebalo maksimalno eksploatisati jeste Đerdapska klisura. Uvale Dunava, na potezu Golubac–Kladovo, mogle bi se urediti i organizovati kao mini-naselja. Jedna uvala bi bila za decu do 18 godina, druga za ljude u dobi između 20 i 30 godina, treća bi bila rezervisana za one između 30 i 40 godina. Četvrta uvala bila bi namenjena nudistima, peta bi bila samo za bračne parove, šesta za građane koji imaju status razvedenog lica, sedma organizovana kao naučni ili umetnički kamp itd. Zbog izraženih tendencija asocijalizacije ljudi (nažalost, to sve više uzima maha i u našoj zemlji), najlakši način njihove resocijalizacije bio bi kroz grupe koje su im srodne po navikama i interesovanjima. Zato bi ovaj koncept trebalo primenjivati i na drugim lokacijama.

Jedan od pravaca razvoja našeg turizma mogla bi nam pružiti medicina. Prošlog leta na Skijatosu razgovarao sam sa jednim američkim Grkom – profesorom medicine i plastičnim hirurgom. Pitao me je da li bi mogao da kupi 100 hektara zemlje u Srbiji i izgradi kliniku u kojoj bi operisao poznate ličnosti koje ne žele publicitet – neko mesto gde ih neće loviti paparaci. Kao... otišli bi na odmor s koga bi se nekim čudom vratili bez klempavih ušiju ili bi im porasle grudi od lekovite vode. Tako

nešto. Iznervirao me je. Pitao me: „Je l' to može negde na moru u Srbiji?” Misli, ako Grci imaju toliko mora, tada svako mora da ga ima. Ali imamo mi lepu prirodu, zabiti do kojih niko ne može da stigne, lekare plastičare i drugo medicinsko osoblje koje je već steklo dovoljnu praksu na zvezdama iz „Grand produkcije”. Pri tome ceo aranžman za strance, posebno one bogate, bio bi daleko jeftiniji nego što bi ih ista usluga koštala u zemljama iz kojih dolaze. Reklamu će odraditi naši gastarbajteri. Oni ionako ovde dolaze na šišanje, manikir, zubnu protetiku...

Život i Emir Kusturica porodili su etnosela i hvala im na tome. Valja sad tim etnoselima omogućiti da se razvijaju. Naravno, nije tu reč samo o infrastrukturi. Recimo, mogli bismo da izgradimo sela koja obeležavaju određenu epohu u Srbiji. Sela u kojima bi sve bilo podređeno konkretnom periodu: smeštaj, odeća, hrana, piće, komunikacija, zabava, muzika... Turistički etnovremeplov, zašto da ne?

Turizam kao privredna grana idealan je za organizovanje lokalnih javnih radova. Da bi turistička ponuda bila kompletna, neophodno je urediti izletišta, parkove, spomenike kulture, kamp naselja i dr. Em se angažuju nezaposleni, em se pomaže grani koja supstituiše uvoz, em je ta grana radno intenzivna, em se troši domaći građevinski materijal, em, em, em... Eto mnogo efikasnijeg i isplativijeg načina trošenja novca iz budžeta nego što je subvencionisanje visokih kamata na kredite, tj. davanje dodatnih garancija za bankarske plasmane. Čemu dodatne garancije kad su banke već obezbeđene hipotekama, menicama, žirantima...?!

Verovatno ste primetili da planine, banje (osim žala za bazenima), Guču, Egzit i beogradske splavove nisam ni pomenuo. Sve te oblike turizma kao dela grane koja supstituiše uvoz pomagali

bismo kroz sekundarne efekte prethodno pomenutih koncepata i mehanizma ili kroz direktne mere države. Međutim, ukoliko želimo da ma šta uspe u oblasti turizma, najpre moramo podići nivo čistoće na međunarodnim putnim pravcima i u turističkim centrima. Shodno tome, prekobrojne iz državne administracije mogli bismo zaposliti kao ekočuvare ili komunalne inspektore. Oni bi naplaćivali visoke kazne onima koji zagađuju i prljaju sela i gradove na bilo koji način. Takođe, iz turističke ponude bi obavezno trebalo izbaciti prebijanje stranih turista, pa makar oni bili i navijači klubova koji su nas umlatili u fudbalskim okršajima. Svoj klub ćeš voleti onoliko koliko tog stranca stimulišeš da potroši novac kada dođe kod nas. Umesto suvenira u vidu frakture, mnogo je lepši njegov keš u džepovima naših trgovaca i kelnera. Prema tome, so i pogača za svakog gosta, a veće pre utakmice bogata ponuda na splavovima – da isprazne novčanike.

15. Auto-industrija

Ovu industrijsku granu bi trebalo razvijati i da nemamo „Zastavu”, odnosno problem njenog reaktiviranja. Ako zaživi posao sa „Fijat” možda više i nećemo imati problem „Zastave”. Bez obzira na to što želim da se ovaj posao realizuje, dosta je elemenata koji pobuđuju sumnju. Zbog krize „Fijat” zatvara fabrike u Italiji. Fabrike u Italiji su blizu Srbije. Gotovo sve zemlje oko nas su u EU (nema carina). Opravdanost investicije „pegla se” pričom o velikom izvozu u Rusiju. Međutim, „Fijat” je s Putinom dogovorio izgradnju kapaciteta u Rusiji. Ipak, nadam se „vetru u leđa” i pokretanju ozbiljne proizvodnje u Kragujevcu. Proizvodnja automobila pokreće i proizvodne pogone velikog broja kooperanata, a to znači da dolazi i do rasta zaposlenosti, tj. smanjenja našeg glavnog problema – nezaposlenosti stanovništva. Međutim, mi nemamo veliku količinu novca potrebnu za razvoj auto-industrije. Znači, za početak nam je potreban strateški partner. Idemo dalje...

Zašto bi neki strateški partner izabrao da spasava našu „Zastavu” ili gradi novu fabriku u Srbiji?

Mi smo malo tržište, liberalizovano preko svake mere. Uvozom polovnih automobila, dugoročno smo „prodali” našu tražnju za novim automobilima. Zašto bi onda neki proizvođač dolazio u Srbiju i ulagao desetine ili stotine miliona evra u fiksni kapital

kada ovo malo tržište može da pokriva s milion-dva evra obrtnog kapitala. I zato, dokle god je na snazi važeća spoljnotrgovinska politika s niskim carinama, nijedan proizvođač neće doći. O, izvinite, zaboravio sam da su proizvođači sa Zapada poznati kao veliki „ljubitelji” konkurencije i da vole kad su carine na uvoz (što novih, što polovnih automobila) smešno niske. Samo, nikako da iskažu tu ljubav i krenu sa proizvodnjom. Ne samo automobila, nego i drugih proizvoda. Zbog jeftine radne snage? Ma 'aj'te molim vas. Da li znate koliko učestvuje trošak proizvodnog radnika u prodajnoj ceni automobila? Automatizacija procesa proizvodnje svela je taj trošak na statističku grešku.

Već sam objasnio, na početku ovog teksta, kako je naša vlada propustila priliku da pomogne „Zastavi” u realizaciji posla sa italijanskim „Fijatom”. U međuvremenu, Italijani su uplatili 100 miliona evra ugovorne obaveze. I pored toga, trebalo bi i dalje insistirati na modelu koji sam predložio. On je dobar kako za „Fijat”, tako i za „Zastavu”, odnosno Srbiju. Ukoliko „Fijat” ne želi da investira neplanirani prihod od prodaje zastarelog „punta” u realizaciju potpisanog ugovora, možda je bolje da sreću potražimo na drugoj strani. I mi i oni. Verujem da ta druga strana za Srbiju nije u Evropi. Put pod noge, pa stopama Aleksandra Makedonskog ili Marka Pola – Indija ili Kina. Da vidimo, šta bi se dogodilo ako bismo se dogovorili sa nekim kineskim ili indijskim proizvođačem automobila oko strateškog partnerstva u „Zastavi” ili o proizvodnji na nekom drugom mestu. Za početak ne bi bilo loše ni sklapanje automobila „a la punto”. Evropa bi se naljutila!? Pa, šta? Odložila bi naš prijem u EU. Šta bismo mi time izgubili... pristup njihovim fondovima? Oni su besplatni i jeftini samo na prvi pogled. Već deset godina mi taj novac dajemo EU kroz deficit spoljnotrgovinskog bilansa. Prvo ti ukrade novčanik, pa te onda zove da ti plati

večeru u restoranu... Mislim da je Kusturica tako nešto rekao o Goranu Bregoviću. Bolje je da naučimo da sami lovimo ribu, nego da je uvek iznova tražimo na poklon. Da li bi proizvođači iz pomenutih zemalja želeli da investiraju u Srbiju? Sigurno, mnogo više nego proizvođači iz Evrope. Naše tržište jeste malo, ali tu su CEFTA i dobar „prolaz” ka Rusiji – nemamo carine, a pre ili kasnije postaćemo i član EU. Tada bi potencijalni strateški partner iz Azije ostvario „džekpot”. Da li su njihovi automobili isti kao evropski ili japanski? Nisu. „Spolja” su odlični, ali još zaostaju sa motorom i opremom. Međutim, njihova cena je relaksirajuća za napaćenog srpskog, bilo kog tranzicionog, pa i evropskog potrošača. A motor i oprema... srediće se i to. Verovatno brže nego što mi počnemo da pravimo, a ne da farbamo, bilo koji „Fijatov” model. Voleo bih da su predsednik Boris Tadić i zamenik premijera Dinkić, prilikom boravka u Kini, razgovarali na tu temu sa njihovim zvaničnicima. Treća mogućnost za „Zastavu” može biti i neka ruska kompanija. Njihove ambicije u auto-industriji stalno rastu, na Balkanu ih doživljavaju kao svoje (CEFTA), a i EU je tu – vrlo brzo ili samo brzo. Kao i proizvođači iz Azije, ruske kompanije imaju želju da zabodu zastavicu u Evropi – one su te koji su gladne novog prostora (tržišta). Što „luda” Doka reče Hadžiji u *Zoni Zamfirovoj*: „Mori, ti slaziš niz merdiven, a moj Manča se toprrv kači”. To ima mnogo više smisla nego da ovde dođe neko sa Zapada.

Još ako bismo ovu granu (kao velikog supstratora uvoza) malo stimulisali carinama koje tako lepo umeju da napune presahli budžet – ma, milina! Umesto toga, mi uvozimo pet puta više nego pre 5. oktobra 2000. godine, a prihodi od carine su nam samo dva puta veći. Je l’ neko rekao da je to glupo? Ma nije glupo, mnogo je glupo. Gotovo kao profesor Labus.

Da li bi nakon ovakvih poteza u auto-industriji, Evropa malo drugačije razgovarala s nama? Da, drugačije. Pretili su oni i Slovacima kad se KIA pojavila kod njih. I šta bi? Ništa. Zagovornici naše svetle budućnosti bi izjavili: „Nama bi Evropa okrenula leđa, nismo mi Slovaci. Oni su...” Šta su oni? Mali narod s velikim problemom mađarske nacionalne manjine. Ali za razliku od nas, oni, tj. njihovi političari, pokazali su da imaju petlju. Ili možda još nešto važnije. Španci bi rekli cojones.

Naravno, Srbija nema samo problem „Zastave” – tu su kamioni iz Kragujevca i Priboja, te autobusi iz Zemuna. Trebalo bi naći neko rešenje i za proizvođače traktora iz Beograda. Ko se još seća da smo mi pravili građevinske mašine u Kruševcu? Ako su nekom smetala imena iz doba komunizma mogla su se promeniti. Uostalom kao i imena ulica, a ne da se takve fabrike zaborave, uguše, upropaste... Pre izvesnog vremena, ministar Dinkić je poručio Zrenjanincima da ne bi trebalo da spasavaju stare fabrike, nego da prave nove. Da je imao kožni mantil i brkove, rekao bih da gledam snimak iz 1945, '46, '47... te neke. Sve neki revolucionari. Mi evolucionisti nikako da dođemo do izražaja.

Nedavno sam pročitao radove nekih ekonomista o konkurentnosti naše privrede. Imena dotičnih i njihove titule neću da pominjem. Prepoznaće se ukoliko pročitaju ovaj *Praktikum*. U tim radovima pominje se „Zastava” u negativnom kontekstu. Konstatuje se da „... preterana zaštita odgovara samo domaćim biznismenima naviklim da se lako bogate koristeći monopolski položaj, pa takva zaštita privrede nije dala rezultate. Da je to tačno, govori i primer kragujevačke ‘Zastave’ koja je bila zaštićena i trebalo je da bude fenomenalno konkurentna. Međutim, ne samo da nije bila konkurentna nego i uz sve te mere zaštite nije mogla efikasno da funkcioniše.” Neko ko pretenduje da

nešto analizira ne bi smeo da prenebregne nekoliko činjenica. Prvo, „Zastava” je bila zaštićena u SFRJ kada je bila u društvenoj svojini, tj. svojini koja je po svojoj suštini manje efikasna od privatne. Ali, tada je „Zastava” proizvodila više od 200.000 automobila, a zaštitu je trošila na čuvanje ili povećanje broja neproaktivnih radnih mesta. Ne bih da rasipam reči na druge neracionalnosti koje je proizvodio ondašnji sistem vlasništva. Drugo, tokom devedesetih godina došlo je do raspada Jugoslavije (domaće tržište je svedeno na jednu trećinu), do ratova, sankcija, bombardovanja i drugih političkih problema. I treće, već dvadeset godina vodi se potpuno pogrešna ekonomska i kreditno-monetarna politika. Sramota, „kolege”. Svi vi zajedno, hajde pokrenite neku proizvodnju koja ne uživa nikakvu carinsku zaštitu. Pa kad osvojite bar domaće tržište, javite se s pričom o povećanju konkurentnosti. Možda me i ubedite.

16. Cene koje su pod kontrolom države

Cene električne energije, gasa, vode, komunalnih, zdravstvenih i prosvetnih usluga najdirektnije utiču na standard građana. Zbog toga su one pod kontrolom države. Kada bi bile odobrene cene koje bi obezbedile rentabilno poslovanje isporučilaca ovih proizvoda i usluga, velika većina naših građana ne bi mogla to da plati. Nažalost, naš standard je takav da navedene cene imaju i socijalnu dimenziju.

Mi ćemo još dugo ostati društvo u kome veliki broj građana neće biti u stanju da plaća ekonomsku cenu pomenutih proizvoda. Zato ću ponoviti predlog koji može da pomiri suprotstavljene interese, odnosno predlog o „posrednom oporezivanju”. Građani bi trebalo da plaćaju pomenute proizvode i usluge saglasno svojoj dohodovnoj sposobnosti po kojoj bi bili razvrstani u pet grupa (označenih poreskim brojem – jedinstveni matični broj građana uvećan za jednu cifru). Dohodovna sposobnost bila bi utvrđivana iznova za svaku godinu i to na bazi prijavljenih prihoda za porez na ukupan prihod građana. Shodno tome, cena električne energije trebalo bi da zadrži postojeće zone potrošnje (crvena, plava i zelena), uz dodatno uvođenje dohodovne sposobnosti potrošača. Tako bi građani koji više zarađuju plaćali i višu cenu – sve do one kategorije koja zarađuje kao da radi u Nemačkoj i koja bi plaćala nemačku cenu električne energije. Molim lepo, ako ste vlasnik kuće od 500 m²

koju grejete na električnu energiju (gotovo najisplativiji energent) plaćaćete višu cenu, tj. ekonomsku cenu električne energije. Nije u redu da koristite opravdano nisku cenu električne energije. Pitanje je koja je ta osnovna cena električne energije – od koje bi cene trebalo poći u formiranju tarifnog sistema. Verujem da je to ona cena koja se postiže u spoljnotrgovinskom prometu, kod uvoza ili izvoza električne energije. Osim toga, ako bi menadžment EPS-a svoju kreativnu energiju usmerio na smanjivanje gubitaka koji su proizvod loše distribucije energije i drugih neracionalnosti (višak zaposlenih i slično), došli bismo do rentabilnosti i ovog javnog preduzeća. Česti apeli o neophodnosti povećanja cene električne energije nisu nikakva kreacija, gospodo menadžeri. Ili možda jesu, ali za plate koje su 10 puta manje od vaših.

Po istom principu, plaćale bi se i ostale pomenute usluge. Recimo, penzionera s mesečnim prihodom od 20.000 dinara plomba bi kod stomatologa koštala 200 dinara, a komšija koji zarađuje 60.000 dinara bi istu takvu plombu platio 1.000 dinara. A ako sada već bivši guverner Jelašić ode kod tog istog zubara, on bi mu naplatio plombu 5.000 dinara. Na taj način došli bismo brže do prosečnih ekonomski rentabilnih cena za isporučene proizvode i usluge. Navešću još neke mehanizme koji bi pomogli pacijentima i zdravstvenim radnicima da se bolje osećaju. Prvo, dopunski rad, koji je nedavno uveden u zdravstvu, trebalo bi svesti na to da lekari mogu da iznajmljuju operacione sale, ordinacije sa aparatima i osoblje bolnica. Naravno, lekari bi za najam plaćali određeni procenat od usluga koje naplaćuju pacijentima. To bi lekarima olakšalo donošenje odluke da odu u privatnu praksu. Takođe, trebalo bi ustanoviti izrazito visoke kazne za lekare koji pored državne službe drže i privatnu praksu. Ili jedno ili drugo. Lekari moraju da uče ceo život i jesu slabo plaćeni za svoj rad, ali nema razloga da pacijenti u držav-

nim zdravstvenim ustanovama trpe zato što je Hipokratovu zakletvu prekrila prašina, pa lekari sabotiraju ili kvantitet ili kvalitet svoga rada. Sve sa ciljem da im napaćeni pacijenti dođu u privatnu ordinaciju. Da li ste učili ceo život? Jeste li zaista toliko dobri? Proverite to na tržištu. Država će vam pružiti šansu – ulazak na tržište koštaće vas koliko i najam nekog malog stana za ordinaciju. A za građane koji zbog nedostatka novca odlažu posetu lekaru i time prouzrokuju pogoršanje bolesti, Republički zavod za zdravstveno osiguranje (RZZO) trebalo bi da se pojavi u ulozi kreditora. Naime, ako pacijent nema novca, participaciju koja zavisi od njegove dohodovne sposobnosti platiće RZZO. Kreditirani iznos biće automatski vraćen ovom Zavodu iz prihoda konkretnog građanina. Na rate ili odjednom, zavisno od visine i modaliteta zahteva.

Pre neki dan u kafani vodio sam raspravu na temu šta mi dobijamo kad neki naš inženjer, doktor ili bilo koji visoki stručnjak ode u inostranstvo. Svi znamo da je Mančester za Ronalda dobio 94 miliona evra od Reala. A ako inženjer Radisav Petrović iz „Prve petoletke” ode u „Boing”, niko u Srbiji neće ništa dobiti. Da budemo precizni, neko i hoće nešto. Dobar je Radisav, slaće po neku stotku mesečno svojim roditeljima. Pomoći će i bratu da završi kuću. Lepo, ali nedovoljno. Jedan od mojih prijatelja primetio je da je Srbija trebalo da im obezbedi bolje uslove. Možda će neko u Srbiji i moći da im ponudi prihvatljivu platu, ali uslove za njihov dalji napredak u struci sigurno neće. „To neće da može”, i to nikada. Lepo je od nas što besplatno školujemo raznorodne kadrove za Australiju, Kanadu, Ameriku, Nemačku... Lepo, ali glupo. To školovanje nije bilo džabe. Shodno tome, mora i da se plati. 'Oćeš, Radisave, da ideš za Ameriku? Može, ali tako što će firma koja će te zaposliti (ili država u koju se useljavaš) garantovati da ćeš vratiti novac potrošen za tvoje školovanje. Nismo mi bez duše, može i na

rate. U suprotnom, pretvorićemo se u isturena univerzitetska odeljenja zapadnih država za koja one neće izdvajati nikakav novac iz budžeta. Uбудуće bi studenti koji upisuju državne fakultete morali da potpišu i ugovor sa Ministarstvom prosvete. Naravno, od toga bi bili pošteđeni oni koji plaćaju punu cenu studiranja. Osim toga, država bi fakultetima trebalo da odobri povećanje cene studiranja, ali tako da preko mehanizma dohodovne sposobnosti ona bude prihvatljiva za sve slojeve stanovništva. Ako ova ideja ne bi bila prihvatljiva, onda je bolje rasformirati veliki broj fakulteta, tj. privatizovati ih. Besmisleno je trošiti novac na obrazovanje od koga nećeš imati koristi. To nema veze sa zahtevom MMF-a da se smanji broj zaposlenih u obrazovanju. Oni „pucaju” na osnovno i srednje obrazovanje. Osnovna i srednja škola morale bi da budu besplatne i dostupne svima, a studiranje bi trebalo da se plaća. U zavisnosti od procenjenih potreba za nekim kadrovima, država bi mogla da daje stipendije i nekoga besplatno školuje (uz potpisivanje ugovora sa Ministarstvom prosvete). Ali, budimo realni, takvih će biti malo. Pogotovo kada shvatimo da je za priličan broj radnih mesta dovoljna i srednja škola, odnosno da zaposlenima nisu potrebne fakultetske diplome. Dakle, sada imamo problem sa fakultetski obrazovanim radnicima koji su nezadovoljni svojim poslom, jer postaju svesni koliko su nepotrebnog truda i novca uložili u završavanje fakulteta. Istovremeno, oni slabo i zarađuju, jer poslodavci neće da ih plaćaju po diplomi, nego po obavljenom poslu. Postojeći sistem proizvodi samo nezadovoljstvo i nesreću.

Kao što naši sportski klubovi žive od prodaje igrača, tako bi i naše obrazovanje trebalo da živi od prodaje svojih usluga kroz stručnjake koji odlaze. Nećemo baš da zarađujemo kao kad Bekam menja klubove, al' bar nećemo imati osećaj da nam rastu magareće uši. Mislim na onaj deo srpske populacije koji

shvata šta se dešava. Za one koji to ne shvataju, vreme je da skinu naočare socijalizma i da i u ovoj oblasti prihvate maksimum: „Nigde nema besplatnog ručka”.

Da se još jednom vratim na moguće kritike ovakvog rešenja, tj. na neravnopravnost građana. Besmisleno je pričati o ravnopravnosti dva klinca, kada jedan od njih ima džeparac dva puta veći nego što je plata oca onog drugog. Ekonomska neravnopravnost je naša svakodnevica. Pa kada je već tako, bio bi red da malo bolje bude onima koji su u inferiornom položaju. A onima koji su boljestojeći bilo bi bolje da ih država „posredno oporezuje”, nego da im oporezuje godišnje prihode sa 60 i više procenata (kao u nekim zapadnim zemljama). Verujte da bi oni koji plaćaju porez na ukupan prihod obručke prihvatili da se zadrže postojeće stope oporezivanja i uvede dohodovna sposobnost kod plaćanja pomenutih usluga. I sâm sam jedan od njih.

17. Politika raspodele

Ovaj deo priče biće interesantan za teoretičare, a bogami i za zaposlene. Dugo sam se pitao u čemu je problem Rumunije. Prošlo je dvadeset godina od pada Čaušeskua i Rumunija ide napred, ali – po mom mišljenju – nezadovoljavajućim tempom. Zašto? Rumunija je velika zemlja sa 22 miliona stanovnika. Pored toga, bogata je svim privrednim resursima: plodna zemlja, nafta, plovni pravac, more, planine... ali, nešto tu nedostaje. Neki smatraju da je rigidnost Čaušeskovog režima otupela Rumune, da zbog toga nisu dovoljno pronicljivi, da ne umeju da se snađu itd. Gluposti. Evo, i mi se ne snalazimo, a imali smo samo Tita i Slobu? Mora da negde u privrednom sistemu postoji greška koja ne dozvoljava da razvoj ide željenom brzinom.

Gde je ta sistemska greška?

Vratiću se na početak ovog *Praktikuma*, tj. na izbacivanje logike i pojavu gluposti u ekonomskoj nauci. Sećate li se monetarista i neoliberala koji su interes privrednog sistema tretirali kao zbir pojedinačnih interesa? A dijalektički materijalizam i prelazak kvantiteta u kvalitet? Ali, to je već filozofija. I to još od Marksa. Greška je u tome što su oni smatrali da će celokupnoj privredi biti dobro ako je dobro pojedincima u liku multinacionalnih kompanija (MNK). MNK su se racionalno ponašale i stalno su težile sniženju svojih troškova u cilju poboljšanja

svojih pozicija na tržištu. I tako, malo-pomalo, MNK su dobile ulogu alokatora privrednih resursa u procesu globalizacije. Zbog niske cene radne snage i slabe državne regulative, prljave tehnologije i radno intenzivne industrije premeštene su u nerazvijene države. A globalizacija ide li, ide. Na sve strane reklame i buđenje želja za proizvodima. Pijte „koka kolu”, nosite „najk” patike, jedite „milku”, gledajte „soni”, vozite BMW... Ima tu jedan mali problem. Želja se probudila, al' nema se s čim. Tražnja je kreirana, ali ne i kupovna moć (efektivna tražnja), jer radnici u tim zemljama zarađuju samo za 'leb i vodu. Tako su MNK, premeštanjem proizvodnje ka tržištima koje imaju jeftinu radnu snagu, sasekle granu na kojoj sede. Sistematski su smanjivale mogućnost da se njihovi proizvodi prodaju u potrebnom i mogućem obimu. Neko će reći da to nije tačno, jer se obim prodaje (osim u kriznim godinama) stalno povećavao. Čorak. Rast neke privredne aktivnosti trebalo bi meriti ne sa onim što je ostvareno, nego poređenjem realizovanog i potencijalnog rasta. Kod utvrđivanja potencijalnog rasta trebalo bi meriti realnu tražnju, a ne efektivnu tražnju. MNK su pribegavale raznim trikovima kako bi povećale tražnju svojih proizvoda na već razvijenim tržištima. Nekad uspešno, nekad manje uspešno. Povećanje asortimana, širenje otvora na tubama paste za zube, nova ambalaža, česte promene modela automobila i tehnike... Sve to je kroz investicije opterećivalo MNK dodatnim troškovima. Ali, budimo realni, bilo je bolje širiti tražnju na manje razvijene zemlje (tamo je mnogo veća potreba za nekom robom), nego terati svoje saturisano tržište da iznova i iznova kupuje sve noviji model televizora, automobila ili patika. Imate samo jedan par nogu, u jednom trenutku možete da vozite samo jedan automobil, možete da se ugojite koliko god hoćete ali 100 sitnih Vijetnamaca moći će uvek da pojede više nego jedan debeli Amerikanac. Napuštanjem Keynesove teorije, zapalo se u jednu od osnovnih grešaka u vođenju

ekonomske politike. Uporedo sa globalizacijom, vođenje ekonomske politike u domenu alokacije privrednih resursa trebalo je prebaciti na nadnacionalne organizacije, a ne na MNK. Razvoj slabije razvijenih zemalja predstavlja uslov za željeni rast GDP-a u visokorazvijenim zemljama. Problem je saturisano tržište na Zapadu. Šta kaže logika? Zašto se nešto proizvodi? Pre svega zato što neko ima realnu potrebu za nečim. Potreba može biti i izazvana, tj. virtualna, ali pre ili kasnije ona će nestati. Hipotekarna kriza u Americi nastala je zato što su bankari (jureći profit, odnosno smanjivanje gubitaka uslovljenih pojavom evra) od svakog pojedinca želeli da naprave investora, a ne da zadovolje njegovu realnu tražnju za stanom ili kućom.

Nadam se da ste uočili kakve sve ovo veze ima sa Srbijom. Isto kao i sa Rumunijom. Ne možemo razvijati državu na prosečnoj plati od 200 do 300 evra. Mala smo zemlja, naše cene ne mogu biti kao cene u Kini. One moraju da budu „svetske”, slične cenama u okruženju – Evropi. Kina donekle može imati nezavisni sistem cena, ali samo je pitanje vremena kada će se i taj resurs potrošiti. Ako već i nije. I Kinez, kao i Srbin, mora da unese određeni broj kalorija u toku dana, a na globalnoj svetskoj pijaci namirnice imaju istu cenu. U poređenju s cenama proizvoda MNK-a, cene kineskih proizvoda su niže zato što oni nemaju velike troškove marketinga i distribucije. Dakle, ako su nam cene „svetske” onda i zarade moraju da nam budu „svetske” da bi proizvedene robe i usluge mogle da se realizuju na domaćem tržištu. Ukoliko tu postoji nesklad, onda dobijete Rumuniju, tj. stanje u Srbiji danas. Većina cena razmenjivih dobara u Srbiji je na nivou „svetskih” cena, a zarade su daleko niže od „svetskih”. Privreda slabo radi jer nema ko da kupi njene proizvode. Onda političari pokušavaju da reše krizu tako što ćemo da trošimo manje i da radimo manje. Ne. Pravi put je

da trošimo više i da, shodno tome, radimo više. Da radimo manje, to bih i razumeo – proradili su crnogorski geni, al' da se ne troši – nije mi jasno odakle se izrodio taj gen?

Neko će reći da tražnja ne mora da raste samo na domaćem tržištu, može da raste i na inostranom. Podsetiću vas na odnos spoljnotrgovinske razmene i GDP-a kod visokorazvijenih zemalja (Tabela br. 6). Prvo zadovoljite domaće tržište, pa kad pokažete da to možete, onda preko „grane”. Pametni Kinezi su shvatili da manjak tražnje na inostranom tržištu (izazvan krizom) mogu nadoknaditi stimulisanjem domaće tražnje. Eto kako život i nepovoljne okolnosti dovedu do fenomenalnih odluka, koje su uvek logične. Kolika će stopa rasta njihovog GDP-a tek sada da bude? Nasuprot tome, naš premijer Cvetković smatra da ćemo mi ove godine polako izaći iz krize i to tako što ćemo povećati izvoz. Kinezi kojima je izvoz pao za 30% i sa kojima malo ko može da se meri kada je proizvodnja jeftine robe u pitanju (niska cena je važna u kriznim vremenima), kažu – domaće tržište, a mi kažemo – izvoz. Kakve odluke, takve i stope rasta GDP-a.

Prethodni pasus napisao sam pre nego što je objavljen podatak da je rast kineskog GDP-a u kriznoj 2009. godini bio 10,7%. Iako im je izvoz pao za navedenih 30%, opet im je stopa rasta GDP-a najveća na svetu. Rast GDP-a u Kini je proizvod odluke da se stimuliše domaća tražnja. Čist proizvod logike, umesto čistog proizvoda nelogičnosti koja se primenjuje kod nas (i ne samo kod nas): Hoćemo da povećamo izvoz zato što ne možemo da prodamo dovoljnu količinu domaće robe na našem tržištu. Oni kod kojih mi želimo da izvozimo, već odavno to isto prodaju na našem (preko svake mere) liberalizovanom tržištu.

Kako da rešimo ovaj nesklad između „svetskih” cena i „afričkih” plata, kada je privreda u ogromnim problemima, a na tržištu rada je milion nezaposlenih? Pokušaću da vas same navedem na rešenje. Da li se sećate kolike su nam plate bile pre 5. oktobra? Male, jednom rečju, nikakve. Kad uporedite promet trgovaca u to vreme i promet koji oni danas realizuju, videćete da je sada mnogostruko veći. I plate su veće, nominalno možda i 10 puta. To vam je to. Promet može da raste samo ukoliko rastu plate. Nikako drugačije. Naravno, može i ako zaposlimo nekoliko stotina hiljada ljudi. Međutim, preduslov za nova radna mesta jeste povećanje prometa. Ili da izgubimo još neku deceniju u čekanju stranih investicija. Zato bi plate trebalo da rastu iako na tržištu rada ima milion nezaposlenih, spremnih da rade i za „siću” koju sada dobijaju radnici. Poštujući samo tržišne mehanizme, polako ali sigurno, možemo kolektivno da „bacimo kašiku”. Tržište jeste dobar mehanizam – u teoriji. Zahteva racionalnost svih učesnika, dug rok i zanemarivanje troškova, tj. gubitaka koji će nastati usled njegovog regulisanja. Ali, sve to nije nam na raspolaganju u stvarnom životu. Niti su svi učesnici racionalni, niti naša privreda ima toliko vremena, niti sme da pravi bezrazložne troškove. Tržište je dobar regulator kada ponuda i tražnja odstupaju za desetak procenata od ravnotežnog nivoa. Tada su troškovi njegovog regulisanja prihvatljivi, jer veliki broj racionalnih učesnika omogućava brzinu u postizanju tržišne ravnoteže.

U cilju rešavanja razmatranog problema vratiću vas na priču o pogonskom gorivu iz dela 8.1. One koji su to zaboravili, podsetio sam da je cilj ekonomske nauke (a uže gledano i ekonomske politike) obezbeđenje blagostanja građana jedne države. Takođe, objasnio sam kako se taj cilj ostvaruje isključivo povećanjem potrošnje roba i usluga domaćeg porekla. Naravno, ukoliko želimo rast GDP-a, a ne uvoza. Da bi povećala potroš-

nju na domaćem tržištu (kao što sam ranije naveo), država bi trebalo da podigne minimalnu cenu rada. Trenutno bi minimalna mesečna zarada mogla biti 300 evra. Ta cena rada bila bi korigovana jednom godišnje i to isključivo naviše. Znači, minimalna cena rada bila bi sledeće godine 400 evra, one tamo 500 evra mesečno... pa sve do visine zarade koja bi omogućila zadovoljenje realnih potreba (objašnjenje u delu br. 4). Kada dosegneмо te nivoe, dalju saturaciju domaćeg tržišta trebalo bi zasnivati na povećanju broja zaposlenih. Skraćivanje radnog vremena na šest sati dnevno, i to bez smanjenja zarada, omogućilo bi zapošljavanje radnika sa tržišta rada ili onih koji bi dolazili sa sela. Na taj način bila bi stvorena efektivna tražnja. Volumen te tražnje bio bi blizak realnoj tražnji jednog tržišta, tj. došlo bi do njegove realne saturacije. Sve to se može kontrolisati merenjem potrošnje raznih roba i usluga po glavi stanovnika, odnosno njenim poređenjem sa potrošnjom u visokorazvijenim zemalja poput nordijskih. Kako bi se izbeglo virtuelno stimulisanje tražnje stanovništva, neophodno je uticati na nivoe potrošnje preko koeficijentata investiranja i njihovih pondera (videti deo 6.4.). Cilj je izbegavanje tržišnih anomalija koje su predstavljale inicijalnu kapislu i za svetsku finansijsku krizu (tržište hipotekarnih kredita u Americi). Država bi trebalo da destimuliše investiranje samo u oblasti koje imaju zadovoljenu realnu i efektivnu tražnju. Ne bi trebalo ništa zabranjivati jer i država može da pogreši. Ipak bi trebalo da su kompanije u stanju da najbolje sagledaju svoje mogućnosti. Osim toga, mora neko i da pogreši u donošenju investicione odluke. Ne mogu svi da dobijaju. Neko mora i da gubi, ali je bitno da na makro-nivou ti gubici budu što manji.

Složio bih se sa onima koji misle da kompanije bolje vide od najboljeg birokrate, ali kad je reč o prošlosti. Tačnije, o vremenu pre pedesetak godina kada su vlasnici upravljali kompanijama.

Danas, kada je u svetskoj privredi prevladalo korporativno upravljanje, a s njime i odvajanje funkcije vlasništva od funkcije upravljanja nad kompanijom, stvoren je prostor za razne zlo-upotrebe (i to zasnovane na zakonu). Čak se i američki predsednik Barak Obama javno zapitao da li je normalno da kompanije, koje su potrošile veliki novac poreskih obveznika kako bi izbegle bankrot, dele enormne bonuse i plate svojim menadžerima? Svima nam je poznat slučaj Bank of Scotland u Velikoj Britaniji. Ostvarila je najveće gubitke u svojoj istoriji (mere se desetinama milijardi britanskih funti), a podelila je stotine miliona bonusa svom menadžmentu. Jedan od menadžera se branio izjavom da je većina bonusa isplaćena u akcijama iste banke, tako da su i oni pretrpeli gubitke. Zbogom, logiko! Dobro jutro, gospodine Fridman. Da je ovo „turski vakat” takve menadžere bi nabijali na kolac, i to neomašćen. Onako, za primer. Tu već i ima neke logike. Istraživanja na Zapadu su pokazala da je prosečan „rok trajanja” menadžera u kompanijama nešto više od dve i po godine. Može se postaviti logičko pitanje: Koliko je realno da neki menadžer doživi efekte svog upravljanja u toku svog mandata? Jako malo. Iz tog razloga, taj menadžer će mnogo više vremena potrošiti na ugrađivanje svog džepa u poslovne transakcije kompanije, nego na iznalaženje kreativnih rešenja za unapređenje firme. Formira se unija između menadžmenta, upravnih i nadzornih odbora naspram većine akcionara. Ova unija glavni izvor svoje zarade vidi u novim investicijama i povećanju troškova marketinga. Posledice toga su potpuno nepotrebne, često i nerentabilne investicije kompanija kojima rukovode. S druge strane, većinski pojedinačno mali akcionari su zaboravili kada su im poslednji put isplaćene dividende (zarada na osnovu posedovanja akcija – ukoliko kompanija ostvari profit). Navedena unija „ubedila” je većinske male akcionare da zarađuju tako što im raste cena akcija. Ali, o tome neki drugi put – nema to baš mnogo veze sa Srbijom. Toliko o

vidicima kompanije. Na kraju, pokušaću da se prisetim izjave kineskog mislioca Hsun Cua (oko 300. do 235. godine pre nove ere). Rekao je da je čovek u suštini zao i da se dobro može postići samo sistemom zakona koji bi ustanovili mudri vladari (država). Za one koji će možda pomisliti da je to važno u prošlosti, pre više od dva milenijuma, navešću misao Poenkarea: „Videlo se da se javljaju ljudi kojima, izgleda, inteligencija služaše samo da lažu, a srce samo da mrze”. Da li se od vremena Poenkarea naovamo išta promenilo? Jeste, sada je situacija mnogo gora. Sistem vrednosti je svuda u svetu doživeo strmoglavi pad. I pojedinačno i na nivou zajednica.

Molim poslodavce da prestanu da me gađaju paradajzom i jajima. Minimalna cena rada od 300 evra i u vašem je interesu. Mnogi od vas se već pitaju kako da povećaju zarade zaposlenima kada i isplata sadašnjih plata predstavlja „nemoguću misiju”. Jednostavno, zarađivaćete više. U tim većim prihodima je prostor za povećavanje zarade na propisani nivo. Šta mislite, gde će radnik da odnese uvećanu platu? Pa... potrošiće je kao i do sada. U istim prodavnicama, na slične proizvode i usluge. Naše zarade su daleko od štednje. Proizvođači će da proizvode više. Pašće fiksni troškovi po jedinici proizvoda, a tako i trošak radne snage po jedinici proizvoda. Znam da je u teoriji radna snaga varijabilni trošak, ali u našoj praksi, na zatečenom nivou proizvodnje i prometa, ona je i te kako fiksnog karaktera. Takođe, kroz povećanje novčane mase će se omogućiti realizacija povećane proizvodnje na tržištu. Lepo bi bilo kada bi vlada poslušala i savete u vezi sa stimulisanjem proizvođača koji supstituišu uvoz, kada bi uvela regresivni sistem carinskih stopa i prihvatila ostale predložene mere. Tada bi se samo mali deo uvećanih zarada trošio na uvozne proizvode. U suprotnom, postoji opasnost da će se posle nekog nivoa povećanja minimalne zarade i veličine novčane mase (M_2) veliki deo rasta potrošnje

usmeriti ka uvoznjoj robi. Sada već znate da to ne donosi ništa dobro – rast spoljnotrgovinskog deficita, dugoročnu nestabilnost deviznog kursa, a time i rast domaćih cena preko mehanizma inflacije troškova. Osim toga, rast standarda koji je zasnovan na povećanju uvoza nije dugoročno održiv.

Ukoliko bi se primenila i ostala predložena rešenja, utvrđivanje najniže cene rada od 300 evra mesečno, imalo bi za posledicu:

- mali rast budžetskih i drugih javnih prihoda (5 do 10%) usled smanjenja prihoda po osnovu poreza na zarade, odnosno povećanja prihoda (iako se stope ne bi menjale) od: doprinosa na zarade, PDV-a, te poreza na ukupan prihod građana, poreza na dobit preduzeća i ostalih poreza;
- rast troškova poslodavaca u rasponu od 10 do 15%, zavisno od učešća radne snage u ukupnim troškovima;
- rast cena proizvoda i usluga do 10% usled rasta troškova radne snage, odnosno pada fiksnih troškova po jedinici proizvoda zbog povećanja prometa i snižavanja finansijskih troškova (zbog mera kreditno-monetarne politike); i
- nominalni rast potrošnje do 30%, zavisno od strukture platnih fondova u poslovnim subjektima i od efekata ostalih mehanizama, koje sam predložio u ovom *Praktikum*u.

Povećanje najniže zarade sa 300 na 400 evra mesečno dovelo bi naredne godine do značajnog rasta javnih prihoda i to u rasponu od 30 do 35%. Istovremeno, rast troškova poslodavaca, cena i nominalne potrošnje bili bi na istom nivou kao i kod prethodnog uvećanja. Sledeće povećanje minimalne zarade sa 400 na 500 evra mesečno uslovalo bi snižavanje svih stopa rasta: javnih prihoda i nominalne potrošnje do 25%, troškova poslodavaca do 10%, a cena do 5%. I tako dalje. Više će mene boleti oni pogoci paradajza i jaja nego privrednike primena predloženih rešenja. Ukoliko privrednicima moj bol ne bi bio dovolj-

na satisfakcija, država bi mogla da prolongira uplate doprinosa na zarade radnika u prva tri meseca, tj. da odobri poreski kredit poslovnim subjektima.

Ukoliko želimo da se razvijamo, na prvo mesto moramo da postavimo realne potrebe stanovništva za nekim proizvodima i uslugama, a da zatim, zbog nemogućnosti kvalitetnog delovanja tržišta rada, podupremo efektivni rast realne tražnje. Zna-te li onu čuvenu priču o Henriju Fordu? Kada su ga, nakon uvođenja serijske proizvodnje, pitali zašto je povećao nadnice radnicima, odgovorio im je kontrapitanjem: „A kome ću da prodam sve te automobile koje proizvedem?” Mudar čovek. Ali, nažalost, bio je jedinka u moru američkih kapitalista i ekonomskih teoretičara i... naravno onda dođe kriza 1929–1933. godine. Da i mi ne bismo upropastili dobar mehanizam, onda ovo ne bi smela biti izolovana akcija nekog poslodavca. Da bi efekti bili pozitivni i to samo pozitivni, povećanje zarada mora da bude na bazi državnih mera, tj. sinhronizovana akcija u celoj Srbiji.

18. Tito, Sloba i G17+

Ako pitate starije ljude ili one srednje generacije, mnogi će vam sa setom reći da je Jugoslavija, a tako i Srbija, živela znatno bolje pod Titom nego u vreme Slobodana Miloševića i posle 5. oktobra. Teško je suprotstaviti se ovakvim tvrdnjama. Ekonomski gledano, SFRJ je bila ozbiljna država bez obzira na sve anomalije koje je socijalističko samoupravljanje donosilo. Gledajući iz pozicije građana to je bila zemlja u kojoj je bilo nade, tj. zemlja u kojoj se iz godine u godini manje-više bolje živelo. Možda i zato što sam tih osamdesetih bio tinejdžer, čini mi se da je na licima ljudi preovladavao osmeh, a ne stres kao danas. Verovatno zbog sigurnosti koju je pružao tadašnji ekonomski sistem. Bilo je viška zaposlenih u administraciji, ali bilo je i mnogo više onih koji rade. Pričalo se da nas je Tito zaduživao za svog života, odnosno da još dugujemo za investicije u rentabilne ili nerentabilne fabrike, ali to su bile investicije – u fabrike. Posle njegove smrti dođoše nam par-nepar vožnje automobila, nestašice kafe, električne energije, deterdženta za veš... Čeda, Šaban, Čopavi, Broz, Šloser ili kako god ga zvali, ostavio nas je sa 10 milijardi USD spoljnjeg duga. S obzirom na to kako se živelo, može se reći da je u ekonomskom smislu dobro vodio onu Jugoslaviju. Da li bi njegovo vođenje države bilo manje uspešno da je u međunarodnim ekonomskim institucijama vodila monetaristička politika? Sigurno bi. Tito je imao dovoljno sreće. Tada je MMF-om, Svetskom bankom i drugim institu-

cijama vladala nadasve logična ekonomska misao Džona Mejnarda Kejnsa. Ne samo da im nije smetalo učešće države u ekonomskim tokovima (koje je kod nas bilo veliko zbog puta u komunizam), nego su ga i na Zapadu podsticali. Njihovi ekonomisti su dobro znali da je mešanje države u mikroekonomske operacije štetno, ali i da je njeno odsustvo na makroekonomskom nivou još pogubnije. Može se pokazati kao kobno i po samu privatnu svojinu.

Krajem osamdesetih došao je Sloba. Nije došao samo on. Došlo je i ekonomsko propadanje sa, manje ili više, teškim periodima. Dobar pokušaj Deda Avrama i nezasluženo lep život za vreme Ante Markovića mogli bismo i da zanemarimo. Iskren da budem, verovao sam da ekonomska i kreditno-monetarna politika tog vremena predstavljaju konačište gluposti. Potpuni nedostatak novca u prometu s hiperinflacijom na tržištu. To u teoriji „nema da bidne“! Strane valute, pre svih nemačka marka, preuzele su od dinara ulogu sredstva prometa i plaćanja. Teoretičarima koji pričaju o „štampanju“ para i hiperinflaciji, želim da postavim jedno prosto (usput, i logično) pitanje: Šta je teralo Srbe da robu na domaćem tržištu plaćaju nemačkim markama, a ne dinarima kojih je bilo toliko mnogo – toliko mnogo da su izazvali hiperinflaciju? Gde nema logike u razmišljanju, tu je gluposti na pretek... Mislim da sam ovo već konstatovao na početku naše priče. Zašto bi neko čuvao stalno obezvređivane dinare, a trošio nemačke marke? Biće da dinara nije bilo dovoljno. Zato smo robu plaćali nemačkim markama umesto da ih čuvamo u domaćim sefovima marke „slamarica“. Bez obzira na sve autogolove u ekonomskoj politici, Sloba ili ljudi koji su vodili tadašnju ekonomiju mogu se zakloniti iza raspada zajedničke države, gubitka spoljnih tržišta, sankcija, ratova u kojima smo bili po principu „sad nas vidiš, sad nas ne vidiš“, bombardovanja... Da ne ulazimo sada u razmatranje da

li je on ili neko drugi kriv za događaje iza kojih se može zakloniti. Ne da nas to ne bi daleko odvelo, kao što se kaže, nego nigde. Sve to se dogodilo i to tako treba prihvatiti. Međutim, pored gorkog ukusa koji ostavlja sećanje na to vreme, nasledili smo i statistički pogled na taj period: Milošević nas je ostavio sa državnom ili društvenom imovinom koja nije bila prodana (osim „Telekoma” i nekih preduzeća koja bi se mogla zanamariti), sa 10 milijardi USD spoljnog duga (i to krajnje diskutabilne vrednosti), sa nekoliko milijardi USD unutrašnjeg duga u vidu stare devizne štednje, sa industrijskom proizvodnjom čiji nivo ni posle devet godina „kreativne, ispravne i smislene” ekonomske i kreditno-monetarne politike nismo dosegli (istini za volju, uslovi u devedesetim bili su „znatno povoljniji”), s mnogostruko manjim deficitom spoljnotrgovinske razmene, sa samo 8.000 ljudi zaposlenih u državnoj administraciji i, što je najvažnije, s nadom da će Srbijom poteći med i mleko kad on ode sa vlasti. Moram sebe da izuzmem iz većine koja se nadala. Pročitao sam Program (tada samo grupe) G17 tokom bombardovanja i shvatio šta će se dogoditi.

I dogodilo se. Srbija sada ima oko 30.000 državnih službenika. Većina društvene imovine je prodana (da li je moglo da se postigne više – o tome neću da govorim, to se dogodilo i, ponavljam, to tako treba i prihvatiti). Preostale su samo firme koje niko neće da kupi i javna preduzeća. Zbog prošlogodišnjih zaduživanja kod svih onih koji hoće da daju neku paru, spoljni dug države rapidno raste preko 10 milijardi USD. Dug privrede i građana je od nule, ili jako blizu nule, porastao na više od 23 milijarde USD. Industrijska proizvodnja je smešno mala – na nivou iz 1995. godine. Uvozimo sve ono što možemo i sami da proizvedemo ili ono što je pogrešno uvoziti... A nada (u bolje sutra) koja poslednja umire? Poneki put cinik u meni pomisli: Nada ne umire nikad, umiru samo oni koji se nadaju. Ali ob-

jektivno gledano, živimo bolje nego u vreme Slobodana Miloševića. Bilo bi lepo da iza tog boljeg života stoji naš rad, a ne naši dugovi – dugovi koji rastu, tj. dugovi koji nisu napravili bazu za naš veći rad i razvoj u budućnosti. Da li su za sve krivi samo ekonomisti ili političari iz grupe (partije) G17+? Nisu. Iste stavove, u manjem ili većem obimu, zastupale su i druge političke partije. To najbolje opisuje izjava potpredsednika vlade Dinkića povodom ulaska Srpske radikalne stranke u kabinet Mirka Marjanovića 1998. godine: Videćemo šta će biti i ko će na koga uticati. Biće dobro ako prevlada uticaj radikala jer oni imaju najbolji ekonomski program od svih političkih partija u Srbiji. Malo ko će poverovati da je gospodin Dinkić tako nekako komentarisao program radikala (nije citat, već moje sećanje na neki novinski članak). Na ekonomske stručnjake ne bi trebalo trošiti ne samo dragoceno vreme, nego ni vreme za dokolicu. Živeli su na talasu veličanja tržišta i želje da što pre bude napušten komunizam. Nego, baš sam glup... Pa, monetaristi su u stvari naslednici komunista. Oni su nasledili želju komunista da se država samoubije (odumre) i da se ne meša u žive privredne tokove. Ali za razliku od G17+, druge političke partije i ekonomski stručnjaci nisu imali značajan uticaj na privredne tokove posle 5. oktobra 2000. godine. Političari iz G17+ udarili su pečat ovom vremenu. Dakle, većina stručnjaka i političara bila je u zabludi. Beda i beznađe u kome smo živeli, želja da se napusti komunizam (kad smo pa tamo uopšte bili?), lenjost, neznanje... sve to zajedno izrodilo je nekritički odnos prema tržištu. Dajte nam Supermena! On će za nas da radi i misli. Sada je isti slučaj. Svetla budućnost u Evropskoj uniji – oni će sve da rade, organizuju, misle i da daju novac. Ne i ne. Ima onih koji ne bi trebalo da silaze ispod dve hiljade metara nadmorske visine. Iznad tih visina je idealno za pašu. Mislim, pustiš mozak na otavu...

19. Rezime

Ovaj *Praktikum* nema pretenziju da bude naučni rad, ali ću ipak pred kraj napisati rezime. Tek da umorne čitaoce podsetim na najbitnije stvari. Možda ste pomislili da moji predlozi nisu povezani i održivi? Vujaklija bi rekao koherentni i konzistentni. Nisam na Kopaoniku, pa da moji predlozi liče na predloge ministara... po principu „ja u klin, ti u ploču”. Mada, neki od predloga ministarke Dragutinović podsećaju na ovu izreku i bez asistencije njenih kolega iz vlade. Na savetovanju na Kopaoniku, ministarka je predložila smanjenje poreza na zarade, uz povećanje PDV-a. Prvo kao pomoć privrednicima jer su u velikim problemima, a drugo da bi se nadomestio prethodni ustupak i ograničila potrošnja koja bi se mogla usmeriti ka uvoznim dobrima (ukoliko privrednici odluče da povećaju plate zaposlenima zbog smanjivanja poreza). Tačnije, da bi se ograničila domaća potrošnja svih roba (jer PDV ne vodi računa o poreklu – obračunava se i na domaće proizvode) kako bi se povećao izvoz. Što više smanjimo finalnu potrošnju, preostaje više robe za izvoz?! Dobar recept za propast, čak i ako se struktura naše izvozne ponude poklopi sa nečijom tražnjom, tamo negde. Videlo se da je gospođa Dragutinović prehladna, pa joj ne treba zameriti na ovim predlozima. Koje bi bile posledice tog kopaoničkog bunila? Ranije sam objasnio zašto bi izvoz trebalo tretirati kao nužno zlo (deo 8.1.), a ne kao cilj ekonom-

ske politike. U obrnutoj je srazmeri i sa tekućim i sa budućim standardom građana, tj. sa onim što bi trebalo da bude cilj svake vlade. Pored toga, izvoz je u obrnutoj srazmeri i sa budžetskim prihodima jer se za izvezene proizvode vraćaju carine i PDV koji su naplaćeni u ranijim fazama prometa. Takođe, povećanje izvoza na osnovu potcenjene cene radne snage i drugih domaćih inputa dovodi do sistematskog gubitka nacionalnog bogatstva i novostvorenog dohotka u međunarodnoj razmeni. U stvari, ministarka je sa svojim predlozima pokušala da obezbedi dovoljno deviznih sredstava za plaćanje naraslog uvoza i otplate necelishodno potrošenih kredita iz inostranstva. Ako su nam ciljevi spoljnotrgovinska i platnobilansna ravnoteža, njih je daleko lakše obezbediti kroz povećanje carina na uvoz robe, a ne preko povećanja PDV-a. Na taj način ograničila bi se potrošnja stranih proizvoda, a omogućio bi se rast potrošnje domaćih proizvoda. Videli smo da je to u direktnoj vezi sa zdravim rastom GDP-a. Pre nekoliko meseci, ministar Vuk Jeremić rekao je svom sagovorniku Čedomiru Jovanoviću: „Nemojte da pravite religiju od Evropske unije”. Predlog gospođe Dragutinović jeste upravo to. Posmatranje religije kroz naočare zvane dogma. Ponekad oči neće da prihvate problem koji vide. Još ako zaboravimo osnovni cilj ekonomske nauke i uloge pojedinih ekonomskih kategorija, „svi će se nasankamo”.

Na šta sam potrošio vaše vreme?

- Pokušao sam da objasnim zašto su kreatori ekonomije u Srbiji opterećeni zabludama, odnosno zbog čega „vuku” pogrešne poteze lošeg intenziteta i pogrešnog tajminga. Zajedno s vašim strpljenjem razbijao sam zablude koje prate našu privredu i građane već dvadeset godina.
- Usmeravao sam vaše razmišljanje ka osnovnom cilju ekonomije, tj. ka rastu životnog standarda i zadovoljenju

logičnog redosleda ljudskih potreba. Pored toga, nadam se da sam vam dokazao da rešenja naših problema nisu prosta kao u stripu „Alan Ford”, ali da se do njih jednostavno dolazi ukoliko se poštuju zakoni logike. Istovremeno, kritički gledano kroz prizmu naše stvarnosti, nisam dozvolio da zaboravite koje su osnovne funkcije i svrhe ekonomskih kategorija. Ne mogu da odolim, a da vas ne podsetim na reči dr Jove Toševskog: „Teško je odreći se lepe pesme o ljubavi, ali ne smemo tražiti lepotu u pesmi pre nego u ženi. Bolje je sa ženom bez pesme nego sa pesmom bez žene.”

- U cilju osposobljavanja dinara za funkciju nacionalne valute, tj. smanjenja stepena „dolarizacije” našeg tržišta, obrazložio sam zašto je nepotrebno zaduživati se u inostranstvu na ovolikom nivou. Nemojte mi zameriti što sam se stalno služio terminom „dolarizacija”, ali istine radi, američki dolar je uveo ovaj pojam u ekonomsku nauku i praksu. „Evroizacija” je samo srpski prevod navedenog procesa. Ranije, kada je nemačka marka „obavljala posao”, ekonomisti nisu koristili termin „markizacija”.
- Insistirao sam na problemu deviznog kursa, na „stilu” njegovog plivanja, te na dilemi oko njegove realnosti. Usput, preko politike raspodele, pokazao sam kako mogu da se izbalansiraju „svetske” cene sa „svetskim” zaradama – da se smanji problem realnosti deviznog kursa. Ubeđivao sam vas da je zbog „dolarizacije” nesvršishodno zameniti carinsku zaštitu domaćeg tržišta politikom plivajućeg deviznog kursa.
- Za fiskalnu politiku rekao sam da ona predstavlja test za veru jedne vlade u sopstveni rad. Ukoliko vlada veruje u svoj rad, onda porezima pomaže ili odmaže društvene pojave i procese, planirajući da će na kraju tih aktivnosti napuniti budžet neophodnim sredstvima.

- Objasnio sam da bi cilj ekonomskih kreacija trebalo da bude sistem u kome niko ne gubi zbog objektivnih okolnosti. Gubici (osim u ekstremnim slučajevima) trebalo bi da budu posledica lične nesposobnosti da se adekvatno odgovori na objektivno stanje. Ne bi trebalo da kao pojedine kolege hvalimo bivšeg guvernera što nije podlegao „pritislima” uvoznika da obezbedi stabilan kurs evra. Kao, sami su krivi... što su toliko uvozili, trebalo je da vode računa. O čemu? Koliko god da sam protiv uvoza, smatram da su se uvoznici ponašali racionalno – uvozili su ono što su mogli da prodaju. Ono što je jeftinije od domaćih proizvoda zbog niskih carina i opisanih problema sa kojima se suočavaju naši proizvođači. Zašto se zaduživati i rizikovati investiciju od desetine miliona evra, ako isto tržište možete da pokrivete sa nekoliko stotina hiljada evra sopstvenog (ili pozajmljenog) kapitala?
- Nadam se da ste razumeli zašto se državne subvencije moraju usmeravati isključivo ka poljoprivredi i supstituciji uvoza. Objasnio sam besmisao državne intervencije u pojedinačnim slučajevima. Država je ta koja propisuje uslove i oni važe za sve. Takođe, njeni potezi moraju biti pravovremeni, u vreme kada su oni dobri za one na koga se odnose, a ne u vreme kada je to „zgodno” za budžet.
- Neko će reći da gotovo ništa nisam predložio za rešenje našeg najvećeg problema, tj. nezaposlenosti radne snage. Nisam predlagao „start ap” kredite, prvu šansu, 100 evra za ovo ili ono i slične stvari. Evo, stidim se. Jednog dana kada postanem političar (znači nikad), baviću se takvim kreacijama. Kritičari, ako mislite da „izbegavam” problem nezaposlenosti, onda niste ništa razumeli od onoga što sam pisao. Pročitajte *Praktikum* još jednom. Svako slovo i svaki znak interpunkcije u njemu posvećeni su povećanju broja zaposlenih. Od mene nećete nikada čuti

savet koji davljeniku nudi senku od slamke, tek da se uhvati za nešto.

Najznačajniji predlozi:

- a) Radikalno povećanje novčane mase preko sanacije penzionog fonda i odobravanja potrošačkih kredita za domaće proizvode i usluge. Uz program sanacije penzionog fonda, produženje roka vraćanja stambenih kredita na 50 godina.
- b) „Plafoniranje cene” svih bankarskih usluga ili kako to oni vole da kažu – proizvoda. Selektivna indeksacija kredita.
- c) Ukidanje papirnog novca i kontrola raspolaganja stranim sredstvima plaćanja. Tiha, ali snažna podrška ministru Ivici Dačiću u borbi protiv kriminala, korupcije i izbegavanja poreskih obaveza.
- d) Nadoknada troškova preko NKOK-a ukoliko je godišnja stopa inflacije veća od garantovanog nivoa, tj. od 5%. Troškove servisiraju država i NBS.
- e) Kvantifikovanje minimalne veličine dugoročnih kredita veličinom depozita po viđenju kod bankarskog sektora. Zajedno sa tim, korišćenje investicionih kriterijuma i pondera koje bi utvrđivala NBS.
- f) Programirani devizni kurs sa najvišim kumulativnim godišnjim promenama od +/- 5%. Smanjivanje praga intervencije NBS na međubankarskom tržištu – dozvoljene dnevne oscilacije deviznog kursa od 0,5%.
- g) Određivanje vrste deviznih priliva koje se iznose na međubankarsko tržište.
- h) Utvrđivanje „pogonskog goriva” za rast GDP-a na bazi rasta potrošnje (finalne potrošnje i investicija) domaćih proizvoda, odnosno ispunjavanje logičnog cilja ekonomije i ekonomske politike.

- i) Suprotstavljanje rastu „nužnog zla” – izvoza kao generatora povećanja GDP-a. Istovremeno, stimulisanje supstitucije uvoznih proizvoda i usluga.
- j) Preusmeravanje fokusa spoljnotrgovinske politike s povećanja izvoza na smanjenje uvoza. Uvođenje regresivnog sistema carinskih stopa sa godišnjim padom tih stopa za 10 procentnih poena.
- k) Uvođenje specifičnog oblika necarinske barijere kod svih proizvoda kod kojih je to moguće – moći će da se uvozi samo ona roba koja sadrži više od 40% vrednosti srpskog porekla.
- l) Utvrđivanje „crvene linije” za pregovore sa najvažnijim spoljnotrgovinskim partnerima – maksimalne veličine spoljnotrgovinskog deficita i uvođenje „obaveznog domaćeg sadržaja” od 40% prilikom uvoza robe.
- m) Preusmeravanje razmišljanja o javnoj potrošnji sa njene veličine na njenu strukturu. Glavni način obezbeđivanja javnih prihoda mora biti kroz stimulisanje i destimulisanje određenih pojava.
- n) Ukidanje poreza na zarade zaposlenih i oporezivanje zarada samo kroz godišnji porez na ukupan prihod.
- o) Utvrđivanje pet kategorija poreskih obveznika godišnjeg poreza na ukupan prihod. Na osnovu ovoga, sprovodiće se posredno oporezivanje građana kod cena proizvoda i usluga koje su pod kontrolom države (javna i komunalna preduzeća, zdravstvo i prosveta). Opravdano prisutna socijalna komponenta u prethodnim cenama može da bude istovremeno i pravedna i u funkciji rentabilnosti javnih preduzeća i ustanova.
- p) Radikalno povećanje minimalne zarade svake godine (politika raspodele) u cilju rasta finalne potrošnje i GDP-a, te regulisanja odnosa nominalne vrednosti GDP-a po

- glavi stanovnika i GDP-a po glavi stanovnika u paritetu kupovne moći (PPP).
- q) Utvrđivanje poreza na imovinu na bazi projektovane – moguće veličine objekta na nekoj građevinskoj parceli. Razlog za uvođenje ove novine jeste spuštanje cene građevinskog zemljišta kao osnovnog generatora rasta cena nekretnina.
 - r) Uvođenje sekundarnih obaveznih rezervi za fino balansiranje priliva i odliva javnih finansija. NBS bi propisivala ove rezerve komercijalnim bankama za držanje hartija od vrednosti čiji je emitent država.
 - s) Ograničavanje roka plaćanja u unutrašnjoj trgovini na 30 dana (u perspektivi na 60 dana), kao i „plafoniranje” kumulativnog rabata na 10%. Ukidanje naknada koje dobavljači plaćaju trgovcima.
 - t) Rešavanje stambenog problema Vojske Srbije i vojnih beskućnika bez korišćenja budžetskih sredstava.
 - u) Tržišno-troškovni mehanizmi za regulisanje cena nekretnina (izmena poreza na imovinu, smanjivanje naknada za komunalno opremanje zemljišta, ukidanje prenamene poljoprivrednog zemljišta, promena politike izgradnje garažnih mesta, ograničavanje investitora na samo jedan objekat pri izgradnji kompleksa ili naselja).
 - v) Uključivanje strukovnih udruženja u kreiranje nacрта zakona koji regulišu oblasti njihovog delovanja.
 - w) Favorizovanje poljoprivrednih zadruga u cilju povećanja poljoprivrednog poseda, tj. parcele.
 - x) Mehanizam garantovanih otkupnih cena formiran na osnovu troškovnog principa i principa rentabilnosti za posed od 20 hektara.
 - y) Regionalizacija i izgradnja deset velikih akvaparkova u Srbiji.
 - z) Traganje za strateškim partnerima iz Azije.

Gde bi Srbija trebalo da usmeri svoje investicije? Naime, koje bi privredne grane trebalo stimulisati preko novouvedenih investicionih kriterijuma NBS? Redosled privrednih grane u tekstu koji sledi nije diktirao stepen njihove važnosti.

- 1) Poljoprivreda i ribarstvo – zbog potrebe da se nahrani 700.000 građana Srbije koji nemaju anoreksične nagone, kao i da se velikoj većini stanovništva podigne kvalitet ishrane. Prvi korak bio bi postizanje potrošnje prehrambenih proizvoda s kraja osamdesetih godina prošlog veka. Sledeći cilj bi trebalo da bude rast potrošnje prehrambenih proizvoda po glavi stanovnika do nivoa nordijskih zemalja. Ova grana privrede je dovoljno radno intenzivna (zapošljava dosta ljudi), može da bude gotovo nezavisna od uvoza sirovina, njeni proizvodi predstavljaju sirovinску bazu za razne grane industrije, a sve što preostane preko unutrašnje potrošnje moglo bi da se izveze. To što bi izvozne cene bile niže od garantovanih otkupnih cena nije bitno. Ne bih sada razmatrao priče o tendenciji rasta cene hrane na svetskom tržištu zbog kojih moje kolege predlažu ulaganje u poljoprivredu. Imamo mi važnijih problema (gladne građane) od izvoza poljoprivrednih proizvoda.
- 2) Rudarstvo neenergenata, tj. vađenje ostalih sirovina i materijala – za razvoj svake industrije neophodno je praviti sirovinску bazu. S obzirom na to da se obično radi o berzanskim proizvodima, oni se lako mogu izvoziti.
- 3) Građevinarstvo – radi se o radno intenzivnoj grani sa najjačim međusektorskim dejstvom. Kažu da ovde jedan uloženi dinar prođe kroz dvanaest ruku. Može da bude slabe uvozne zavisnosti.
- 4) Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora – s ciljem obezbeđivanja dodatne količine energije. Ipak, glavni

izvor dodatne energije trebalo bi tražiti u njenim uštedama (kako prilikom proizvodnje, tako i prilikom distribucije i potrošnje). Iako je ova grana kapitalno intenzivna (zapošljava malo radne snage), tekuće ulaganje u nju je radno intenzivno zbog angažovanja građevinarstva. Osim toga, električna energija iz obnovljivih izvora imaće uvek lak plasman u inostranstvu.

- 5) Kopneni saobraćaj i cevovodni transport – pre svega zbog angažovanja građevinske operative kod stvaranja pretpostavki za razvoj ovih privrednih grana (ulaganje u puteve, pruge i gasovode).
- 6) Industrija prehrambenih proizvoda, pića i duvana – kao i kod poljoprivrede, razlog za stimulisanje ove grane je potreba da se prehrani stanovništvo domaćim proizvodima. Lanac proizvodnje i prodaje je radno intenzivan, uvozna zavisnost je slaba, a nosi i veliki potencijal kad je reč o supstituciji uvoza.
- 7) Industrija neprehrambenih proizvoda (tekstilna, kožarska, hemijska, drvna i farmaceutska delatnost) – pre svega mislim na lake grane ovih industrija i to zbog njihove velike radne intenzivnosti. Bez obzira na to što se u slučaju ovih proizvoda može pojaviti velika sirovinska zavisnost od uvoza, ogroman je neto efekat koji se dobija usled supstitucije gotovih proizvoda iz uvoza. Evo jednog primera. Da li znate da se svaka staklena flaša za tako drage tekućine, kao što su vino, rakija, pivo, sokovi i voda, uvozi? Koliko je jeftinije uložiti u modernizaciju staklare u Paraćinu nego uvoziti prazne boce ko zna odakle?
- 8) Auto-industrija i proizvodnja ostalih transportnih sredstava (uključujući i poljoprivredne mašine) – ova grana ima veliku međusektorsku povezanost, može da bude slabo uvožno zavisna i proizvodi veliki neto efekat zbog supstitucije uvoza. Znam, lepše je voziti traktor oprem-

ljen klima-uređajem koji ne pravi buku i dopušta slušanje muzike sa stereo-zvučnika u kabini. Budimo realni, to su tako jednostavne stvari za nadogradnju na domaće traktore da je izlišno pričati o tome. Mogu da se uvoze i strani proizvodi, ali budžet to mora da oseti kroz velike prihode od carina. Tako prikupljena sredstva trebalo bi usmeravati u podizanje kvaliteta domaćih proizvoda.

- 9) Proizvodnja naoružanja i ostale vojne opreme – ova grana je dovoljno radno intenzivna, ima slabu uvoznju zavisnost i veliku međusektorsku povezanost. Pored toga, ova industrija ima proverena tržišta u inostranstvu.
- 10) Turizam – jedina grana u tercijarnom sektoru koju bi trebalo stimulisati. Pre svega, zbog velikog radnog intenziteta ove grane, kako tekuće dok se obnavljaju i grade novi kapaciteti, tako i prilikom njihovog korišćenja. Uvoznju je potpuno nezavisna. Turizam može biti i supstrator uvoza, tj. smanjice broj naših građana koji odlaze na odmor u inostranstvo.
- 11) „Šrafciğer industrija” – ako je već nešto preskupo proizvoditi u Srbiji, onda bi bar moglo da se sklupa kod nas. Tek da neko dobije posao van trgovine uvoznim proizvodima. O pozitivnim efektima na spoljnotrgovinski bilans i ne treba govoriti. Sve se to lako može izvesti pomoću carina i sa necarinskim barijerama.

Ne bi to bio loš privredni tim. Siguran sam da bi bio pravi hit na takmičenju u ostvarivanju dvocifrene stope rasta GDP-a. Propozicije kažu da u njemu učestvuju samo oni takmičari koji nemaju kose oči. Organizator ih je diskvalifikovao, jer stalnim pobedama demorališu ostale kandidate i čine takmičenje nezanimljivim.

Prethodno opisanim pravicima delovanja u ukupnoj ekonomskoj politici i postavljanjem prioriteta u navedenim oblastima

privrede, Srbija bi zaboravila na zablude koje joj onemogućavaju razvoj. Povećala bi GDP na bazi rasta potrošnje domaćih proizvoda. Baš kao što kaže MMF, odnosno Amerika uplašena najezdom jeftinih i sve kvalitetnijih proizvoda iz Kine i drugih zemalja. Popravila bi sve strukturalne vrednosti: relativne odnose cena, strukturu javne potrošnje i njen odnos prema javnim prihodima i GDP-u, nivo monetizacije, strukturu upotrebe GDP-a, strukturu i efikasnost potrošnje energenata, odnos uvoza i izvoza prema GDP-u. Takođe, popravila bi i odnos između nominalne vrednosti GDP-a po glavi stanovnika i njegovog „realnog” obračuna u paritetu kupovne moći. Rast GDP-a „vukli” bi primarni i sekundarni sektor, a ne uslužne delatnosti. Tek da napomenem. Ako zanemarimo mali Luksemburg, Norveška koja ima najveći GDP po glavi stanovnika na svetu, ima i najveće učešće primarnog i sekundarnog sektora u GDP-u, tj. 44%. Mislite li da je to slučajnost? Srbija bi mogla da bude bogatija država sa već odavno sitim građanima, država u kojoj je stopa kriminala, korupcije i „neuzvrćene ljubavi” porezima svedena na najmanju moguću meru. Imala bi sistem u kome možete da izgubite samo svojom krivicom, a ne zato što ne umete da žonglirate između promena ekonomskih mera, kursa, poreskih davanja ili neplaćanja od države. Ti, privredniče ili građanine, ne bi više bio kriv što ne vodiš računa o opštim interesima. O opštim interesima brinula bi država jer je ona za to i plaćena. Država bi bila ono što bi trebalo da bude – neprofitna organizacija. Nama bi preostalo da budemo racionalni i da radimo ono što je naša društvena obaveza, nastala iz naziva delatnosti kojom se bavimo. Jednom rečju, vladala bi logika. Ne bi se stalno pitali da li je moguće da se to meni, nama ili svima nama dešava? Stigli bi do EU brže nego ona sama do onih ciljeva koje je sebi postavila. Zašto? Zato što će u bliskoj budućnosti, evropska administracija morati da menja svoju viziju slobodnog tržišta i to ne samo prema spolja, nego mnogo

više među zemljama članicama. Unutrašnji problemi EU će da rastu, a zajednički budžet neće moći da pokriva rastuće troškove, bez obzira na to koliko se nama ta sredstva činila velika. Zbog problema sa kojima se Grčka suočava danas, a druge članice Evrozone možda već sutra, EU će morati da poradi i na reformi monetarne unije. Ukoliko bi se primenila predložena rešenja, ta 2013. godina (kraj krize po predviđanju nobelovca Džozefa Štiglica) doći će pre u Srbiju nego bilo gde. Dobro, osim Kine. Ona se ne računa zato što krizu gotovo da i nije os- etila.

20. Kraj

Šta da vam kažem na kraju? Ima u ovom tekstu raznih stavova. I „smeo sam ih reć’”. Ima za obične građane, za ministre i predsednika vlade. Ima i za teoretičare. Teoretičari mogu slobodno da iskoriste postavke u vezi politike raspodele, nivoa monetizacije, odnosa izvoza i supstratora uvoza na državni budžet, pogonskog goriva za rast GDP-a, sanacije penzionog fonda... Nemam želju da se bavim naučnim radom. Napisaćću još jednu knjigu, tačnije brošuru o rešavanju globalne ekonomske krize i njenog pojavnog oblika u svetskoj finansijskoj krizi. Nadam se... A vi, ministri i političari, samo napred – ova knjiga je i napisana zbog vas i za vas. Razmišljao sam o tome šta je uzrok vaših pogrešnih odluka u oblasti ekonomije. Da li je moguće da oni to ne znaju?, često su mi ovo jednostavno pitanje postavljali i moji prijatelji. Shvatio sam da je glavni problem u tome što svako od vas pojedinačno nema unapred pripremljen plan šta bi trebalo da uradi za vreme svog mandata. Onda kolo-tečina svakovrsnih problema počne da vas melje, zatim stižu pozivi rođaka i prijatelja koje ne poznajete, pa pozivi rođaka i prijatelja koje poznajete i tako... kada nemate plan koji će kao koren da vas drži na liniji rešavanja osnovnih problema, jednostavno se izgubite. Posle godinu dana shvatite da ništa ne možete da uradite, osim da kroz razne aranžmane obezbedite bar svoju porodicu (kao menadžeri u velikim kompanijama –

videti deo 17). Kada se na manjak znanja doda i manjak volje da se nešto uradi, dobijamo beskrajn niz pogrešnih poteza u Srbiji za proteklih 20 godina. Prosto je neverovatno da otkako je počela sadašnja kriza vlada nije donela nijednu meru za koju se može reći da je stopostotno ispravna. Ako je i u dobrom smeru, onda je zakasnila pet godina ili je slabog intenziteta. Mada, dobro bi bilo kada bi i ovakve odluke preovladavale. Nažalost, većina vladinih odluka bila je u pogrešnom smeru. Da li sam dobro opisao naše ministre? Procenite sami. Evo primera. Sećate li se ministra građevine Dragoslava Šumarca iz vlade pokojnog premijera Đinđića? Posle dve godine ministrovanja izjavio je da će do kraja njegovog mandata biti napravljena strategija stanogradnje u Srbiji. Sa strategijom je trebalo da se pojavi prvog dana na poslu. Stara indijska poslovica kaže: „U odsustvu cilja, svi putevi su dobri”. Ministri iz grupe, sada partije G17+, realizovali su manje-više sve ono što su napisali u svom programu iz 1997. godine. Uglavnom je sve to pogrešno, čak i katastrofalno za Srbiju, ali su oni jedini jasno znali kojim bi putem hteli da idu. Shodno tome, uradili su sve što su i planirali. Neko je jednom prilikom primetio: „Nema ništa gore nego kada je neko glup, a vredan”.

I dalje mislim da političari, koji su imali manji ili veći uticaj na ekonomiju poslepetoooktobarske Srbije, nisu namerno radili ili propuštali da urade neke stvari kroz koje smo zajedno prošli. Možda je tu pao neki „kićanović” ili nešto iskreirano za mali, veliki džep, ili može biti kakvu putnu torbu. Ali, da su nešto namerno radili sa znanjem da Srbiji čine zlo? Ja u to i dalje ne verujem. Nisam naivan, ali ne verujem. Ne znam kako bi neko takav mogao da pogleda sebe u oči, u uši, nos... ma, u bilo šta. Ne znam kakav bi mehanizam samoopravdanja mogao da iznađe za tako nešto. Svi ćemo kod Boga na ispovest, ali trebalo bi i do tada živeti. Nadam se da je svima jasno da nemam, ama

baš nikakve, političke ambicije. Nemam ja „želuca” za to. Političari, bez brige. Nemojte ovaj *Praktikum* shvatati lično. Ako sam i rekao da ste nešto glupo uradili, to jes’ bilo glupo. Nije greh nešto ne znati ili pogrešno uraditi. Svako od nas se obreo u takvoj situaciji. Greh je kada radimo nešto za šta znamo da je pogrešno i štetno. Iz moje „skromne” ponude moglo bi se štošta iskoristi kako bi nam svima bilo bolje. Zato sam i napisao ovaj tekst. Znam i da je lako pisati, al’ teško je napisano ili smišljeno sprovesti. Sve je to tačno. Ali... svako svoj put bira sâm.

Da li je moguće da oni to ne znaju? Prijatelji moji, kada zaboravite (ovo je tačna konstatacija) šta je osnovni cilj ekonomije (kao nauke, a uže i ekonomske politike) i šta su osnovne funkcije ekonomskih kategorija, onda ne možete da shvatite da bi rešenje bilo kog problema trebalo da bude u funkciji rešavanja glavnog problema srpske privrede i društva – nezaposlenosti. Zbog ovoga su parcijalna rešenja ministara neodrživa, a budući da su ministri opterećeni feudalizacijom svojih resora, predmetna rešenja su i nepovezana. Bez obzira na sva doktorska, magistarska i druga zvanja naših ministara, nekonzistentnost i nekoherentnost vladinih rešenja govore nam da su oni funkcionalno nepismeni. Funkcionalna nepismenost se obično vezuje za ljude skromnog obrazovanja. Znaju da čitaju i pišu, pismeni su, a ne znaju šta čitaju i pišu. Ali isto vam je to kao kad imate formalno priznato znanje – fakultetsku diplomu, magisterijum ili doktorat, a ne znate da ga upotrebite.

U *Praktikumu* sam naveo mehanizme koji bi trebalo sprovesti. Takođe, objasnio sam kako bi se moglo doći do novca koji bi obezbedio realizaciju predloženih mehanizama. Gospodo ministri, dovoljno je da pročitate *Praktikum* i da po njemu radite. Bićete upamćeni kao članovi one dobre vlade kod koje je zabe-

ležena rastuća stopa rasta GDP-a. I to svake godine viša od 10%. A svuda okolo... kriza. Verujte da je to moguće. Oni koji me poznaju, znaju da ne bih napisao nijedan red ovog teksta, tačnije da ne bih potrošio ni minut vremena da nisam siguran da je sve napisano moguće. Volim onu samurajsku izreku da treba ulaziti samo u one bitke za koje unapred znaš da ćeš ih dobiti. Pre pola godine pročitao sam da Savet, ili tako nešto, za brendiranje Srbije ne radi, jer nema novca zbog krize. Šta mislite – da brendiramo stopu rasta društvenog proizvoda od 10% u vreme krize? Koliko bi to izmenilo sadašnju sliku o Srbiji? Da li bi Srbija odjednom postala udavača o koju će se svi oti-mati? Dobro, bilo bi i onih koji bi nas mrzeli. Ali na to smo se već navikli.

Od svega predloženog, jedina oblast koja može da pravi problem vladajućim i budućim političarima jeste regresivni sistem carinskih stopa. Biće teško to objasniti Olijuu Renu, Štefanu Fileu i drugim zvaničnicima EU. Ali, ako ne probamo, nećemo ni uspeti. Ako se držimo logike, bez brige. Mi smo u poziciji kupca, istina je na našoj strani, nažalost sam ulazak u EU je tamo daleko... Bez obzira na sve okolnosti koje mogu da uspore naš put ka Evropi, mi ćemo ući u Uniju, pre ili kasnije. Da li će to biti pre ili kasnije? Pitanje je šta se nama više isplati? Srbija bi imala dugoročne koristi od ulaska u EU. Ali, na kratak rok... koristi ne bi bilo. EU ima mnogo više koristi od našeg hodanja ka njoj, nego što bi na kratak rok imala koristi od našeg ulaska u Uniju. Kao i za Srbiju, korist i za EU bila bi dugoročnog karaktera. Zato i čudi što mi ka njoj žurimo, i postaje jasnije zašto se ona „brani” od nas. Na naslovnoj strani „Politike” 2. oktobra 2009. godine objavljeni su makroekonomski efekti pristupanja Srbije EU za period 2010–2015. godina u formi uporednih podataka (bez ulaska u EU i sa ulaskom u EU). Istraživanje su radili stručnjaci naklonjeni ideji brze integracije

Srbije u EU. Ako uđe u EU, Srbija će imati veći društveni proizvod, više investicija i veću potrošnju, ali imaće i pogoršan odnos uvoza i izvoza, veći spoljnotrgovinski i platni deficit i veće dugove. Na stranu moja nevera u matematiku u ekonomiji, ali smerovi kretanja makroekonomskih veličina više su nego realni. Naravno, ukoliko se nastavi sa postojećom ekonomskom politikom. Shodno ovim podacima, gospodo političari, samo hrabro u primeni degresivnog carinskog sistema i uvođenju „obaveznog domaćeg sadržaja”.

Na kraju, dragi građani Srbije, možda ste primetili da u *Praktikumu* nema velikih tema. Ulazak u Evropsku uniju (osim prethodnog pasusa i usputnih napomena), beli „šengen” na žute tufne, Hag, Kosovo, NATO, korupcija, gej parada, Dražin grob, Obraz, SNP 1389, Jakobs Fešn Selekšn i ostali „vikovi”, lustracija, Slobodan Milošević, „Farma”, „Veliki brat” (i mala sestra), kriminal, regionalizacija Srbije, Statut Vojvodine, kuće za Rome od čvrstog materijala, pregovori sa MMF-om, otpuštanje ovoliko ili onoliko službenika iz državne administracije... Zna li zašto? Zato što to nisu velike teme za ekonomiju jedne zemlje. Nisu to ni male teme, one su uglavnom „mlaćenje prazne slame”. Posebno za Srbiju koja ima stvarne probleme i velike zablude u ekonomskoj i kreditno-monetarnoj politici. Nijedna od tih tema, koje pune 80% prostora novinskih stranica i minutaže informativnih emisija, nije bitna za to da li će Milisav ove godine dobro proći kod predaje malina i da li će Jelena otvoriti svoju turističku agenciju. A tek što nema veze sa povratkom osmeha u Srbiju.

* * *

„Čiča miča i gotova priča.” Ovako su meni govorili kada sam bio mali i srećan zato što sve ovo nisam znao.

LITERATURA I „LITERATURA”

1. Slike Miće Popovića
2. Alber Kami, *Stranac*, „Rad”, Beograd, 1967.
3. Volter, *Filozofski rečnik*, „Matica srpska“, Novi Sad, 1973.
4. Dr Milutin Ćirović, *Monetarna ekonomija*, „The European Centre for Peace and Development – Univesity for Peace”, Beograd, 1987.
5. Dr Jovan Marić, *Kakvi smo mi Srbi?*, Beograd, autorsko izdanje, 1998.
6. Milorad Ilić, *Ekonomski kolaps Jugoslavije i kako ga zaobići*, 1999. godine napisan i nikad neobjavljen rad
7. Dr Mladen Kovačević, *Spoljni dug i stepen spoljne zaduženosti Srbije*, naučni rad, „Nova srpska politička misao”, Beograd, 2007.
8. Grupa autora, *Ekonomsko-finansijski odnosi Srbije sa inostranstvom – Nužnost nove strategije*, Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, Kragujevac, 2009.
9. Dr Predrag Bjelić, *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, „Prometej”, Beograd, 2004.
10. Memorijski deo mog mozga
11. Kreativni deo mog mozga
12. Kafanski razgovori s prijateljima i usputnicima u mom životu
13. Internet sa svim navedenim i navedenim sajtovima

Milorad Ilić
PRAKTIKUM
za
vladu
koja želi dobro svojim građanima

Autorsko izdanje

Kontakt
busolazasrbiju@gmail.com

Lektura i korektura
Dragana Jovanović

Tehnički urednik
Oliver Knežević

Štampa
„Simbol” – Novi Sad

Tiraž
1.000

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

338.1(497.11)"2007/2010"

338.22(497.11)"2007/2010"

ILIĆ, Milorad, 1966

Praktikum za vladu koja želi dobro svojim građanima / Milorad Ilić. -
Beograd : M. Ilić, 2010 (Novi Sad : Simbol). - IX, 209 str. : tabele ; 21 cm

Tiraž 1.000. - Bibliografija: str.[210].

ISBN 978-86-914229-0-5

a) Привреда - Србија - 2007-2010

b) Србија - Економска политика

COBISS.SR-ID 180621836